

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI
UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Politik och ekonomi i Norden 2009:
 - Claes Wiklund
 - Arne Hardis
 - Jan-Anders Ekström
 - Arna Schram
 - Harald Stanghelle
 - Anders Wettergren
- Grönlands naturresurser
- Intervju med þórarinn Eldjárn
- Svenskt-finskt teatersamarbete

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

Årg. 86 • 2010 • Häfte 1

INNEHÅLL

Artiklar

Val och nyval 2009. <i>Claes Wiklund</i>	1
Nye ansigter – gamle problemer. Dansk politik 2009. <i>Arne Hardis</i>	5
Presidenten portad från EU. Finland år 2009. <i>Jan-Anders Ekström</i>	13
Politik och ekonomi på Island 2009. <i>Arna Schram</i>	21
Det rødgrønne Norge. Politikk og økonomi i 2009. <i>Harald Stanghelle</i>	29
Fördjupad blockpolitik. Svensk politik och ekonomi 2009. <i>Anders Wettergren</i>	37
Grønland – en duft af penge. <i>Marianne Krogh Andersen</i>	45
NT-Intervjun. Samtal med poeten Þórarinn Eldjárn. <i>Kolbrún Bergþorsdóttir</i> ..	55

* * *

För egen räkning och nordisk krönika

Märkesåret 2109? Svenskt-finskt teatersamarbete. <i>Birgitta Englin</i>	61
Krönika om nordiskt samarbete. <i>Anders Ljunggren</i>	67

* * *

Bokessä

Dansk litteraturs historie. <i>Jakob Levinsen</i>	71
---	----

* * *

Kring böcker och människor

Kvinnan som blev Islands president. <i>Kolbrún Bergþorsdóttir</i>	75
Landsforræderi. En hvidbok af Einar Már Guðmundsson. <i>Henrik Wivel</i>	77
Informativt och underhållande om Island. <i>Torsten Hallberg</i>	80
Läsvärd Donner-bok om Bergman. <i>Astrid Söderbergh Widding</i>	82
Typografi och bilder hos Mikael Agricola. <i>Thomas Westerborn</i>	84
Helt og forræder. <i>Arne Hardis</i>	87
Klemt mellem elefanten og de radikale. <i>David Rehling</i>	90
Brev fra en pionerkvinne i nordisk litteratur. <i>Hans H. Skei</i>	93
Grundlagen som överlevde sig själv. <i>Anders Wettergren</i>	95
Läsvärd antologi om skandinavisk historia. <i>Olof Kleberg</i>	98
Mandatställningen i de nordiska parlamenten.....	101
Sammanfattning.....	103
Tiivistelmä.....	104

CLAES WIKLUND
VAL OCH NYVAL 2009

Inledning

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri inleder sin 133:e årgång med ännu ett temanummer. Politik och ekonomi under 2009 behandlas som vanligt i årets första utgåva. 2009 präglades i mångt och mycket av den ekonomiska och politiska krisen på Island. Nyval ägde rum på Island i april månad. Val till Norges Storting hölls i september. De danska väljarna gick också till vallokalerna för att utse ledamöter i kommunala och regionala församlingar sent på hösten förra året. I Sverige är det val till riksdag, landsting och kommuner till hösten. I Danmark och Finland stundar parlamentsval först 2011 – om inget oförutsett inträffar.

För övrigt har Letterstedtska föreningen och Nordisk Tidskrift fått nya och ytterst ändamålsenliga lokaler på Länsstyrelsen i Stockholm dit vår hyresvärd Föreningen Norden flyttat sitt kontor.

Medarbetare i NT:s politiska och ekonomiska översiktsnummer

Skribenterna är desamma som förra året. Arne Hardis, politisk journalist på danska kvalitetstidningen Weekendavisen, har signerat sin nionde översikt om vad som tilldragit sig i Danmark. Jan-Anders Ekström verkade som politisk redaktör under många år på Hufvudstadsbladet, men är numera frilansskribent. Årets bidrag är hans femtonde. Arna Schram var förut journalist på Morgunblaðið. Hon skriver nu i Viðskiptablaðið och svarar för den isländska översikten. Arna Schrams bidrag är hennes sjunde. Harald Stanghelle, chef för ledaravdelningen på Aftenposten, inledde sitt medarbetarskap i Nordisk Tidskrift samma år som Arna Schram. Anders Wettergren, Göteborgs-Postens fd andreredaktör, har i likhet med Schram och Stanghelle skrivit sin sjunde översikt.

Även staben av skickliga tecknare är intakt. Jens Hage roar Berlingske Tidendes läsare med välfunna politiska iakttagelser. Wilfred Hildonens politiska teckningar finns att tillgå på Hufvudstadsbladets ledarsida. Halldór Baldursson förekom första gången i Nordisk Tidskrift förra året. Den isländske tecknaren har haft stor politisk dramatik att illustrera. Inge Grødum karikerar norska politiker i Aftenposten. Kjell Nilsson-Mäki publicerar sina teckningar i svenska dagstidningar.

Var så god att ta del av de initierade texterna om vad som tilldragit sig i de fem nordiska länderna. De träffsäkra illustrationerna lockar förhoppningsvis till skratt.

Ordinarie val och nyval

Först till valurnorna gick Islands befolkning. Den 25 april hölls nämligen nyval. Självständighetspartisten Geir H. Haardes avgång som statsminister några månader tidigare hade dels hälsomässiga orsaker, dels sin bakgrund i ett sällan skådat raseri hos det isländska folket i finansskandalernas efterföljd. Socialdemokraten Jóhanna Sigurðardóttir tog över statsministerposten och ledde en koalition tillsammans med Vänstern - De gröna fram till valet. Efter nyvalet förfogar de rödgröna regeringspartierna över 34 av Alltingets 63 mandat dvs. en knapp men klar majoritet. Självständighetspartiet gjorde ett katastrofalt dåligt val.

Stortinget kan inte upplösas. Nyval till det norska parlamentet är en konstitutionell omöjlighet. Arbeiderpartiets Jens Stoltenberg fick förnyat förtroende som statsminister efter valet i september. Stoltenbergs parti gick framåt i valet. Även koalitionspartnern Senterpartiet kunde glädja sig åt ett mandattillskott. Socialistisk Venstreparti, som är det tredje partiet i den blocköverskridande norska koalitionsregeringen, gjorde däremot en mandatförlust. Populismen har i Norge sin hemvist hos Fremskrittspartiet som under den förfarna Siv Jensens ledarskap kunde notera sitt bästa valresultat någonsin. Elva mandat större än Høyre är Fremskrittspartiet efter det senaste valet.

I Danmark var det val i november till landets knappt etthundra primärkommuner och fem regioner. Socialdemokraterna lade beslag på borgmästarposten inte bara i Köpenhamn utan också i storstäderna Århus, Ålborg och Odense trots en procentuell tillbakagång. Statsministerpartiet Venstre lyckades inte heller särskilt bra i kommunalvalet. Framgångar i det danska kommunalvalet skördade i stället Dansk Folkeparti, Socialistisk Folkeparti och De Konservative.

Koalitionsmönster och statsministerskiften

Venstres Anders Fogh Rasmussen lämnade statsministerposten på våren 2009 för att bli NATO:s nye generalsekreterare. Fogh Rasmussen var statsminister i drygt sju år, vilket gör honom till en av de mera långlivade på denna post. Både Poul Schlüter och Poul Nyrup Rasmussen kom dock att vara dansk regeringschef under längre tid än Fogh Rasmussen. Schlüter höll ut i mer än tio år och Nyrup Rasmussen i drygt åtta. Den självklara efterträdaren till Fogh Rasmussen var den sittande finansministern Lars Løkke Rasmussen från samma parti. Koalitionen mellan Venstre och De Konservative är nu inne på sitt nionde år. I avsaknad av egen majoritet får Løkke Rasmussen förlita sig på parlamentariskt stöd från främlingsfientliga Dansk Folkeparti.

Blockpolitiken präglar inte bara Danmark utan även Island och Sverige. Den borgerliga svenska fyrklövern under Fredrik Reinfeldts ledning ser ut att klara sig mandatperioden ut. Den rödgröna trepartialliansen under Mona

Sahlins ledning framstår emellertid som en mycket svår motståndare i höstens riksdagsval.

Island regeras av en vänsterbetonad koalition. De två största borgerliga partierna Självständighetspartiet och Framstegspartiet befinner sig för ovanlighetens skull i opposition. Island bytte statsminister från Geir H. Haarde till Jóhanna Sigurðardóttir före nyvalet. De isländska väljarna bekräftade sedan att de ville undvika en återgång till gamla koalitionsmonster.

Partiledarskiftet och partibytare

I Danmark lämnade Anders Fogh Rasmussen över ordförandeskapet i Venstre till sin efterträdare på statsministerposten Lars Løkke Rasmussen. Sommaren 2009 avled fd miljöministern och tidigare socialdemokratiska partiledaren Svend Auken efter en svår sjukdom. Auken efterträdde Anker Jørgensen som partiledare 1987. Auken beklädde partiledarposten i bara fem år innan Poul Nyrup Rasmussen detroniserade honom.

Före detta radikalen Naser Khader lämnade Liberal Alliance och anslöt sig till De Konservative.

Finländska Vänsterförbundet har bytt partiledare ofta på sistone. Efter misslyckandet i EU-valet avgick Martti Korhonen. In på partiledarscenen trädde i hans ställe Paavo Arhinmäki. Gröna förbundet skiftade även det partiledning. Tarja Cronberg lämnade först över partiordförandeskapet till Anni Sinnemäki och sedan även den ministerpost som hon innehåft. Den stora skrällen kom dock vid jultid då Matti Vanhanen meddelade att han inte sitter kvar som statsminister efter sommaren. Han avgår förstås också som partiledare för Centern.

På Island kastade Geir H. Haarde av sig partiledarskapets ok efter avgången från statsministerposten. Han efterträddes av Bjarni Benediktsson. Den Socialdemokratiska alliansen fick välja ny partiledare sedan Ingibjörg Sólrún ställt sin plats till förfogande på grund av sjukdom. Statsminister Jóhanna Sigurðardóttir var den givna efterträdaren.

Stortingsvalet i Norge innebar ett smärtsamt nederlag för Venstre. Partiledaren och fd ministern Lars Sponheim drog genast slutsatsen att han måste avgå som Venstres ledare. I Sverige, slutligen, skedde inga byten på partiledarposterna.

Några taburetbyten

Bytet på den danska statsministerposten fick förstås till följd att en ny finansminister måste utses. Det blev Claus Hjort Frederiksen.

Matti Vanhanens fyrpartikoalition fick, som redan framgått, ny arbetsminister på grund av personbytena inom Gröna förbundet. På Island avgick hela regeringen i början av året. Efter valet 2009 består regeringen av tolv

ministrar. Den tunga finansministerposten innehas av Vänstern-De Grönas partiledare Steingrímur Sigfússon som har varit medlem av Nordiska rådet och Nordiska Handikappolitiska Rådet under en följd av år.

SV:s valnederlag innebar bland annat att partiets ledare Kristin Halvorsen lämnade finansministerposten för att bli kunskapsminister. Efterträdaren Sigbjørn Johnsen var finansminister redan på Gro Harlem Brundtlands tid. Efter en dust med en av det norska näringslivets toppmän nödgades näringsminister Sylvia Brustad lämna regeringen.

I Sverige efterträdde Tobias Krantz Lars Leijonborg som högskole- och forskningsminister.

EU och Europarådet

Fd norske statsministern och stortingspresidenten Thorbjørn Jagland valdes till ny generalsekreterare för Europarådet. Tidigare har folkpartiets Daniel Tarschys innehaft denna post. Valet till Europaparlamentet och vilka som skulle bli kommissionärer präglade förstås EU. Danmark nominerade miljöminister Connie Hedegaard och Sverige Europaminister Cecilia Malmström till nya medlemmar av EU-kommissionen. Finlands Olli Rehn sitter kvar på sin post.

Ordförandeskapet inom EU under andra halvåret 2009 kom att ta mycket tid i anspråk för statsminister Fredrik Reinfeldt. Den moderate statsministern kunde glädja sig åt att Lissabon-fördraget äntligen trädde i kraft efter irländskt ja i den nya folkomröstningen och den tjeckiske presidentens uppgivna motstånd. Förlängningen av José Manuel Barrosos ledarskap för EU-kommission var Reinfeldt också med om att ordna. FN:s klimatkonferens i Köpenhamn blev däremot inte någon fjäder i hatten vare sig för värdlandets regeringsledamöter eller för Fredrik Reinfeldt.

Europaparlamentsvalet blev en framgång för Dansk Folkeparti och för Socialistisk Folkeparti i Danmark. I Finland var det Sannfinnarna och Gröna förbundet som skördade de största framgångarna. I Sverige steg andelen röstande till 45,5 procent. Piratpartiet kom in medan Junilistan åkte ut. Nya partibildningar har haft förhållandevis lätt att komma in i Europaparlamentet. Ytterkantspartierna har också skördat framgång på europeisk nivå.

ARNE HARDIS

NYE ANSIGTER – GAMLE PROBLEMER

Dansk politik 2009

Danmark fik ny statsminister – og Nato en ny generalsekretær – i et politisk år præget af kommunal- og Europaparlamentsvalg og af et kikset klimatopmøde. Indimellem var der også tid til forrygende politiske skænderier om burkaer, om afviste asylansøgere og om en bog om Jægerkorpset.

Arne Hardis er politisk redaktør ved *Weekendavisen*.

Fornemmelsen skal ikke overdrives, men det var, som om 2009 indvarslede et lille epokalt skifte i Danmark. VK-regeringen, som har haft magten i Danmark uafbrudt siden 2001, oplevede for første gang at måtte lede landet gennem høj økonomisk søgang. Dette skifte faldt sammen med, at en ny statsminister fik ansvaret for at føre statsskibet sikkert i havn.

Der viste sig i Danmark, som i andre europæiske lande, behov for milliardpakker til bankvæsnet. Der var brat faldende huspriser, nervøse og forsigtige forbrugere, flere konkurser, og der var en stejlt stigende ledighed – ganske vist fra et historisk lavpunkt, men det gjorde jo ikke arbejdsløshedens realitet mildere for de titusinder, det gik ud over. Sommeren 2008 var under 50.000 uden job, ved udgangen af 2009 havde arbejdsløshedstallet kurs mod 130.000. Da den nyudnævnte finansminister, Claus Hjort Frederiksen, fremlagde finansloven for 2010, var det med udsigt til et underskud på omkring 90 milliarder kroner – nok til højt løftede øjenbryn i EU – og til fortsat vækst i ledigheden.

Det var i dette triste økonomiske klima, at Danmark i april fik ny statsminister. Anders Fogh Rasmussen, som gennem måneder havde forsøgt at benægte sandheden uden at lyve, sprang omsider ud som manden, som skulle være Natos næste generalsekretær. Det havde han ihærdigt nægtet, og til sidst var det oven i købet ved at gå galt, da tyrkerne truede med at nedlægge veto mod den kontroversielle dansker; det var balladen om muhammedtegningerne og statsministerens forvaltning af sagen i 2006, der stadig forfulgte ham. Som en slags betaling til Tyrkiet stillede Anders Fogh Rasmussen umiddelbart efter udnævnelsen op til venlige drøftelser og pressemøde i Tyrkiet, hvor han talte rundt og mildt om ytringsfriheden, men også om nødvendigheden af ikke at såre folks religiøse følelser unødigt. Istanbul er nok en messe værd.

Foghs sortie efter syv et halvt år som statsminister betød, at finansminister Lars Løkke Rasmussen rykkede ind i Statsministeriet og kort efter skiftede

titel fra næstformand for Venstre til formand. Dermed fik Danmark en statsminister, som ifølge eget udsagn havde været på nippet til at forlade dansk politik et år tidligere, da han var ude i sit livs politiske stormvejr – oven i købet om en sag, som strengt taget ikke burde være særlig politisk: Forløbet, der i Danmark er kendt som bilagssagen slet og ret og handler om Løkkes gamle forkærlighed for at leve et hurtigt og muntert liv delvis finansieret af skatteyderne.

Løkke til magten

Det var således en umådelig upopulær skikkelse, der tog over efter Fogh Rasmussen, og både i oppositionen og hos den konservative regeringspartner glædede man sig til det samme, som Venstre frygtede: At vælgerne ville flygte fra Venstre. De Konservative har i årevis lidt under et ti procentskompleks ude af stand til at tiltrække flere vælgere, tilsyneladende. Kunne den nye konservative leder, Lene Espersen, opsamle en pæn portion af de frafaldne Venstrevælgere, ville den klassiske rivalisering mellem Venstre og Konservative bryde ud i lysende lue, lød den forventningsfulde analyse i oppositionen og den stensikre forventning blandt stort set samtlige politiske analytikere (denne signatur inklusive).

Det kom ikke til at holde stik. Løkke gik til jobbet med udtalt ydmyghed, han undlod at slå ud med armene og videreførte det næsten udtømte regeringsprogram uændret. Den nødvendige regeringsrokade indskrænkede han til et absolut minimum, og han lovede vælgerne, at han ville bruge al sin tid på at bringe Danmark helskindet gennem krisen og sikre et godt resultat ved decemberens klimatopmøde i København. Den kurs virkede. Venstre holdt stand i meningsmålingerne og har gjort det året igennem, hvad der i det mindste bestyrker den gamle politiske sandhed, at en styret og velordnet arvefølge er

*Nu skal Venstres nye ledelse lære at
stå på egne ben.
Tegning: Jens Hage.*

guld værd for et politisk parti.

Ballade undgik Lars Løkke dog ikke. Når der kommer en ny nummer et i klassen, skal de gamle elever naturligvis prøve af, hvor grænserne for den nyes formåen går. Over for De Konservative kom magtkampen allerede i april. Der opstod strid om, hvem der skulle lede en dansk klimadelegation, som skulle deltage i internationale forberedelser af COP 15-mødet i København. Løkke stillede med sin fremmeste embedsmand, mens den konservative klimaminister, Connie Hedegaard, mente, at pladsen burde være hendes.

Både Venstre-toppen og den konservative ledelse var involveret i den diskrete, men voldsomme magtkamp, som Connie Hedegaard trak sig sejrrikt ud af. Magtkampen med Dansk Folkeparti udfoldede sig i forbindelse med efterårets finanslovsforhandlinger og handlede om noget så tilsyneladende perifert som placeringen af et nyt, stort sygehus i Vestjylland. Konflikten udløses først til sommer og ender efter alt at dømmes med, at Løkke får sin vilje – men det var i sig selv et nederlag for ham, at han ikke formåede at få Dansk Folkeparti til at rette ind i en strid, hvor afstanden mellem de to placeringer af storsygehuset var under 20 kilometer. Den politiske afstand mellem regeringen og dens støtteparti viste sig at være markant større end det beskedne kilometerantal.

Burkaballaden

Løkke er som politisk skikkelse langt mindre fokuseret på udlændingspørgsmål end forgængeren Fogh; ikke, at han ikke er ideologisk, men han er mere liberal af den gamle skole end Fogh, der med fornemmelse for magtens nødvendighed placerede Venstre på en mere konservativ værdipolitik. Løkkes fokus på liberale reformer af velfærdsmaskineriet fik De Konservative til at dyrke den idé, at udlændingesagen måske kunne skaffe partiet større vælgeropmærksomhed i årene fremover. Resultatet af den overvejelse udviklede sig til en større ballade i regeringen.

Naser Khader, der var startet som radikal, havde stiftet den politiske sæbeboble Ny Alliance og taget turen med over i den forandrede udgave under navnet Liberal Alliance, meldte sig i 2009 ind hos De Konservative og blev belønnet med posten som integrationsordfører. Sammen med partiledelsen udarbejdede han et større integrationsudspil, gennemarbejdet og detaljeret, men ingen i Danmark aner, hvad der står i det, for én enkelt detalje løb med al opmærksomheden: Naser Khaders forslag om, at det skulle være forbudt at bære burka i offentligheden, hvad meget få kvinder i øvrigt gør i Danmark. Hvor meget partiledelsen var involveret i netop den detalje, er aldrig helt blevet klarlagt, men det korte af det lange var, at integrationsoplægget eksploderede mellem hænderne på partiet. Venstre ville ikke være med, slet ikke, jurister stemplede forbuddet som værende i strid med religionsfriheden, og Lars Løkke måtte for at lande krisen nedsætte noget så sjældent som et burkaudvalg, hvis egentlige

hensigt ikke var at finde ud af noget om burkaer, men at pakke den interne regeringsstrid pænt sammen.

At Dansk Folkeparti uagtet advarslerne fra Justitsministeriets jurister fastholdt burkaforbuddet som en god idé, siger næsten sig selv. Men der var måske mere i det end som så: Partiet har gennem 2009 demonstreret en notabel forandring af det politiske sigte væk fra det realpolitiske og med kurs mod demonstrationspolitikken. Dansk Folkepartis forsøg på at få regeringen til at ændre EU's opholdsdirektiv (som underminerer de stramme danske udlændingeregler) slog fejl – naturligvis, fristes man til at tilføje – og det er måske noget af baggrunden for, at partiet nu har flyttet en del af sit fokus over på mere symbolske markeringer og en mere langsigtet indsats for at presse de internationale konventioners begrænsning af politikernes handlefrihed tilbage.

Ud over burkaforbuddet tilsluttede Dansk Folkeparti sig de svejtsiske vælgeres beslutning om at forbyde minareter på moskeer. I Dansk Folkepartis terminologi hedder det, at man accepterer moskeer, men ikke ”stormoskeer med minareter”. Heller ikke dette forslag vurderes at kunne harmonere med den grundlovssikrede religionsfrihed, men partiet vil åbent udfordre konventionernes herredømme på dette område. Mest bemærkelsesværdigt er måske et forslag fra et af de mere anonyme folketingsmedlemmer om at påbyde offentlige institutioner som ældrecentre og lignende at servere et vist minimum svinekød til institutionernes brugere. Folketingsmanden forestillede sig et minimum på 20 procent ved måltiderne og fik opbakning til sin idé både af partiets kommunalordfører og af partiledelsen.

Kirkebesættterne

Oppositionen havde – naturligvis – også sit bøvl med udlændingesagen, som fylder så meget i dansk politik. I 2009 blev den stadig tættere alliance mellem Socialdemokratiet og SF så tæt, at de to partier spillede ud med fælles forslag til en ny udlændingepolitik og en ny skattepolitik. I skattepolitikken brød de med det skattestop, som Fogh i sin tid opfandt, for at få flere penge til velfærd og miljø, og udlændingepolitikken skulle efter S-leder Helle Thorning-Schmidts og SF-leder Villy Søvndals mening fortsat være stram efter et regeringsskifte.

Det var ikke i sig selv meget bemærkelsesværdigt – det var derimod det forhold, at politikken blev formuleret som et ultimatum til den forventede regeringspartner, det lille, førhen så magtfulde midterparti De Radikale. Skat og udlændinge – det er sammen med velfærden de absolutte hovedemner ved folketingsvalg – og de spørgsmål mente S og SF altså, at De Radikale bare skulle sige ja til. Aktionen, som var et forsøg på én gang for alle at overbevise vælgerne om, at en ny regering vil føre en stram udlændingepolitik uden radi-

kale fingeraftryk, har ikke afklaret oppositionens position. De Radikale har ikke bøjet sig, og man har i stedet skubbet problemet foran sig.

En større krise for Helle Thorning-Schmidt og Socialdemokratiet truede i sommerens løb, da politiet en nat ryddede en kirke i København, hvor en gruppe afviste asylansøgere gennem længere tid havde forsøgt sig. Et større

Hvem vinder. Såvel regering som opposition opererer med store huller i økonomien. Tegning: Jens Hage.

netværk støttede de afviste og agiterede for humanitær opholdstilladelse eller en form for særlov. For Helle Thorning-Schmidt var således hele hendes troværdighed som tilhænger af en stram udlændingepolitik på spil. Hvis afviste asylansøgere efter års ulidelig venten belønnes med ophold, er det jo svært at tro på løftet om en stram politik. Tilsvarende ville tilslutning til en særlov være meget kontroversiel – tilbage i 1990'erne sikrede en særlov ophold til en gruppe afviste palæstinensere, som også dengang havde søgt tilflugt i en kirke. Den særlov har ikke høj status i det politiske Danmark.

Den alvorligt syge, tidligere socialdemokratiske formand Svend Auken, argumenterede for at hjælpe kirkebesætterne som simpel kristenpligt. Da den markante politiker samme sommer døde efterladende sig et minde som stor humanist, tilsluttede en række prominente S-veteraner sig mere eller mindre direkte det auken'ske standpunkt – blandt dem tidligere statsminister Poul Nyrup Rasmussen, hvis fløj selv havde været med til at bære Thorning-Schmidt til magten. Thorning-Schmidt var nødt til at undsige dem alle direkte og lodret. Begivenheden blev således også en symbolsk markering af, at den unge og uerfarne ledelse nu står og må stå på egne spinkle ben. Svend Auken døde af kræft efter et markant og dramatisk politisk liv (han var den første socialdemokratiske formand, som oplevede at blive væltet af sine egne tilbage i 1992), Ritt Bjerregaard trak sig som overborgmester i København for at lade sig pensionere politisk, og Nyrup havde allerede for længst meddelt, at han ikke ville fortsætte i Europa-Parlamentet.

Tilbage i aktiv politik af ”de fantastiske fire”, som har præget socialdemokratisk politik i årtier, er nu kun den tidligere finansminister og kortvarige partiformand, Mogens Lykketoft. Han har til gengæld ingen planer om at trække sig ud af dagspolitik.

Jagten på jægeren

Efteråret bød på et principielt publicistisk drama, som pludselig sprang ud som en politisk skandale i Forsvarsministeriet, som ikke mange på forhånd havde fantasi til at forestille sig. Et af landets førende forlag udgav en bog af en tidligere jægersoldat, der havde været udsendt til Afghanistan.

Forsvarskommandoen ville få dage før bogens planlagte frigivelse til offentligheden have værket forbudt, fordi man ikke var kommet igennem med at få fjernet nogle passager, som man mente kunne være sikkerhedsfølsomme. Dagbladet Politiken valgte at udgive bogen som pirattryk, og der rejste sig en voldsom offentlig debat om ytringsfrihed, forsvarrets lukkethed, Politikens ran og andre principielle sager, som let tænder sindene i Danmark efter Muhammedkrisen og efter det danske engagement i Afghanistans Helmandprovins, som hele tiden koster ofre blandt de danske styrker.

Denne diskussion var dog for intet at regne mod det røre, der opstod, da forsvarsminister Søren Gade kunne fortælle, at piratbogen allerede var oversat til arabisk og kunne findes på nettet. Denne oplysning bestyrkede naturligvis forsvaret i den pointe, at bogen var en sikkerhedsrisiko.

Snart viste det sig imidlertid, at det var folk i Forsvarskommandoen, der selv havde lavet en maskinoversættelse af bogen til arabisk for at understøtte forståelsen af bogens farlighed, formentlig, og også folk i selve departementet var involveret i den klodsede og pinlige sag, som i skrivende stund er genstand for en auditørundersøgelse.

Inden afsløringen af Forsvarskommandoens oversættelsesvirksomhed havde den meget populære forsvarsminister Gade forsikret, at ansvaret var hans, og at han sad yderst på vippen, og hvad man ellers siger, når man ikke tror, at ens forsikringer får nogen konsekvens. Efter afsløringen ville Gade dog ikke trække sig alligevel, og den populære minister sled kraftigt på sin ellers tårnhøje troværdighed.

EU-modstand gik til højre

2009 bød også på to valg, dels til Europa-Parlamentet, dels til de fem danske regioner og de knap 100 kommuner. Fælles for de to valg var, at hovedkonkurrenterne til magten i Danmark – Venstre og Socialdemokratiet – ikke havde nogen entydig grund til at juble, efter at stemmerne var talt op. Det europæiske valg først.

Socialdemokratiet gik markant tilbage, men fejrede alligevel nederlaget som en sejr med henvisning til, at man ikke længere havde Poul Nyrup Rasmussen til at trække vælgerlæsset. I stedet var den kompetente, men ukendte Dan Jørgensen spidskandidat, og på den baggrund tolkede partiet selv en tilbagegang på 11 procentpoint og tabet af et mandat som et godt valg. Venstre, som uden konkurrencen fra Nyrup havde håbet på et solidt ryk fremad, gik kun en

anelse frem og måtte nøjes med tre mandater. Symbolsk forblev man således lillebror i forhold til Socialdemokratiet.

De egentlige sejrherre var således de to ”fløjpartier”, Dansk Folkeparti og Socialistisk Folkeparti. Begge partier fordoblede deres stemmetal og mandatbeholdning og fik to politikere valgt hver. Især for Dansk Folkepartis spidskandidat, Morten Messerschmidt, var valget et folkeligt gennembrud; med knap 285.000 personlige stemmer opnåede han det næsthøjeste antal personlige stemmer ved noget EU-valg. Rekordens sidder Poul Nyrup Rasmussen fortsat på, han fik 408.000 stemmer ved valget i 2004. Så markant var Messerschmidts gennembrud, at man er begyndt at tale om, at han kunne være en af kongerne i partiet, når engang Pia Kjærsgaard trækker sig tilbage som Dansk Folkepartis leder.

Andre sejrherre var Folkebevægelsen mod EU, som med spidskandidaten Søren Søndergaard (tidligere folketingsmedlem for Enhedslisten) fik godt syv procent af stemmerne og sikrede bevægelsen det liv- og økonomigivende mandat. Derimod gik bunden ud af JuniBevægelsen, som røg helt ud og dermed måtte lukke og slukke. JuniBevægelsen var et bud på en pragmatisk centrum/venstre-modstand mod Unionen, som ikke krævede udmeldelse, og som var vokset ud af det danske nej til Maastricht-traktaten i 1992. På et tidspunkt havde JuniBevægelsen – anført af veteranen Jens Peter Bonde – både mange mandater og held til at eksportere sin særlige Unionsposition til Sverige, men nu er det slut.

Overordnet set markerer JuniBevægelsens død og Dansk Folkepartis gennembrud, at unionsmodstanden har holdt flyttet dag; der har i hele Fællesskabets levetid været modstandere over hele det politiske spektrum og er det fortsat, men hvor unionsmodstand siden 1972 har været en venstreorienteret mærkevare, er unionsmodstanderen i dag oftere en nationalt og konservativt sindet dansker – lige som i resten af Europa. I den forstand udtrykte Europaparlamentsvalget en normalisering af dansk europapolitik.

Stemmeprocenten blev denne gang også ganske høj for den slags afstemninger, men det skal man nok snarere give den samtidige folkeafstemning om ændring af tronfølgeordenen æren for. Danskerne skulle den 7. juni tage stilling til en ligestilling, så en førstefødt prinsesse også bliver dronning, hvis hun siden får en lillebror; det sagde danskerne ja til.

Lunkne sejre

Kommunalvalget i november var på forhånd af Socialdemokratiet udpeget som en stepstone til mobilisering mod det næste folketingsvalg, som kan blive meget afgørende for mange partilederes videre skæbne. Socialdemokratiet udpegede de fire største byer og rollen som største borgmesterparti som kampens mål, og det kom til at holde stik.

I København blev Frank Jensen – der havde tabt kampen om den socialdemokratiske formandspost til Helle Thorning-Schmidt tilbage i 2005 – ny overborgmester efter Ritt Bjerregaard, og partiet fastholdt magten i de jyske storbyer Århus og Ålborg. Samtidig erobrede man den fynske hovedstad, Odense, tilbage fra De Konservative. Samtidig gik man en håndfuld borgmesterposter frem og er entydigt det dominerende borgmesterparti, så det var jo godt nok for partiet. Og så alligevel ikke. På landsplan gik partiet notabelt tilbage, og mange af borgmesterposterne blev sikret af SF, der tilsvarende gik meget markant frem.

Venstre undgik den store tilbagegang, som på et tidspunkt var stillet partiet i udsigt, men gik ikke desto mindre tilbage (mindre end Socialdemokraterne) og mistede omtrent lige så mange borgmestre, som Socialdemokraterne vandt.

Således var igen Dansk Folkeparti og Socialistisk Folkeparti valgets sejrherre med De Konservative som en overraskende kommunal succes også. Partiet, som ellers synes låst fast på en opbakning omkring 10 procent, gik lidt frem og fik også ekstra borgmesterposter.

Efter to valg og en serie meningsmålinger gennem 2009 er vælgernes samlede budskab til det politiske liv således uforandret: De to blokke er nogenlunde lige store, begejstringen for Lars Løkkes regering er måske behersket, men længslen efter at se Thorning-Schmidt som ny statsminister er det også. Noget egentligt gennembrud har den økonomiske krise og Venstres lederskifte således ikke skaffet oppositionen. Socialdemokratiet synes låst fast på knap 25 procent af stemmerne og får alene sit håb fra Socialistisk Folkeparti, som har bidt sig fast med omkring 17-19 procents opbakning. Gennem året har meningsmålingerne da også givet skiftevis Løkke og Thorning-Schmidt nøglen til Statsministeriet.

Denne stilstand mellem blokkene rykkede heller ikke det ikke alt for heldigt gennemførte klimatopmøde i København ved COP 15 endte uden en forpligtende aftale, og undervejs fik Lars Løkke meget overbevisende demonstreret sit manglende talent for at begå sig i FN's forhandlingsmiljø, lige som den danske forhandlingsstrategi viste sig umulig at gennemføre. Alle i Danmark ved, at statsministeren ikke klarede sig godt, men alle ved også, at "Lille Lars fra Græsted", som han indimellem kalder sig selv, ikke alene kunne formå Kina, USA, Indien og de andre store aktører til at blive enige.

Klimaet rykker nu igen noget ned på den politiske dagsorden, formentlig – også fordi den meget højt profilerede klimaminister Connie Hedegaard er blevet ny klimakommissær i EU – og det bliver igen den økonomiske krise og den evige strid om udlændinge, som kæmper om vælgernes opmærksomhed.

JAN-ANDERS EKSTRÖM

PRESIDENTEN PORTAD FRÅN EU

Finland år 2009

Finland skakades på senhösten 2009 av något av en palatskupp då den borgerliga regeringen Vanhanen utan förvarning utnyttjade Lissabonfördragets ikraftträdelse till att en gång för alla göra slut på president Tarja Halonens resor till EU:s toppmöten. I fortsättningen är det statsministern ensam som sitter på Finlands stol i Europeiska rådet.

Artikelförfattaren är tidigare långvarig politisk redaktör vid Hufvudstadsbladet och f.d. korrespondent i Finland för Svenska Dagbladet och Aftenposten.

Striden om EU-representationen

Finland har allt sedan inträdet i EU år 1995 i regel företrätts av både statsministern och presidenten på EU:s toppmöten. ”Tvåatallriksproblematiken” har dock hela tiden varit föremål för en viss debatt på hemmaplan. Alla tyckte inte att det var rätt och riktigt att Finland skall få ha två platser vid stats- och regeringschefernas middagsbord. Men Martti Ahtisaari och Tarja Halonen utsåg i allmänhet sig själva till medlemmar av Finlands delegation vid toppmötena.

Det kunde de göra i stöd av gällande bestämmelser och tolkningar. Enligt grundlagen från år 2000 leder presidenten Finlands utrikespolitik i samverkan med statsrådet, dvs. regeringen. Beredningen av och beslutsfattandet i de ärenden som behandlas inom EU svarar emellertid regeringen för. Riksdagens grundlagsutskott har ansett att regeringens befogenheter inbegriper också EU:s utrikes- och säkerhetspolitik, men i praktiken fick presidenten föra Finlands talan på EU:s toppmöten då frågor rörande unionens externa relationer avhandlades.

Den här praxisen gjorde emellertid regeringen Vanhanen abrupt slut på i samband med att Lissabon-fördraget trädde i kraft den 1 december. Med det blev Europeiska rådet – toppmötet – ett fast organ inom unionen, vilket redan det ansågs ge en viss formell grund för nyarrangemang även i Finlands toppmötesrepresentation. Saken underlättades av att ordförandelandet Sverige inviterade endast en finländsk representant till EU-toppmötet i december.

Regeringen åberopade i sitt beslut grundlagsutskottets nyss relaterade ståndpunkt enligt vilken regeringens kompetens täcker alla EU-ärenden och fastslog att det hädanefter alltid är statsministern som företräder Finland på toppmötena. Vid behov kan också någon annan minister delta. Presidenten

nämns inte alls i sammanhanget och är alltså därmed utesluten från EU:s toppmöten.

I beslutet medtogs emellertid också ett konstaterande om att regeringen nära skall samarbeta med presidenten under beredningen av Finlands inställning till utrikes- och säkerhetspolitiska frågor som kommer upp inom EU.

President Tarja Halonen reagerade med tydlig bestörtning på regeringens beslut. Hon berättade att hon diskuterat Lissabon-fördraget dagen innan regeringen fattade sitt beslut med statsminister Matti Vanhanen och att det då rådde samförstånd om att allt kan fortgå som hittills beträffande toppmötena. Eventuella ändringar borde enligt hennes uppfattning först ha avhandlats i en kommitté som regeringen tillsatte våren 2009 och som prövar behovet av ändringar i grundlagen.

Utestängningen av presidenten från EU:s toppmöten väckte stor debatt och protester inom samtliga oppositionspartier. Särskilt häftigt reagerade Sdp:s förra partiordförande Eero Heinäluoma, som bl.a. tyckte att regeringen betett sig direkt svinaktigt mot presidenten. Åsikterna inom Sdp visade sig emellertid var delade. Förra mångårige utrikesministern Erkki Tuomioja och europaparlamentarikern Liisa Jaakonsaari höll dock med regeringen om att presidenten inte har någonting att göra på EU:s toppmöten.

Kommittén för översyn av grundlagen fick litet ytterligare problem till följd av den borgerliga regeringens beslut att utestänga presidenten från EU. Den borde ha avgett sitt betänkande i slutet av året, men beviljades förlängd tid till inemot slutet av januari 2010. Intrycket var att vänsterpartierna tillsammans med Sannfinnarna allt mer låst sig till försvar av presidentens nuvarande maktbefogenheter. Eftersom ändringar i grundlagen kräver kvalificerad majoritet i riksdagen är det inte i praktiken möjligt att ytterligare begränsa presidentmakten om något av de stora partierna motsätter sig det.

Tidigare har man mest på borgerligt håll slutit upp bakom presidentens maktbefogenheter, medan det på vänsterhåll funnits stöd för en starkare markering av parlamentarismens principer. Nu är det tvärtom. Av partierna är Samlingspartiet till och med berett att helt "avväpna" presidenten och att göra denne eller denna till en enbart representativ figur. Sdp-ledningens starka uppslutning till försvar för presidentens nuvarande maktbefogenheter antas åtminstone till en del ha direkt valtaktiska bevekelsegrunder. Alla opinionsmätningar utvisar att en stor folkmajoritet vill ha en president med reell makt också i fortsättningen och då kan det kanske löna sig att satsa på det i kampanjen inför nästa riksdagsval.

"Vanhanen fick gratis bräder"

Årets mest omfattande och utdragna debatt handlade ändå inte om presidenten och EU utan om parti- och valfinansieringen på bred front. Temat dök upp

redan år 2008 då massmedierna började rota i politikernas ovilja att i strid med gällande regler redovisa för sin valfinansiering och gick under senare delen av år 2009 ytterligare upp i varv med nya mer eller mindre pinsamma avslöjanden. Allt kulminerade med ett obevisat påstående om att statsminister Matti Vanhanen skulle ha fått en hög bräder av ett byggnadsbolag utan att behöva betala för den.

Det kom redan år 2008 ut att ett antal affärsmän med intressen i lågprisvaruhus och möbelkedjor aktivt stött främst Centerns och Samlingspartiets kandidater i riksdagsvalet år 2007 via en för ändamålet särskilt grundad förening. Målet var uttryckligen att försöka ge landet en borgerlig regering, vilket också lyckades. År 2009 visade det sig att byggnadskoncernen Nova Group varit särskilt frikostig med valbidrag via nyssnämnda förening. De stora donationerna var av allt att döma en starkt bidragande orsak till att Nova sedermera gick i konkurs med skulder på 7 miljoner euro.

Konkursförvaltningen stannade för att börja återkräva valbidragen av de borgerliga partierna och enskilda av deras kandidater i olika val. På det sättet kom det ut att Centern och Samlingspartiet fått betydande valbidrag av Nova och att också enskilda kandidater fått stora valbidrag från samma källa. Centern återbetalade sedan nästan 180 000 euro och Samlingspartiet drygt 81 000 euro till konkursboet. Bland dem som returnerade kännbara belopp till konkursboet fanns också riksdagens samlingspartistiska talman Sauli Niinistö. Konkursförvaltningen återkrävde också 17 000 euro, som var Novas bidrag till finansieringen av förre utrikesministern Ilkka Kanervas 60-årsfest. Av det återbetalades 13 000 euro. Det kom också fram att Nova bland annat skickat en flygbiljett till en samlingspartistisk kvinnlig riksdagsledamot, som plötsligt fått bråttom hem från en semesterresa till Thailand.

Massmediernas rotande i valpengarna avslöjade sedan också att Centern och enskilda centerpolitiker med statsminister Matti Vanhanen i spetsen fått valbidrag från flera av Centerns egna stiftelser, främst från Centerns ungdomsstiftelse, vars stadgeenliga uppgift är att ordna bostäder åt unga studerande. Ungdomsstiftelsen hade i sin tur fått penningbidrag från den statliga Penningautomatföreningen där också centerrepresentanter deltagit i beslutsfattandet. Följden blev myndighetsutredningar kring misstänkta brott mot stiftelsernas stadgar och

*Många skandaler kring partiernas valfinansiering.
Teckning: Wilfred Hildonen.*

jävbestämmelserna. Det var direkt upplagt även för polisutredningar kring de här piruetterna.

Massmedierna lyckades sedan också få fram detaljerade uppgifter om fackföreningsrörelsens valbidrag till vänsterpartierna Sdp och Vf. I slutet av september gick TV2:s aktualitetsprogram "Ögonvittnet" ut med ett påstående om att statsminister Matti Vanhanen fått ett parti specialsågade bräder av ett byggnadsföretag som byggt hus åt Centerns ungdomsstiftelse utan att ha behövt betala för det. Med hänvisning till källskyddet ville programmakarna inte berätta vem som gett dem uppgifterna om brädhögen. De sade sig emellertid ha fått ett skriftligt löfte från källan om att han eller hon träder fram och vittnar såvida saken dras inför domstol.

Vanhanen avvisade på det bestämdaste påståendena från TV-programmet och krävde i likhet med många andra centerpolitiker att rundradiobolaget Yle lägger alla kort på bordet. Samtidigt gjorde han emellertid klart att han inte ämnar väcka åtal mot Yle. Litet senare lät han två journalister från en byggnadsteknisk facktidsskrift inspektera hans stora och relativt nybyggda egnahemshus i Nurmijärvi. De hittade inga som helst bräder av det påstådda slaget i husets konstruktioner. I slutet av året hade ännu ingen fått fram säkra uppgifter till stöd för TV-programmets påståenden.

Skandalerna kring valpengarna föreföll än en gång att allvarligt sätta medborgarnas förtroende för politikerna i gungning. Från den politiska oppositionen förekom det till och med krav på riksdagsupplösning och nyval med anledning av alla avslöjanden kring valfinansieringen och statsministern tvingades ge riksdagen ett så kallat meddelande om saken. Debatten utmynnade i att regeringen fick riksdagens förtroende med rösterna 117-27 och 40 nedlagda.

Opinionsmätningar utvisade sedan litet oväntat att valfinansieringsavslöjandena inte nämnvärt påverkat opinionsläget mellan partierna. Intrycket var länge att Matti Vanhanen var verkligt illa ute, men affären med brädhögen ledde till att man på centerfältet slöt leden bakom sin ledare.

Under hösten lät regeringen sedan bereda ett förslag till nya genomskinliga regler för parti- och valfinansieringen. Den beredande arbetsgruppen kunde inte till alla delar enas om reformförslagen, men regeringen spikade till slut riktlinjerna för en blivande lagreform. Avsikten är att stadga om anmälningsplikt beträffande alla valbidrag på över 15 000 euro från en och samma donator under ett kalenderår. Beträffande partifinansieringen införs ett "tak" för enskilda donationer på 30 000 euro.

EU-valet bakslag för de tre stora

Valet till Europaparlamentet i juni blev ett bakslag för de tre största partierna och en framgång främst för de populistiska Sannfinnarna och deras karismatiska ledare Timo Soini samt för De gröna.

Soini blev valets i särklass största röstmagnet med över 130 000 personliga röster och 9,8 procent av rösterna totalt för Sannfinnarna. I föregående EU-val fick Sannfinnarna bara 0,5 procent av rösterna. Väljarna lät sig inte hejdas av att EU-kritikern Soini redan på förhand meddelat att hans tid i Bryssel blir kort. Han ämnar återvända till Finlands riksdag redan efter riksdagsvalet 2011.

Soinis framgång i kombination med ett betänkligt lågt valdeltagande – bara drygt 40 procent av väljarna gick till valurnorna – ledde till att de tre stora partierna tappade ett mandat var. Samlingspartiet fick nu tre mandat med 23,2 procent av rösterna, Centern likaså tre med en röstandel på 19,0 procent. Sdp fick bara 17,5 procent av rösterna, vilket räckte till två mandat. En särskild tankeställare för Sdp-ledningen gav den omständigheten att den ena av partiets två invalda är en nykomling utan tidigare kopplingar vare sig till Sdp eller det politiska livet i övrigt. Den populäre ortodoxa prästen Mitro Repo – ”Fader Mitro” – samlade över 71 000 personliga röster och placerade sig med det som trea bland valets röstmagneter efter Soini och Centerns Anneli Jäätteenmäki.

De gröna ökade sitt mandatantal i EU-parlamentet från ett till två och Kristdemokraterna lyckades vika sig en plats tack vare att de hade valförbund med Sannfinnarna. Svenska folkpartiet gjorde också ett gott val. Alla opinionsmätningar före valet förutspådde att partiet skulle förlora sitt enda mandat i EU-parlamentet, men partiet lyckades mobilisera svensk- och tvåspråkiga väljare till stöd för ”det svenska mandatet” på ett sällan skådat sätt. Med 6,1 procent av rösterna tog Sfp det trettonde och sista mandatet framför näsan på Vänsterförbundet, som inte fick något mandat alls med sin röstandel på 5,9 procent. I riksdagsval har Vf normalt fått 8-9 procent av rösterna mot knappt 5 procent för Sfp.

Vänsterförbundets ordförande Martti Korhonen drog sina slutsatser och avgick med omedelbar verkan. Han efterträddes på ordförandeposten av unge riksdagsmannen Paavo Arhinmäki. Gröna förbundet bytte ordförande redan före EU-valet. Arbetsminister Tarja Cronberg avgick och efterträddes av riksdagskollegan Anni Sinnemäki. Det gick alltså mycket bra för De Gröna i valet. Med 12,4 procent av rösterna blev det två mandat för partiet mot ett tidigare. Tarja Cronberg lyckades emellertid inte själv erövra en plats i Europapalamentet. Efter midsommar ersatte Sinnemäki Cronberg också på arbetsministerposten i regeringen.

Häftig strid om pensionsåldern

Den största politiska bataljen under det första halvåret 2009 utkämpades kring frågan om en eventuell höjning av den allmänna pensionsåldern. Statsminister Matti Vanhanen hade ”tänkt till” om saken i skidspåret under vintern och gick plötsligt ut med beskedet att regeringen planerar att genomdriva en höjning av pensionsåldern från nuvarande 63 till 65 år.

Motiveringen var att det efter den rådande ekonomiska krisen är nödvändigt att ha flera betalande medborgare i arbetslivet än vad som blir fallet med den nuvarande pensionsåldersgränsen.

Vanhanen fick emellertid omedelbart häftiga mothugg. Vänsteroppositionen protesterade vilt och raskt satte sig också fackföreningsrörelsen till motvärn. När man till och med började tala om generalstrejk mot regeringens planer slog statsministern till reträtt. Han återtog sitt förslag och förhandlade med arbetsmarknadsorganisationerna fram en lösning enligt vilken en särskilt tillsatt arbetsgrupp fram till slutet av året skulle förhandla fram förslag till åtgärder genom vilka folk på frivillig väg kunde fås att stanna längre i arbetslivet. Uppgiften visade sig emellertid vara svår och alldeles i slutet av året fick arbetsgruppen förlängt mandat till en bit in på år 2010, eftersom resultaten dröjde.

Starkt ökad skuldsättning

Den ekonomiska depressionen drabbade också Finland hårt. I slutet av året förutspådde finansministeriet att den finländska bruttonationalprodukten skulle minska med 7,6 procent år 2009. Såväl exporten som importen föreföll att ha minskat med upp till en tredjedel, konkurser och nedläggningar förekom i stor utsträckning och arbetslösheten steg till närmare nio procent från drygt sex procent ett år tidigare.

Antalet uppsagda steg under året till nästan 20 000 mot 9 500 år 2008. Regeringen satsade på att hålla i gång så mycket som möjligt med hjälp av extra stöd och bidrag, vilket ledde till kraftigt ökad skuldsättning. Budgeten för år 2010 balanserades med nya lån på över 12 miljarder euro. Det föranledde en mycket bekymrad debatt om hur lånen skall kunna återbetalas efter krisen. Med skattehöjningar och nedskärningar, befarade de flesta.

De finländska bankerna såg ut att klara krisen relativt väl, vilket kanske mest berodde på att de sysslat mindre med riskinvesteringar än bankerna i många andra länder. Ingen finländsk bank hade behövt begära stöd av statsmakten.

Alldeles mot slutet av året började det förekomma försiktiga bedömningar om att utvecklingen vänt i en positiv riktning. Ett tidigare under året nedlagt pappersbruk återupptog produktionen, men de ekonomiska experterna varnade för förhastade slutsatser. Deras bedömning var att arbetslösheten i Finland kommer att fortsätta att öka under år 2010 också en tid efter det att det börjat gå uppåt igen.

Finnair i svårigheter

Bland många mer eller mindre krisdrabbade bolag hade särskilt det statliga flygbolaget Finnair det motigt. Företagsledningens försök att på olika sätt minska kostnaderna resulterade i en allvarlig konflikt med bolagets piloter. De genomförde till slut på senhösten en kort strejk, som tvingade Finnair att ställa

in drygt 500 flygningar.

Bolagets VD Jukka Hienonen fick nog redan långt före det och meddelade att han avgår vid årsskiftet för att piloternas hårdnackade attityd gjorde det omöjligt att anpassa Finnairs ekonomi till den allt bistrare omgivande verkligheten. Konflikten gällde i slutskedet främst piloternas vägran att godkänna företagsledningens avsikt att

Finnair har det motigt. Teckning: Wilfred Hildonen.

hyra ut två Finnairplan åt ett annat bolag. På den punkten blev det till slut något av en kompromisslösning. Piloterna gick också med på att sänka sina i och för sig väl tilltagna löner med fem procent och att medverka till andra inbesparingar på ca 13 procent. Bolaget gick för sin del med på att ge piloterna heltäckande uppsägningsskydd till utgången av år 2010.

I december beslöt Finnairledningen att överlåta – lägga ut – hela sin markpersonal på över 600 personer till ett personaluthyrningsbolag. Personalen protesterade med att inställa bagagehanteringen på Helsingfors-Vanda flygstation. Det ledde till slut till att över 10 000 resväskor samlades på hög på flygplatsen. Många resenärer tvingades vänta på sina väskor i flera veckor. Tidigare under året hade Helsingfors-Vanda flygstation i en internationell jämförelse utsetts till den flygplats som sköter bagagehanteringen bäst av alla i hela världen.

Vanhanen går

Dagen före julafton överraskade statsminister Matti Vanhanen i en kolumn i partiorganet Suomenmaa Finlands folk med beskedet att han inte längre eftersträvar återval som Centerledare på partikongressen nästa sommar. Några dagar senare bekräftade han tämligen rakt på sak att detta också innebär att han lämnar statsministerposten.

– Utgångspunkten är att Centerns nya ledare också blir statsminister, sade han. Sitt besked motiverade Vanhanen nästan bara med att han beställt tid för en fotoperation på hösten nästa år, en operation som föranleder relativt lång konvalescens. Avsikten är att göra slut på smärtor och värk som stört honom redan länge. Närmare besked stod inte att få. Pressad förklarade han bara att det handlar om ”helhetsbetonade överväganden”.

Beskedet kom överraskande bland annat mot bakgrunden av att 54-åriga Matti Vanhanen tidigare sagt att han vill fortsätta som statsminister ända till år 2015. Valfinansieringsskandalerna handlar det knappast heller om. När det inte gått att bevisa att han verkligen tagit emot en hög bräder gratis sade han ju att han känner sig ”starkare än någonsin”.

Eventuellt handlar det *Vanhanen meddelade att han lämnar statsministerposten i sommar. Teckning: Wilfred Hildonen.*

äntligen gjort en realistisk bedömning. Som partiledare har han förlorat fyra val i följd och Centern har dessutom i en lång följd av opinionsmätningar halkat ner till tredjeplatsen efter Samlingspartiet och Socialdemokraterna. Med det är risken för att Centern hamnar i opposition efter riksdagsvalet 2011 överhängande.

37-åriga kvinnliga miljöministern Paula Lehtomäki bedömdes vid årsskiftet ha de bästa möjligheterna att överta partiordförandeskapet och statsministerposten efter Vanhanen. Lehtomäki väntades ge besked om sina avsikter i början av år 2010.

Trögt för oppositionsledaren

Socialdemokraterna satsade efter nederlaget i riksdagsvalet år 2007 på en ung kvinnlig partiledare – Jutta Urpilainen. Hon hade det emellertid fortsättningsvis år 2009 motigt. I EU-valet tappade Sdp ett mandat och placerade sig bara som trea efter Samlingspartiet och Centern. I de flesta opinionsmätningar höll Sdp knappt andraplatsen före Centern, men något egentligt lyft kunde man inte tala om trots gynnsamma förutsättningar i form av den borgerliga regeringens svårigheter med ekonomin och valfinansieringsskandalen.

Alldeles i slutet av året utvisade en opinionsmätning att förra partiledaren Eero Heinäluoma åtnjöt ett betydligt större förtroende även bland Sdp-medlemmarna än Jutta Urpilainen. Heinäluoma höll en mycket högre profil i riksdagsdebatterna både när det gällde valpengarna och utmanövreringen av presidenten från EU-toppmötena än Urpilainen. Den förra partiledaren uppmanade ändå alla Sdp-medlemmar och -sympatisörer att sluta upp bakom partiledaren Urpilainen.

ARNA SCHRAM

POLITIK OCH EKONOMI PÅ ISLAND 2009

Det har inte precis rått stiltje i det politiska livet på Island de senaste åren, och 2009 utgjorde inget undantag. Geir H. Haardes regering föll i början av året, alltingsval hölls i april och de två största partiernas ledare lämnade politiken.

Journalisten Arna Schram skildrar här det gångna årets händelser.

Först de politiska förvecklingarna. Det står klart att den ekonomiska kris som slog till på Island i oktober 2008 tog hårt på regeringssamarbetet mellan Socialdemokratiska alliansen och Självständighetspartiet. Så var också den uppgift man stod inför överväldigande och långt ifrån enkel: att ta nationen igenom en av de värsta lågkonjunkturerna i landets historia. Samtidigt krävde folket att politikerna skulle lägga korten på bordet, stå till svars för det som skett och axla ansvaret.

Det isländska folket, som hittills inte varit känt för massdemonstrationer, flockades i hundraden och tusenden på gator och torg och krävde regeringens avgång. De hamrade på grytor och kastruller och ropade till taktfasta slag: Inkompetent regering! Demonstrationerna nådde höjdpunkten under senare delen av januari 2009 och gick överstyr när statsministerns bil omringades och man började kasta sten på de poliser som stod vakt omkring alltingsbyggnaden och statsministerns kansli. Polisen tvingades använda tårgas – för första gången på femtio år – för att driva bort demonstranterna från Austurvöllur en kullen kväll i januari.

Samarbetet mellan regeringspartierna hade vid det här laget blivit både kärt och bräckligt. Båda partiernas alltingsledamöter hade nerverna på helspänn, förtroendet och tilliten höll på att försvinna partierna emellan och man kände av folkets tilltagande ilska och krav på förändring och moralisk uppräckning.

Saken blev inte bättre av att partierna hade olika inställning till Självständighetspartiets förre ledare Davíð Oddssons position som riksbankschef. Socialdemokraterna ville att han skulle avsättas med motiveringen att han stod i vägen för regeringens ekonomipolitiska åtgärder och samarbetet med Internationella valutafonden. Geir H. Haarde var dock ovillig att fatta något snabbt beslut om att kasta ut sin företrädare, tillika mångårigt samarbetspartner och bundsförvant, från Riksbanken.

Till en början höll regeringen ihop tack vare partiledarnas viljestyrka, men i slutet av januari kokade allt över och samarbetet upplöstes. En ny regering tog över, en minoritetsregering bestående av Vänstern-De gröna och

Dåvarande statsministern Geir H. Haarde: Marknaden har kraschat, samhället har kraschat, regeringssamarbetet har kraschat, vad gör vi nu? Dåvarande utrikesministern, Ingibjörg Sólrún Gísladóttir: Vi trycker på omstart? Teckning: Halldór Baldursson.

Socialdemokratiska alliansen, med stöd från Framstegspartiet. Trevare om ett möjligt samarbete hade då redan förekommit mellan representanter för Vänstern-De gröna och Socialdemokraterna.

Jóhanna Sigurðardóttir, alltingsledamot för Socialdemokraterna, utsågs till statsminister – Islands första kvinnliga sådana – och Vänstern-De grönas ledare Steingrímur J. Sigfússon blev finansminister. Tolv ministrar ingick i denna regering, varav två som inte var alltingsledamöter. En expeditionschef från justitiedepartementet, Ragna Árnadóttir blev justitieminister och Gylfi Magnússon, docent i ekonomi vid Islands universitet utnämndes till handelsminister.

Davíð Oddsson ut från Riksbanken

En av Jóhannas första åtgärder som statsminister var att lägga fram ett förslag om förändring i lagen gällande Riksbanken, med avsikten att få bort Davíð Oddsson därifrån. Förslaget gick ut på att bankens tremannastyreelse avskaffades och att tjänsten som bankchef utannonserades. Motiveringen var att man måste återställa förtroendet för banken efter finanskraschen. Lagen klubbades igenom på Alltinget efter högljudda protester från parlamentariker i Självständighetspartiet, och Davíð Oddsson var därmed utskuffad ur banken.

Framstegspartiets ordförande, Sigmundur Davíð Gunnlaugsson som gett sitt partis stöd till den minoritetsregering som bildades då Geir H. Haardes regering avgick: Jag förklarar er ett äkta par i åttio dagar och kom ihåg att ni inte får göra något syndigt utan att fråga mig. Teckning: Halldór Baldursson.

Det innebar dock inte att han var borta från rampljuset, för senare på hösten anställdes han som chefredaktör för Morgunblaðið. Där var det de nya ägarna som bestämde: redare, EU-motståndare och Davíðs vänner och bundsförvanter.

Den nya riksbankslagen föreskrev att tjänsten som bankchef skulle utlysas, men i väntan på att så skedde anställdes tillfälligt en norsk ekonom vid namn Svein Harald Øygaard. Dåvarande norska finansministern Kristin Halvorsen hade rekommenderat honom för Steingrímur J. Sigfússon. Øygaard var riksbankschef från februari till augusti då islänningen Már Guðmundsson tog över.

Davíð Oddsson uttalade sig mycket förringande om sin efterträdare på Självständighetspartiets landsmöte i mars. Davíð sa att regeringen hade ”placerat en löskerkarl från det norska arbetarpartiet på chefsstolen, en människa som ingen hört talas om, inte ens Google som ju ändå känner många”. För dessa ord belönades han med skrattsalvor och applåder av mötesdeltagarna.

Øygaard gav sedermera svar på tal och uppgav att han underskattat det politiska spelet kring Riksbankens chefsstol. ”Vissa”, som han uttryckte det, hade angripit honom och försökt dra tvivel över hans trovärdighet. Debatten kring chefskapet hade varit helt vanvettig och ”det är ett skämt att försöka göra mig till en politisk person”, sa han till undertecknad i en intervju för Viðskiptablaðið.

Statsminister Jóhanna Sigurðardóttir och finansminister Steingrímur J. Sigfússon skyddar sig mot en tsunami av inflation, arbetslöshet, skulder och konkurs med ett paraply av höjda skatter. Teckning: Halldór Baldursson.

Självständighetspartiet tappar anhängare

Efter finanskraschen framkom krav på nyval och de förstärktes allteftersom demonstrationerna hårdnade i januari. Sedan minoritetsregeringen tagit över beslöt den att nyval skulle hållas den 25 april, vilket var efter halva den innevarande mandatperioden.

När folket gick till valurnorna hade det skett stora förändringar såväl i ledningen av Socialdemokratiska alliansen som i Självständighetspartiet. Geir H. Haarde tillkännagav i början av året att han tänkte dra sig ur politiken efter att ha diagnosticerats med en elakartad tumör i matstrupen. Bjarni Benediktsson valdes till ny ledare på partiets landsmöte i mars.

Även Ingibjörg Sólrún bestämde sig för att stiga åt sidan av hälsoskäl – en godartad tumör i huvudet – och Jóhanna Sigurðardóttir valdes till hennes efterträdare. Socialdemokraterna valde även en ny viceordförande, Dagur B. Eggertsson, ordförande i Reykjavíks kommunalnämnd. Rykten om att Jóhanna är på väg ut ur politiken har cirkulerat nästan från den dag hon tillträdde, men hon har hela tiden bestämt avvisat allt sådant prat.

Sju partier kandiderade i alltingsvalet. Ett av dem hade växt fram ur demonstrationerna efter finanskraschen. Detta parti kallade sig Medborgarrörelsen och fick 7,22 % av rösterna och därmed fyra mandat i Alltinget. Liberala par-

tiet, som bildades 1998 och vars centrala fråga var förändringar i fiskekvots-systemet, och som i valet året därpå fick två mandat, gick nästan upp i rök denna gång med endast 2,22 % av rösterna.

Men det var inte allt. Självständighetspartiet erfor ett historiskt väljarras och förlorade nio alltingsplatser. Partiet fick 23,7 % av rösterna, jämfört med 37 % i valet 2007. Troligen ville väljarna straffa partiet för att ha suttit vid makten när finanskraschen inträffade och för att ha varit inblandat i landets ledning ända sedan 1991.

Socialdemokraterna, som även de satt vid makten vid tiden för kraschen i oktober 2008, straffades inte på samma sätt av väljarna, för detta parti åtnjöt ökat stöd och fick två nya alltingsmandat. Röstetalet uppgick till 29,79 % jämfört med 27 % 2007. Vänstern-De gröna fick 21,68 % av rösterna mot 14 % 2007, och därmed fem nya mandat. Framstegspartiet fick 14,8 % mot 12 % 2007 och två nya mandat.

I upptakten till valet restes krav om en förnyelse av hela Alltingets representation. Ett stort antal ledamöter lät bli att kandidera för omval och flera som ville fortsätta föll bort ändå. Den förnyelse som blev resultatet är den största i Alltingets historia. 27 av 63 alltingsledamöter byttes ut, eller 42,9 %.

Islands president Ólafur Ragnar Grímsson uppdrog åt Jóhanna Sigurðardóttir att bilda en ny regering och det låg närmast till hands att börja samtalen om regeringsbildning med Vänstern-De gröna, eftersom det fanns en stark vilja att fortsätta regeringssamarbetet. De två partiernas största tvisteämne gällde medlemskap i EU. Socialdemokraterna hade lagt stor vikt vid ett medlemskap i valkampen och hävdade att det var nyckeln till lösningen på de ekonomiska problemen. Vänstern-De gröna hävdade däremot att Island bättre kunde tillvarata sina intressen utanför EU.

Island ansöker om medlemskap i EU

Resultatet av regeringssamtalen blev att utrikesministern skulle lägga fram ett förslag om ansökan om medlemskap. Vänstern-De gröna ville att nationen, efter en avslutad diskussion om medlemskap, skulle kunna folkomrösta om avtalet. I regeringsförklaringen uttryckte partierna sin samstämmighet om att respektera varandras olika ståndpunkter i frågan om EU-medlemskapet och att båda parter skulle ha rätt att fritt få framföra sina åsikter offentligt i enlighet med sin övertygelse samt kunna komma med förbehåll i formuleringen av överenskommelsen, så som man gjorde i Norge på sin tid.

Trots denna slutsats rådde ända från början stor ovisshet om huruvida EU-förslaget skulle gå igenom på Alltinget och när diskussionens vågor gick som högst talades det om att regeringen hängde mycket löst. Fem av Vänstern-De grönas ledamöter hade nämligen redan då regeringsförklaringen framlades uttryckt betänkligheter, och påpekat att de förbehöll sig rätten att rösta emot

förslaget. Jordbruksministern och VG-ledamoten Jón Bjarnason var en av de tvivlande.

Undertecknad har från säkra källor uppgifter om att Socialdemokraterna med Jóhanna Sigurðardóttir i spetsen dagarna före den slutliga omröstningen hotade VG:s ledamöter med regeringsupplösning om medlemskapsansökan inte röstades igenom. Under själva omröstningen blev några VG-ledamöter inknuffade i ett sidorum där hotelserna uttalades. Därefter hävdade några personer ur Socialdemokraternas led att Jón Bjarnason inte var önskvärd i regeringen.

Socialdemokraterna gick dock segrande ur striden med hjälp av stöd från oppositionen, och Alltinget beslutade om EU-ansökan med 33 röster mot 28. Samtliga Socialdemokraternas 20 ledamöter röstade för förslaget, 8 av Vänstern-De grönas 14 röstade också för, liksom en av Medborgarrörelsens 4, 3 av Framstegspartiets 9, samt en av Självständighetspartiets 16 ledamöter. Två ledamöter lade ned sina röster, nämligen Självständighetspartiets vice ordförande och ledaren för Vänstern-De grönas alltingsgrupp. Kort efter Alltingets beslut överlämnade utrikesminister Össur Skarphéðinsson Islands ansökan om medlemskap i EU till Sveriges utrikesminister Carl Bildt som då också var ordförande i EU:s ministerråd.

Icesave-frågan skakar regeringen

Ytterligare en omfattande fråga som Alltinget var tvunget att ta ställning till under sommarsessionen var statens ansvar för Icesave-kontona. Saken går i korta ordalag ut på att isländska staten ska betala ett garantibelopp om 730 miljarder ISK, plus ränta, till Storbritannien och Nederländerna på grund av de summor som kontoinnehavare i dessa länder förlorade via Landsbankinns internetbank, de så kallade Icesave-kontona.

Stor oenighet har rått om Icesave ända från bankkraschen i oktober 2008 och det står klart att den isländska garantifonden inte på långa vägar förfogar över de summor det här handlar om, och att Landsbankinns egna tillgångar heller inte räcker till. Oenigheten gäller bland annat huruvida isländska staten över huvud taget har något ansvar förutom de tillgångar som fanns i garantifonden när bankerna föll, eftersom detta var skulder som en privatägd bank hade skapat. Sedan handlade oenigheten om huruvida Islands intressen hade tillvaratagits i den Icesave-överenskommelse som skrevs under av representanter för de isländska, brittiska och nederländska myndigheterna i början av juni.

De som kritiserade överenskommelsen tvivlade på att islänningarna skulle kunna klara av att betala de skulder som lades på nationen. Dessutom hävdade man att det inte tagits hänsyn till den extrema ekonomiska situationen på Island. De som stödde överenskommelsen ansåg att nationen inte hade

något annat val och att om man inte fick saken överstökad skulle det sinka återuppbyggnaden av ekonomin. Låneutbetalningarna från Internationella valutafonden och de nordiska länderna var avhängiga av att islänningarna gjorde upp om Icesave.

Statens ansvar för Icesave kom till behandling på Alltinget under sommaren 2009, som förut nämnts, och i slutet av sommaren nåddes en bred tvärpolitisk överenskommelse om att stipulera vissa ekonomiska och juridiska förbehåll för åtagandet. Dessa förbehåll skulle bland annat vara en garant för att Island mäktade med Icesave-betalningarna. Med de formuleringarna klubbade Alltinget igenom den statliga garantin med 34 röster mot 14. Så många som 14 ledamöter lade ned sin röst. De styrande partiernas ledamöter röstade för förslaget medan oppositionen röstade emot eller lade ned sin röst.

Men saken var inte avklarad med det. Britter och nederländare ogillade de förbehåll Alltinget gjorde i garantiåtagandet och därför inleddes nya förhandlingar som ledde till att ett nytt förslag lades fram för Alltinget under senare delen av året. Man hade då mildrat de förbehåll som förut röstats igenom. Detta fick stora delar av Vänstern-De grönas ledamöter att darra – vissa av dem hade ju redan från början uttryckt sina tvivel. De tvivlen sopades inte undan av de nya formuleringarna. Socialdemokratiska alliansen har däremot alltid stått enad bakom föresatsen att klara av det här problemet med fermitet.

Under en period hängde regeringen på en mycket skör tråd på grund av Icesave-saken, särskilt efter att Vänstern-De grönas minister Ögmundur Jónasson bestämde sig för att lämna regeringen. Han deklarerade att han inte fann sig i att regeringens ledare ställde honom mot väggen och försökte tvinga honom att rösta för Icesaveförslaget. Regeringen stod dock på sig och en ny Icesave-lag röstades igenom med 33 röster mot 30. Två av Vänstern-De grönas ledamöter röstade emot. En av oppositionens ledamöter röstade för.

Islands president vägrade dock ratificera lagen – detsamma gjorde han 2004 när medielagen var den hetaste politiska tvistefrågan på Island. Det innebär att Icesave-lagen blir föremål för folkomröstning. När detta skrivs står det inte klart hur denna historia kommer att sluta.

Höjda skatter och bantade anslag

Den tredje stora frågan som den nya regeringen stod inför under året gällde rikets finanser. Enligt statsbudgeten blir underskottet detta år 99 miljarder ISK. Statens inkomster beräknas till knappa 462 miljarder och utgifterna till 561 miljarder ISK. Enligt prognoserna kommer staten inte att få något överskott förrän 2013.

I ett försök att bekämpa det finansiella underskottet presenterade regeringen i slutet av 2009 omfattande förändringar i beskattningen. Direkta såväl som indirekta skatter höjdes betydligt i förhållande till vad som tidigare planerats.

Dessutom gjordes nedskärningar av de offentliga utgifterna, särskilt på lönesidan, och man försökte undvika uppsägning av tjänstemän.

Den öppna marknaden slapp inte lika lätt undan uppsägningar, och i slutet av året var arbetslöshetssiffran uppe i cirka 9 %. De flesta uppsägningarna skedde inom byggbranschen, därefter i finanssektorn, men också industri- och exportföretag drabbades. Ett mycket stort antal företag gick i konkurs under året. De första elva månaderna handlade det om 823 företag, vilket motsvarar en ökning med knappt 23 % jämfört med året innan.

Det isländska folket har sannerligen inte haft det lätt efter bankkraschen. Till exempel har den isländska kronans fall fått enorma följdverkningar. Inflationen har ökat och lagt sten på hushållens skuldbörda. Köpkraften har minskat med 10-15 % efter kraschen och man räknar med att den kommer att fortsätta att försvagas, upp till så mycket som 20 % under åtstramningsperioden.

Under året har det skett en förskjutning i handelsbalansen. Under de första elva månaderna 2009 exporterades varor för 432,5 miljarder ISK och importerades varor för 366,6 miljarder. Handeln med utlandet visade alltså på ett överskott om 65,9 miljarder. Vid samma tid året innan visade den på ett underskott om 42,1 miljarder räknat i samma valutakurs. Handelsbalansen var alltså 108 miljarder ISK gynnsammare än vid samma tid 2008.

Utflyttningen från Island i krisens kölvatten har varit ett hett samtalsämne, och aldrig har så många flyttat från landet under ett år som under 2009. Nettoutflyttningen uppgick till 4 835 personer. De flesta, 38%, flyttade till något annat nordiskt land, och av dessa flyttade flest till Norge.

Översättning från isländska:

Ylva Hellerud

HARALD STANGHELLE

DET RØDGRØNNE NORGE

Politikk og økonomi i 2009

Finanskrisen har vist seg å ha langt svakere virkning i Norge enn i våre naboland, og oversikten over politikk og økonomi i 2009 samler seg derfor i stor grad om den viktigste politiske begivenheten: Stortingsvalget i september. Her fikk den såkalte "rødgrønne" samlingsregjeringen fornyet tillit – noe som ikke minst var en seier for statsminister Jens Stoltenberg.

Aftenpostens politiske redaktør, Harald Stanghelle, skriver at flere symbolsaker fikk stor oppmerksomhet uten at det gjenspeiler sakenes betydning for samfunnsutviklingen.

Den akse det norske politiske livet dreide rundt i 2009 var stortingsvalget. Den rødgrønne regjeringskoalisjonen ba velgerne om fornyet tillit – og møtte i valgkampen en sterkt splittet opposisjon. En opposisjon som ikke kunne mønstre et flertallsalternativ.

Det var likevel ingen selvfølge at Jens Stoltenberg skulle få fornyet tillit i spissen for koalisjonen av Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet. I Norge har det nærmest blitt et selvoppfyllende mantra hos norske politikere – og medier – at ingen sittende regjering vinner et valg. Like ofte er det blitt hevdet at i Norge vinner ingen et valg på det som er gjort, men på forventninger om at det skal gjøres mer. Bakgrunnen for dette er selvsagt den helt spesielle velgerholdning som flere tiår med oljerikdom har skapt.

Og det er et udiskutabelt faktum at siden 1993 har ingen sittende regjering overlevd et stortingsvalg. Regjeringene har vært ulike – det samme har oppslutningen de har fått. Grunnene til nederlagene er også høyst forskjellige. Den eneste likheten er at samtlige har vært mindretallsregjeringer.

Den rødgrønne koalisjonen som vant valget i 2005 utgjorde den første flertallsregjering i Norge siden 1985. Samtidig representerte den trippel politisk historie fordi det var første gang Arbeiderpartiet gikk i regjeringssamarbeid med andre partier, det var første gang Senterpartiet inngikk i en koalisjon med partier til venstre for seg selv – og ikke minst: Det var første gang det genuine opposisjonspartiet SV søkte, og fikk regjeringsansvar.

På mange måter utgjorde dette til sammen et politisk samarbeidseksperiment som i norsk sammenheng hadde mange unike trekk ved seg. I Norge er det selvsagt delte meninger om hvor vellykket dette eksperimentet har vært. Slikt vil jo også til en viss grad preges av ens eget politiske ståsted. En nøktern

analyse er at den rødgrønne koalisjonen har vært en suksess i den forstand at den fortsatt holder sammen. For de tre partiene har hatt sine oppgjør. I mange saker har man slitt med å komme frem til et felles standpunkt – noe som har ført til kritikk for langdryg saksbehandling – men tross dette er det ingen merkbar styringstretthet å spore.

SV hadde i den første delen av stortingsperioden store problemer med å tilpasse seg sin nye rolle som regjeringsparti, men har etter hvert funnet sin form.

*

Valget i september ble en triumf for den rødgrønne regjeringen – og spesielt for statsminister Jens Stoltenberg og Arbeiderpartiet. Flere kommentatorer har kalt det en bragd av Stoltenberg å vinne dette valget. Det er nok altfor sterke ord: Regjeringspartiene møtte tross alt en opposisjon som brukte like mye tid på å bekjempe hverandre, som den brukte til å vinne regjeringsmakt. Dessuten var et av regjeringspartienes sterkeste kort i valgkampen dens egen håndtering av den fryktede finanskrisen – og en ekstrem lav arbeidsløshet i forhold til resten av Europa. Dels skyldes dette Norges spesielle oljeøkonomi, men selvsagt er det riktig å gi Stoltenberg-regjeringen sin del av æren gjennom en fornuftig håndtering av den krisen som utviklet seg høsten 2008 og et godt stykke inn i 2009.

Høyres leder, Erna Solberg, i fint driv - med fremgang ved stortingsvalget og styrket stilling som opposisjonsleder. Tegning: Inge Grødum.

Blant regjeringspartiene ble Arbeiderpartiet valgvinger med en oppslutning på 35,4 prosent – en fremgang på 2,7. Etter et katastrofevalg (i 2001) og et relativt dårlig valg (i 2005) er dermed det norske sosialdemokratiet tilbake til den velgeroppslutning man hadde ved valgene i 1993 og 1997. For Jens Stoltenberg var valget en personlig triumf, og han har i dag en helt udiskutabel posisjon i Arbeiderpartiet. Han har vært partiets reelle leder siden han vant den bitre maktkampen med Thorbjørn Jagland for drøyt ti år siden – Jagland som i 2009 gjorde seg bemerket både ved å bli valgt som Europarådets generalsekretær og ved å debutere i rollen som leder av Den norske Nobelkomite med å gi USAs president fredsprisen. Og det er i dag en allmenn oppfatning at den ennå bare 50 år gamle Stoltenberg selv kan avgjøre hvor lenge han vil sitte som leder. Det finnes ingen tydelig utfordrer.

Senterpartiet fikk en oppslutning på samme nivå som for fire år siden (6,2 prosent), og har slik sett tålt det rødgrønne samarbeidet brukbart. Den store taperen ble Sosialistisk Venstreparti som med en nedgang på 2,6 prosent fikk en oppslutning på 6,2 prosent.

Sosialistisk Venstrepartis skjebne har vært et yndet diskusjonsobjekt både før og etter det elendige valgresultatet. Det er jo på en måte logisk at et parti hvis hele historiske eksistensberettigelse har ligget i opposisjonsrollen, taper på å komme i posisjon. Det er nesten umulig både å ta et helhetsansvar for regjeringens politikk og samtidig fremstå som et friskt alternativ. Det bevisste valget om å gå fra opposisjon til posisjon var da også omstridt i partiet. Likevel er det verdt å merke seg at det etter fire år i posisjon og to – også lokalvalget i 2007 gikk dårlig – elendige valg, ikke er noen kraftfull intern opposisjon mot fortsatt regjeringssamarbeid.

SV-leder Kristin Halvorsen synes å få gehør for sin påstand om at SV nå får gjennomslag for mye mer av sin politikk i regjering enn det fikk som opposisjonsparti. Om SVs medlemmer og tillitsvalgte vil slå seg til ro med dette også om nedgangen forsetter ved neste års lokalvalg, er et stadig tilbakevendende tema for politiske kommentatorer.

På mange måter er det ikke så underlig at SV taper på sin regjeringsdeltagelse. Både fordi det er et parti som i hele sin historie har representert et opposisjonelt alternativ til venstre for sosialdemokratiet, og fordi mange velgere like gjerne stemmer Arbeiderpartiet når dette alternativet ikke lenger er der. Arbeiderpartiet har da også for første gang siden 1924 ingen opposisjon til venstre for seg selv å bekymre seg over. Sikkert er det imidlertid at utviklingen for og i SV vil være avgjørende for hvordan det går med den rødgrønne koalisjonen – også derfor har dette stor interesse.

Det betyr at SV ikke kan overkjøres dersom Norges mest omstridte oljesak – om det skal tillates leteboring utenfor den nord-norske kyststrekning Lofoten og Vesterålen – kommer på regjeringens bord denne stortingsperio-

den. Og det betyr at det er stemningen innad i SV som kan komme til å avgjøre om det vil melde seg styringsslitasje hos den rødgrønne regjeringen.

Kristin Halvorsen har de siste fire årene vært både SV-leder og finansminister. Ved regjeringsommøbleringen etter valget valgte hun posten som kunnskapsminister. Det gir henne og SV mulighet for en annen profilering på et område som betyr mye for partiets velgere.

Overraskende nok valgte Jens Stoltenberg Sigbjørn Johnsen som ny finansminister. Johnsen kom fra stillingen som fylkesmann i Hedmark, men mer interessant er det at Johnsen var en meget vellykket finansminister i Gro Harlem Brundtlands siste regjering.

Det konservative Høyre var spådd en håpløs skjebne ved dette stortingsvalget. Før sommeren 2009 ga enkelte målinger partiet en oppslutning helt nede på 10-tallet, og da hadde enkelte innenfor partiet lenge tatt til ordet for å skifte ut Erna Solberg som leder.

Dette er bakgrunnen for at valgresultatet på 17,2 prosent – en framgang på 3,1 prosent fra valget i 2005 – ble ansett som en stor seier, både for Høyre som parti og for Erna Solberg som partileder. Hun gjorde en meget god valgkamp, og overrasket både politiske motstandere, sitt eget parti og mediene ved en like offensiv som saklig stil. Solberg maktet på mange måter å bli den viktigste opposisjonslederen – en posisjon det er lenge siden en Høyre-leder har hatt. Et tydelig uttrykk for dette ble det da Arbeiderpartiet midt under

Statsminister Jens Stoltenberg kan ta hovedæren for at det rødgrønne regjeringsalternativet fikk fire nye år ved stortingsvalget. Tegning: Inge Grødum.

valgkampen skiftet strategi, og utpekte Høyre som hovedmotstander i stedet for Fremskrittspartiet.

Fremskrittspartiet gjorde sitt beste valg noensinne – 22,9 prosent. Likevel opplevdes ikke partiet som en seierherre. Det skyldtes ikke først og fremst at fremgangen fra 2001 var på beskjedne 0,9 prosent, men mest at en rekke meningsmålinger i månedene før valgkampen startet, viste en oppslutning for Fremskrittspartiet på mellom 25 og 30 prosent, ja, enkeltmålinger over dette nivået også. Dette hadde nok skapt en forventning hos mange av partiets tilsluttede om en mer markert fremgang enn valgresultatet viste.

Det har selvsagt både med psykologi og realiteter å gjøre. Fremskrittspartiet har lenge hatt som mål å komme i regjeringsposisjon, og en stund ble det til og med noe luftig spekulert i om partiet ville bli sterkt nok til å danne mindretallsregjering alene. Valgresultatet betydde et skritt tilbake for Fremskrittspartiets regjeringsambisjoner.

Det er ellers verdt å merke seg at en rekke meningsmålinger etter valget har vist ytterligere tilbakegang for Fremskrittspartiet – og tilsvarende fremgang for Høyre. På enkelte målinger denne vinteren har Høyre vært større enn Fremskrittspartiet – og det er mange år siden vi har registrert en tilsvarende trend.

Nå er det selvsagt meningsløst å bygge på målinger som tas opp over tre år før neste stortingsvalg. Når dette likevel påkaller en viss interesse i det norske politiske miljøet, henger det sammen med at styrkeforholdet mellom Høyre og Fremskrittspartiet kan være avgjørende for om det lar seg gjøre å etablere et regjeringsalternativ på det som noe upresist kalles den borgerlige siden.

Hittil har det vært en sterk motstand mot å inngå et regjerings samarbeid med Fremskrittspartiet. Den liberale Venstre og det kristendemokratiske Kristelig Folkeparti er bastant mot. Høyre har vært delt i dette spørsmålet, men partiets toneangivende kretser ønsker ikke et slikt samarbeid.

Hovedbegrunnelsen er at Fremskrittspartiets politikk skiller seg for mye fra den politiske kurs en sentrum-høyre-regjering vil og må føre. Den politiske avstanden er rett og slett for stor. Dessuten ser mange med skepsis på partiets politiske praksis og retorikk.

Men et mer uoffisielt argument mot samarbeid har også vært at det er umulig å samarbeide med et Fremskrittsparti som er så mye større enn sine mulige samarbeidspartnere, også Høyre. Den politiske tyngdeloven tilsier jo at det største partiet i en regjeringskoalisjon også vil være den viktigste premisseleverandøren til en slik regjeringens politikk – og få flest statsråder. Derfor har Høyre sett det som utenkelig å gå inn som en slags juniorpartner i en regjering der Fremskrittspartiet er den politiske storebror.

Innad i Høyre – og blant partiets støttespillere – er det stadig flere som snakker om at et samarbeid bør være mulig. Det vil derfor ikke overraske om

dette en er debatt vi vil få høre mer til de kommende årene. Og nettopp et sterkere Høyre og et noe svakere Fremskrittsparti kan gjøre dette mer realistisk. Slik kan det som nå skjer være en slags fremtidspeker.

Det vil i så fall bety at Høyres vei til makt ikke som tidligere går via sentrumpartiene, men via partiet som på mange måter ligger markert til høyre for de konservative. Kristelig Folkeparti og Venstre – de to sentrumpartiene som er i opposisjon – kan vanskelig tenkes å være med på et slikt regjeringsprosjekt. Dette er også partier som gjorde det svært dårlig ved valget.

Kristelig Folkeparti endte på 5,5 prosent – en tilbakegang på 1,2 prosent fra det som i 2005 ble sett på som et dårlig resultat. Siden partiet ble landsdekkende har det aldri hatt en lavere oppslutning – i toppvalget 1997 fikk det hele 13,7 prosent av stemmene.

Siden kommunevalget 2003 har partiet slitt med å komme seg ut av det som har vært definert som en slags krise. Partiets grunnfjell blir eldre og eldre – og færre og færre. Samtidig lekker partiet velgere både til Fremskrittspartiet og til venstrepartiene. Kristelig Folkeparti har store problemer med å etablere en synlig idéprofil som både appellerer til et kristenkonservativt grunnfjell og til de liberale kristne som dagens kristen-Norge har flest av. Partiets skjebne som en betydelig kraft i norsk politikk er avhengig av at Kristelig Folkeparti finner ut av akkurat dette.

For Venstre var stortingsvalget en ren katastrofe. Med en tilbakegang på 1,7 prosent falt Venstre under sperregrensen, noe som fikk den følge at antall representanter på Stortinget gikk fra 10 til 2. Blant dem som mistet sitt mandat var Lars Sponheim – partiets sterke mann og leder. Han erklærte allerede valgnatten at han kom til å gå av som Venstre-leder. Dette kommer til å bli formalisert på Venstres landsmøte i april 2010 – og stortingsrepresentant Trine Skei Grande kommer til å bli hans etterfølger.

Venstre har også tidligere vært under sperregrensen (senest i stortingsperioden 2001-2005 da partiet hadde flere statsråder i Bondevik 2-regjeringen enn det hadde stortingsrepresentanter). Derfor er det knapt noen som skriver partiets nekrolog. Likevel er det ikke til å unngå at troen på et gjenreist Venstre er relativt liten i det politiske miljøet i Norge.

*

Store deler av året 2009 har dreid seg om stortingsvalget, samarbeidskonstellasjoner og alt det spill som slikt skaper. I forhold til dette blir de fleste andre saker som har vært fremme i debatten små.

To av de sakene som har fått størst oppmerksomhet det siste året er da også saker som har større betydning som symboler enn de vil få for samfunnsutviklingen.

Like før påske dukket den såkalte Aker-saken opp. Den norske stat kjøpte

Konflikten mellom Akers Kjell Inge Røkke og statsråd Sylvia Brustad var godt stoff for journalistene. Tegning: Inge Grørdum.

seg i 2007 inn i et av industriieren Kjell Inge Røkkes selskaper – for øvrig sammen med den svenske Wallenberg-familien. Hensikten var å sikre et norsk eierskap, men både kjøpet, avtalen og måten det hele ble avgjort på, møtte den gang sterk kritikk.

Så ble det kjent at Kjell Inge Røkke hadde solgt fire av sine egne selskaper videre til det selskap der staten var medeier. Påstanden var at dette var risikofylte selskaper, og at finansmannen slik sørget for at den norske stat delte risikoen med ham – uten at man hadde tatt Næringsdepartementet med på råd.

Man sto med andre ord overfor et fullbyrdet faktum. Næringsminister Sylvia Brustad erklærte at hun var både ”frustrert og forbannet”, og varslet oppvask. Kjell Inge Røkke gikk til frontalangrep på næringsministeren, og erklærte at han aldri kom til å gi seg.

Aldri tidligere har vi vært vitne til et slikt oppgjør mellom en av Norges rikeste menn og landets regjering. Og det med utgangspunkt i felles eierskap. Det meste foregikk for åpen scene, og preget norsk politikk i nesten et par måneder.

Resultatet ble imidlertid full seier til finansmannen Røkke. Til tross for påstander om det motsatte, hadde han jussen på sin side, og næringsministeren måtte kapitulere. Sylvia Brustad hadde hele tiden statsministeren i ryggen, men ble på mange måter symbolet på en tapt og pinlig sak for Stoltenberg-regjeringen. Hun gikk ut av regjeringen høsten 2009, men ville

trolig gjort det også uten denne saken. Viktig for forståelsen av denne saken er dessuten at det var industrieieren, ikke den sosialdemokratiske statsråden som hadde fagbevegelsen på sin side. Like viktig for Jens Stoltenbergs før-sommerlige retrett var nok også at han ikke ville dra med en slik sak inn i valgkampen.

Det siste lyktes han i.

På Jens Stoltenbergs politiske rulleblad står det en del slike saker. Saker som i seg selv ikke er av så stor samfunnsmessig betydning, men som blir problematiske for ham. En slik ble høstens oppgjør om den såkalte biodieselavgiften. Biodiesel har vært unntatt avgift, men i statsbudsjettet for 2010 ble den foreslått innført. Det ”oppdaget” først SV og Senterpartiet da opposisjonen gjorde dette til en stor sak. Både miljøbevegelsen, opposisjonen og flere toneangivende medier angrep regjeringen, og det ble pinlig da man ikke maktet å forsvare saken. Raskt ble det klart at et stort flertall på Stortinget var mot avgiften – også innad i Arbeiderpartiet – men Jens Stoltenberg nektet å gi etter for presset.

Men det tok en uke fra stormen begynte, og til Jens Stoltenberg kom på banen. Og i løpet av denne uken bygget det seg opp en formidabel kritikk av statsministeren og hans regjering. Den løyet etter hvert, men igjen opplevde vi en sak der det tok altfor lang tid før Jens Stoltenberg selv forsto alvoret og engasjerte seg med full tyngde. Det har vist seg å være av hans svakere sider som politisk leder.

*

I fjor var det naturlig å skrive om norsk politikk og økonomi i skyggen av finanskrisen. Men det sier mye om det spesielle med Norge at krise og økonomi ikke har vært noe stort tema for landets politiske debatt det siste året. Oljeøkonomien og den statlige rikdommen gjør oss på dette området til et annerledesland.

Arbeidsløshetstallenes enkle tale sier sitt: Mens Finland og Sverige har rundt 10 prosent arbeidsledige og Danmark har drøyt 6, så viser den siste tilgjengelige norske statistikken en arbeidsløshet på 3,2 prosent.

Riktignok har også Norge en eksportindustri å bekymres over. Vi har også en finansminister som snakker om behovet for moderasjon og innstramninger. Men Norge skiller seg fra de fleste andre land ved at verken politikere eller folk flest egentlig føler frykt for fremtiden.

Det gjør oss privilegerte, men det kan også føre med seg at vi ikke ser en del faresignaler før det er for sent.

ANDERS WETTERGREN

FÖRDJUPAD BLOCKPOLITIK

Svensk politik och ekonomi 2009

Sverige tog ytterligare ett steg mot tvåpartisystem när samarbetet inom oppositionen fördjupades under år 2009. Väljaropinionens reaktion på oppositionens samarbete kan tolkas som positiv, men den påverkades också av regeringens svårighet att hantera ett par viktiga politiska frågor.

Författaren Anders Wettergren är fil. dr i statskunskap och har varit andreredaktör på Göteborgs-Posten.

EU och två val dominerade i svensk politik under 2009. Det ena valet i realtid, det andra, riksdagsvalet, ett år framåt i tiden.

Flera EU-val i rad har deltagandet sjunkit i Sverige. Men så vände trenden 2009. När röstsedlarna räknades samman visade det sig att 45,5 procent av de röstberättigade hade röstat. Det var en uppgång med drygt sex och en halv procentenhet.

Det är svårt att peka exakt på vad som orsakade vändningen. Men för första gången dominerades inte debatten av ja eller nej till EU. Ett direkt resultat av detta blev att enfrågepartiet Junilistan också blev ett envalrörelseparti. I valet fem år tidigare sköt den EU-kritiska Junilistan upp som en svamp i den värmande solen. Med tre mandat blev partiet då det tredje största i valet. Den här gången raderades det bort från EU-parlamentet och förlorade 11 av sina 14,5 procent. Det likaledes EU-kritiska Vänsterpartiet tappade mer än hälften av sina röster från föregående val.

Att säga nej till EU var alltså inte längre en framgångsstrategi. Valrörelsen dominerades i stället av sak- och personfrågor. Några kandidater höjde temperaturen och drog till sig väljare, till exempel Folkpartiets Marit Paulsen som gjorde come back i EU-sammanhang. Det ledde till ett påtagligt lyft för hennes parti som ökade sin röstandel med nästan fyra procentenheter. Marit Paulsen fick i särklass flest personröster av alla som ställde upp. Än större framgång hade Miljöpartiet, bland annat i spåren av den allt mer dominerande miljödebatten. Partiet ökade med fem procentenheter.

Ett annat exempel var Kristdemokraternas före ledare Alf Svensson. Han placerades på partiets valsedel för att locka röster till kristdemokraterna. Det gjorde han så framgångsrikt att han kryssades in i EU-parlamentet.

En enskild fråga fick också stort genomslag i valet. Två månader före valet i juni avkunnades domen mot de fyra personerna bakom fildelarsajten

Pirate Bay. Alla fyra dömdes till ett års fängelse för brott mot upphovsrätten. Domen möttes av omfattande protester; inte helt överraskande främst bland yngre. Den betraktades som en seger för den penningstinna musikbranschen och en begränsning av rätten att fritt ladda ner musik i sin dator. En följd av debatten om fildelning blev att det nybildade Piratpartiet fick vind i seglen och drog till sig sju procent av väljarna. Bland annat fick partiet röster från Sverigedemokraterna, som annars väntade sig att komma in i EU-parlamentet.

Ordförandehalvåret

Första halvåret präglades av uppladdningen inför EU-valet. För regeringen gick hela året i EU:s tecken. Först uppladdningen inför ordförandeskapet och sedan genomförandet. Flera viktiga frågor stod på dagordningen: Lissabon-fördraget, valet av ny Kommission och klimatmötet i Köpenhamn. Framgången i den andra folkomröstningen i Irland räckte emellertid inte för att öppna dörren helt för det nya fördraget. Tjeckiens president Vaclav Klaus motstånd krävde extra förhandlingstalang av EU:s ordförande Fredrik Reinfeldt.

Lyckades den svenske statsministern med Lissabon-fördraget, så blev i gengäld Köpenhamnmötet en besvikelse. Det misslyckandet kan emellertid knappast EU lastas för. Motsättningarna var tyvärr alltför stora. Alltför många av de viktiga och stora staterna var inte beredda att gå tillräckligt långt.

Fredrik Reinfeldt blev vidare framgångsrik med att få Kommissionens ordförande José Manuel Barroso omvald. Sedan Lissabon-fördraget väl kommit på plats gick det också förvånansvärt snabbt för EU:s regeringschefer att under Reinfeldts ledning enas om en permanent ordförande för EU i den belgiske premiärministern Herman Van Rompuy och en ”utrikesminister” i den brittiska handelskommissionären Catherine Ashton. Ingen av dem betecknades som särskilt färgstark politiker, något som också föranledde en del kritiska kommentarer. En del hade gärna sett ett mera kraftfullt par på de nya posterna. Men sannolikt var det omöjligt att genomdriva, i varje fall i inledningsskedet med det nya fördraget. Reinfeldt lyckades även med att få Europaministern Cecilia Malmström placerad på en viktig post i den nya Kommissionen.

När Fredrik Reinfeldt summerade ordförandehalvåret kunde han känna sig nöjd, trots bakslaget i Köpenhamn. Han fick högt betyg av Europajournalisterna i Bryssel och ansågs vara en av Europas bästa regeringschefer. Bättre vitsord kunde inte gärna den siste EU-ordföranden enligt den gamla ordningen få.

Stort förtroende

Hos Moderaterna fanns naturligtvis en förhoppning att ordförandeskapet skulle ge fördelaktiga spin off-effekter för partiet. När Fredrik Reinfeldt stod

*Socialdemokraternas
ekonomiska talesman
Thomas Östros leker
gärna Robin Hood
med hjälp av skatte-
betalarnas pengar.
Teckning:
Kjell Nilsson-Mäki.*

i Europapolitikens centrum och träffade världens ledande politiker skulle Moderaterna dra fördel av den uppmärksamheten.

Visst bemöttes Reinfeldt med respekt av svenska folket. Hans ledarstil gick hem hos väljarna. Opinionsmätning efter opinionsmätning visade att väljarna hade större förtroende för honom som statsminister än för Socialdemokraternas Mona Sahlin. Även bland oppositionens väljare fanns många som hade större förtroende för Reinfeldt än för Sahlin.

Så långt tycktes förhoppningarna hos Reinfeldt och Moderaterna infrias. Men, stödet för statsministern avspeglade sig inte i opinionssiffrorna för vare sig Moderaterna eller de övriga regeringspartierna. Opinionsen betedde sig som loppor före cirkustråningen, än upp, än ned; mest ned för regeringen. Efter en uppgång i början av året kanade Moderaterna utför i opinionen. Regeringsalliansen, som bit för bit knaprat in på oppositionens försprång, fick åter se klyftan mellan de båda blocken öka till oppositionens fördel. I opinionsinstitutet Sifos decembarmätning skiljde mer än tio procentenheter mellan de båda blocken. I första hand var det Miljöpartiets framgångar som lyfte oppositionen. Men lika motsäggelsefull som opinionsutvecklingen var för Reinfeldt respektive hans parti, var den för Mona Sahlin och Socialdemokraterna. Trots lågt förtroende för Sahlin ökade Socialdemokraterna kraftigt under andra halvåret.

*Andra halvåret
kunde den rödgrö-
na alliansen surfa
på en gynnsam
opinionsvåg.
Teckning:
Kjell Nilsson-Mäki.*

Men det är nu inte bara partiledarna som avgör stödet för ett parti, som statsvetarprofessorn Sören Holmberg brukar betona. Opinionsförskjutningarna under andra halvåret ger honom stöd. Andra krafter har haft större betydelse för opinionsutvecklingen. Flera händelser och sakfrågor har påverkat.

Den rödgröna alliansen

Till att börja med har samarbetet i den rödgröna allians som bildades i december 2008 fördjupats. De tre partierna – Socialdemokraterna, Miljöpartiet och Vänsterpartiet – har tillsatt arbetsgrupper för att mejsla fram en gemensam politik. De har kopierat den borgerliga alliansens framgångsrika recept med bland annat gemensamma turnéer. Än så länge har de rödgröna också sluppit skarpt läge, det vill säga att precisera sitt alternativ. När 2009 övergick i ett nytt år saknades till exempel en gemensam syn på skattepolitiken och de tre partierna har olika syn på EU och på tillväxt. Sist men inte minst skall inte glömmas att Mona Sahlin ville hålla Vänsterpartiet utanför samarbetet.

Men nu samarbetar de tre i den rödgröna alliansen tämligen friktionsfritt. Detta har med all säkerhet bidragit till att öka väljarnas intresse för oppositionen och är en förklaring till det minskade stödet för regeringspartierna. Även om skillnaden mellan de båda blocken varierat kraftigt under året har oppositionen hela tiden haft ett övertag i opinionsmätningarna.

Mot ett tvåpartisystem?

Samarbetet i oppositionen har förstärkt uppdelningen i två block i svensk politik. Efter ett par decennier med en liten ökning av antalet partier i riksdagen ser det ut som om Sverige skulle vara på väg mot ett tvåpartisystem. Men än är det för tidigt att säga något bestämt. Valrörelsen och valet i september kommer att avgöra om trenden bryts eller om vi får se en fördjupning av samarbetet på båda sidor blockgränsen.

Redan störs emellertid tvåpartiuppdelningen av det främlingsfientliga Sverigedemokraternas allt fastare etablering på den rikspolitiska scenen. I flera opinionsmätningar har partiet hamnat över den kritiska fyraprocentsspärren till riksdagen. Det dåliga resultatet i EU-valet kan säkert förklaras med att många av Sverigedemokraternas röster gick till Piratpartiet.

Om Sverigedemokraterna skulle lyckas ta sig in i riksdagen innebär det för det första att det vid sidan om de två blocken finns ett tredje parti. För det andra har Sverigedemokraternas opinionsframgångar skapat oro i de båda blocken. Vad händer om det nya partiet skulle få en vågmästarställning i riksdagen? Är något av blocken berett att inlåta sig på ett samarbete med Sverigedemokraterna?

Svaret på den senare frågan är inte oväntat ett ljudligt Nej. I stället läggs det ut små trevare om samarbete över blockgränsen; säkert också med avsikt att splittra motståndarna. Från borgerligt håll riktas locktonerna mot Miljöpartiet medan oppositionen skjuter in sig på Folkpartiet och Centerpartiet för att kunna skapa en majoritetsregering. Men ju mer de etablerade partierna resonerar i dessa termer desto viktigare och intressantare uppfattas Sverigedemokraterna för många väljare.

Opinionssvängningarna mellan de båda blocken har emellertid varit kraftiga och fortfarande finns möjligheterna att något av dem får egen majoritet även om Sverigedemokraterna skulle komma in i riksdagen. Det senare avgörs av hur de behandlas i valrörelsen av oppositionen respektive regeringen. I den frågan skiftar åsikterna från att helt ignorera partiet till att ta debatten om invandrarfrågorna med dem eller att försöka blotta deras svaghet och brist på konkret politik i andra frågor.

Utvecklingen mot ett tvåpartisystem kommer också att påverkas av opinionsströmmarna och valresultatet för de partier som ingår i de båda blocken. Kristdemokraterna har haft svårt att markera sin ställning i regeringen. I flera

*Vilken detonationseffekt får Sverigedemokraterna i höstens riksdagsval?
Teckning: Kjell Nilsson-Mäki.*

opinionsmätningar har partiet hamnat under fyraprocentsspärren.

Även Centerpartiet har legat nära den kritiska gränsen. Det är naturligt att intresset för fortsatt samarbete hos partiernas medlemmar svalnar om den negativa trenden består, även om den till en del kan förklaras med en tillbakagång för regeringssidan som helhet.

Den samverkan mellan de borgerliga partierna som inleddes i Maud Olofssons badtunna inför förra valet 2006 har ändå satt djupare spår i svensk politik än flertalet andra händelser.

Oavsett vad som händer i och efter valet har de fyra borgerliga partierna visat att de kan samarbeta i regeringsställning och att de klarat att göra det under en hel mandatperiod utan slitningar och krypskytte mot varandra. Det

gamla talesättet, Enade vi stå söndrade vi falla, har fått en innebörd för de fyra partierna.

Även samarbetet mellan de rödgröna är historiskt, framför allt den uttalade viljan hos Socialdemokraterna och Vänsterpartiet att regera tillsammans om väljarna gör det möjligt.

Besvärande frågor

Om samarbetet inom oppositionen bidrog till att luckra upp opinionsstödet för regeringen så spelade med all säkerhet några politiska frågor och händelser en stor roll – eller kanske snarare sättet att hantera dem. Samtliga har anknytning till den egna plånboken.

Den första kan kallas pensionsskatten. Regeringens politiska ambition har från början varit att få fler människor i arbete. Det skulle bland annat ske genom att göra det lönsammare att arbeta. Ett av de politiska instrumenten för att åstadkomma detta var ett extra skatteavdrag för arbetsinkomster. Jobbskatteavdraget genomfördes i flera steg, under motstånd från Socialdemokraterna som dock i efterhand accepterade dem.

En följd av skatteavdraget blev att pensionärer betalade mera i skatt än förvärvsarbetande för jämförbara inkomster. Det innebar inte att pensionärerna fått höjd skatt, endast att de fått en mindre skattesänkning än människor som

*Hanteringen av sjukförsäkringsreformen hotar regeringens fortsatta färd.
Teckning: Kjell Nilsson-Mäki.*

levde på arbetsinkomster; pensionärer som arbetade extra fick dock också göra jobbskatteavdrag.

Från pensionärshåll höjdes snart proteströsterna och oppositionen var inte sen att haka på med kritik mot ”pensionsskatten”. Regeringen hade påtagligt svårt att värja sig och förlorade säkert många röster i den frågan.

Regeringen visade samma valhänthet att hantera kritiken när debatten om sjukförsäkringsreglerna drog igång under hösten. Frågan aktualiserades när ett fall med en svårt cancersjuk människa som tvingades söka arbete lyftes fram några veckor för jul. Regeringen hade beslutat om en ändring av de gamla reglerna, där en längre tids sjukskrivning i det närmaste automatiskt övergick i förtidspension. Ändringen innebar att man skulle satsa på rehabilitering och att den sjukskrivnes arbetsförmåga skulle prövas i olika steg. Reglerna var inte kristallklara och när fallet med den cancersjuka patienten lyftes fram var oppositionen inte sen att slå till. Regeringen blev tagen på sängen av kritiken och försvaret blev inte det bästa. Det var uppenbart att Fredrik Reinfeldts engagemang i EU var en belastning; han hade behövt vara mer närvarande i Sverige.

Arbetslösheten kan bli ännu en avgörande valfråga. Även om det fanns tydliga tecken på en vändning i ekonomin, så fortsatte arbetslösheten att stiga. Den tog under hösten och vintern gestalt i Fords försäljning av Volvo och GM:s försäljning av Saab.

Vilken betydelse dessa frågor kommer att få under valåret återstår att se. Det beror bland annat på hur de fogas in i bilden av Moderaterna, som försöker lägga sig nära den politiska mittfåran och Socialdemokraterna som gör vad de kan för att placera Moderaterna ute på högerflanken i den svenska politiken.

MARIANNE KROGH ANDERSEN

GRØNLAND – EN DUFT AF PENGE

Grønland er netop gået fra hjemmestyre til fuldt selvstyre. Måste vinker Grønland en dag farvel til rigsfællesskabet med Danmark. Hvordan vil det mægtige land forvalte sine potentielt ufatteligt righoldige naturressourcer, og hvem bliver alliancepartnerne? Og hvordan vil det påvirke det følsomme arktiske miljø.

Journalisten Marianne Krogh Andersen skriver om Grønlands fremtid på baggrund af sin bog "Grønland Mægtig og Afmægtig".

Større end Saudi-Arabien, men mindre end Den demokratiske Republik Congo, verdens største ø, og – måske engang ad åre – det 13. største land i verden. Så myteomspundet som den pakis, der stadig holder vældige landmasser i et koldt jerngreb. Grønland er på samme tid på vej mod noget nyt, måske en gylden fremtid som arktiske oliesheiker, måske en lurvet grøft som endnu et overudnyttet, misbrugt 3. verdensland, vidt åben for grove spekulanter ran eller måske blot et smukt og mærkeligt land i Nordatlanten, som baserer sin eksistens på fisk og rejer og en tyk livline til et lilleputland 4000 kilometer borte.

Grønland er i opbrud. Men betyder overgangen til fuldt selvstyre uafhængighed af Danmark? Nej. Men det er et skridt på vejen. Lidt ufølsomt kan man betegne Grønland som en lottoseddel. Bort set fra en overvældende smuk natur, rejer, hellefisk, råstoffer som guld, diamanter, molybdæn, uran, jern, bly, zink og en del andre metaller, ejer Grønland intet af betydning.

Men olieselskaberne sværmer om Grønland. Alle giganterne fra Chevron til Exxon og såmænd også danske DONG er på efterforskning i det nye, hvide "vilde vesten". I Arktis forventes 25 procent af verdens oliereserver at gemme sig. Russerne er ved at gøre seks atommissilbevæbnede ubåde klar til deres arktiske farvande, en ubåd har allerede plantet det russiske flag dybt i havet under Nordpolen. Danmark og Canada slås om Hans Ø i farvandet mellem Grønland og Canada. Videnskabsfolk arbejder fredeligt, men energisk og med store penge i ryggen på at fastlægge kontinentalsoklens udstrækning. For officielt er der enighed mellem de lande, som grænser op mod Nordpolen om, at kun saglige – det vil sige havretlige og videnskabelige – argumenter tæller, når rettinghederne til Nordpolens isøde skal fordeles. Der rasles med både ubåde, våben og flag, men indtil videre er diplomatiets sprog det gældende.

I denne kamp om Nordpolen er Danmark Grønlands væbner. Også i landets ønske om større uafhængighed. I det danske Folketing er det kun Dansk Folkeparti, som mener, at Danmark ved at give Grønland selvstyre begår "en

dumhed, som vil gå over i Danmarkshistorien”. Alle de øvrige partier støtter regeringens linje, som går ud på, at Grønland får selvstyre, men stadig med ”madpakke” fra Danmark, et årligt bloktilskud på omkring 3,2 milliarder kroner. Plus det løse, det vil sige for eksempel fiskerikontrol og patruljering af flådens skibe, uddannelse i Danmark og andre overførsler, f.eks. også et årligt tilskud på godt 300 millioner fra EU (som Grønland har meldt sig ud af). Alt i alt når det danske tilskud til Grønland op i nærheden af fire milliarder kroner eller cirka 70.000 kroner pr. grønlænder.

Med hjemmestyret, som blev indført i 1979, fik Grønland ret til selv at bestemme over stort set alle politikområder fra sygehuse til uddannelse, sociale ydelser og erhvervsliv. Det fortsætter selvfølgelig med selvstyret. Derudover får Grønland overdraget kontrollen med endnu godt 33 store og små områder. Her er langt det vigtigste udover politi og domstole netop råstofferne. Tidligere var aftalen, at Grønland og Danmark havde fælles ret til at udnytte undergrunden. Den overdrages nu til Grønland.

Rammer de internationale olieselskabers bor altså de olierigdomme, som menes at gemme sig i det arktiske hav, tilfalder rigdommene – afgifterne fra olieselskaberne – det grønlandske hjemmestyre. Dog på den måde, at Grønland i første omgang skal dele med Danmark, indtil bloktilskuddet er nedbragt til nul, og således at Grønland alene får lov til at beholde de første 75 millioner kroner. Når så engang – måske – indtægterne fra olien runder de 6,4 milliarder kroner, kan Grønland sige bye-bye lillebitte Danmark, for så er landet økonomisk uafhængigt.

Olie-fantasiliarder

Geologernes skøn over olieforekomster i havet ud for Grønlands kyster er svimlende. Alene ved Nordøstgrønland har U.S. Geological Survey skønnet, at der kan gemme sig op til 110 milliarder tønder olie i det isfyldte hav, svarende til halvdelen af Saudi-Arabien's samlede oliereserver. Sådan lød det allermest optimistiske skøn for et par år siden. Siden er skønnet blevet nedjusteret til 31 milliarder tønder olie, hvilket stadig er voldsomt. I værdi svarer det til op imod 10.000 milliarder kroner eller cirka 3.000 års bloktilskud – alt afhængig af kursen på dollar og olieprisen naturligvis, og begge disse tal har taget voldsomme ture op og ned i de seneste år. Men uanset økonomiske konjunkturer og oliepris er der tale om eksorbitante værdier, hvis U.S. Geological Surveys skøn viser sig at være sande. Samtidig har geologerne fundet ud af, at der formentlig gemmer sig meget mere naturgas, end man først regnede med, og chancen for, at der rent faktisk findes olie, er øget væsentligt. Problemet er, at det indtil videre – selv om isen smelter hurtigt – er vanskeligt at komme til olien. Men situationen kan ændre sig på få år på grund af de dramatiske klimaforandringer.

Dermed sidder Østgrønland på det 19. største af verdens 500 vigtigste olie- og gasområder. Samlet set vurderer U.S. Geological Survey, at 25 procent af verdens ufundne gas og olie befinder sig i det arktiske område. I havet vest for Nuuk er der flere oliefelter, hvoraf alene det ene i Lady Franklin Bassinet skønnes at indeholde op til to milliarder tønder olie. Det svarer rundt regnet til hele den mængde olie, som Danmark har pumpet op af Nordsøen i de seneste 40 år, fortæller Jørn Skov Nielsen, direktør for Råstofdirektoratet.

Alene denne olieforekomst vil – hvis olieselskaberne finder den – med de seneste års gunstige oliepriser kunne give hjemmestyret og den danske stat – så længe Grønland stadig modtager bloktilskud – indtægter på 300 milliarder kroner over en periode på 30-50 år, har Råstofdirektoratet beregnet sammen med PricewaterhouseCoopers. 300 milliarder kroner svarer til prisen på 15 Storebæltsbroer. Tallene er svimlende. Grønlands fremtid ligner det vilde Vesten før *the big gold rush*. En næsten skræmmende rigdom ligger og venter på at blive udnyttet. Måske.

*Der er fundet guld flere steder i Grønland, nu venter olien og andre mineraler.
Foto: Ivars Silis.*

Men indtil videre er der ikke pumpet én eneste liter olie op af undergrunden. Men sandsynligvis er det et spørgsmål om tid, før det sker. Der var i 2009 udstedt i alt 13 licenser omfattende 130.000 kvadratkilometer, og britiske Cairn Energy tegnede sig i 2009 som olieselskabet med flest licenser i Grønland. Indtil videre har selskaberne mest koncentreret sig om seismiske undersøgelser, men de første prøveboringer ventes at finde sted i 2010 eller 2011, og så vil verden få de første mere seriøse indikationer på, om de store forventninger til Grønlands olierigdomme kan ventes at blive indfriet. 2008 blev året med det højeste aktivitetsniveau nogensinde i Grønland, men selv om olieselskaberne arbejder langsigtet er de naturligt nok også påvirket af den globale økonomiske krise, som ramte verden i slutningen af 2008 og pressede prisen på en tønde olie ned på omkring en tredjedel af den historisk høje pris nogensinde blot et år tidligere.

De to største olieselskaber i verden, Exxon og Chevron, er i gang med olieefterforskning ud for Disko-øen og Nuussuaq-halvøen nord for Ilulissat. I dette område skønner US Geological Survey, at der gemmer sig 18 milliarder tønder olie, og i modsætning til de enorme, meget svært tilgængelige olieforekomsterne ved Nordøstgrønland, er olierigdommene i havet ud for Ilulissat og nordpå til at komme i nærheden af for økonomisk muskuløse multinationale investorer. Geologer har allerede konstateret, at der siver olie ud af klipperne på land ved Nuussuaq. Olieselskaberne har analyseret olien, som viser, at der forekommer mindst fem forskellige typer olie, hvoraf to er dannet til havs. Det sandsynliggør, at den olie, som siver ud fra klipperne på land, også findes i havbunden.

De store olieselskaber har efterhånden erfaringer med olieefterforskning i arktiske områder, blandt andet Canada, Alaska og Rusland. Oven i olieselskabernes avancerede nye teknik til arktiske egne kommer så den "gave", at en stor del af isen er smeltet bort i for eksempel Diskobugten på grund af klimaforandringer. Geologien ved Nordøstgrønland minder om den norske del af Nordsøen, hvor der er gjort store oliefund. I fjerne tider hang Norge og Grønland sammen, og geologien på havbunden er den samme. Derfor har Råstofdirektoratet, U.S. Geological Survey og kolleger rundt om i verden peget på muligheden for at finde olie i det øde område ud for verdens største nationalpark.

Men miljøkravene bliver skrappe, for olieudslip i dette isfyldte farvand vil kunne få katastrofale følger. Bekæmpelse af olieforurening i storisen er mere eller mindre umulig, og havets naturlige oprydning efter en olieforurening i det sarte arktiske miljø er yderst begrænset.

Ikke bare for miljøet kan fejltagelser blive fatale. Olieselskaberne må også gå forsigtigt frem af økonomiske årsager. Bare en enkelt efterforskningsboring ved Grønland løber ifølge Jørn Skov Nielsen op i 500-600 millioner kroner. Så

selv om de potentielle gevinster er astronomiske, skal selskaberne være parate til at investere milliarder i en af verdens mest risikable og kostbare oliejagter. Lokkemaden er gigantiske gevinster, hvis forventningerne viser sig at holde stik, og nogle af verdens rigtigt store og uopdagede oliereserver gemmer sig i det kolde grønlandske hav. Viser der sig at være olie, så vil der tidligst komme gang i produktionen om 10-15 år og yderligere gå nogle år, før der løber indtægter i de offentlige kasser.

Skulle olie-milliarderne begynde at rulle ind i Grønland, er der stor risiko for økonomisk nedsmeltning af landets meget lille økonomi. For at bremse op på inflation og overophedning af økonomien har Grønland valgt den norske model med en oliefond. Pengene herfra bliver langsomt frigivet til samfundsnyttige projekter. Men at styre en så gigantisk fond bliver ikke let. I Norge har befolkningens pres for at få åbnet op for milliarderne til for eksempel sygehuse og sociale opgaver været så massiv, at det har kostet regeringer og udløst valg. Og skabt et land med nogle af verdens højeste priser. Hvad sådan en fond vil komme til at betyde for Grønland er nærmest umuligt at spå om. Men givet er det, at det vil betyde omvæltninger på højde med dem, som fulgte i hælene på Hans Egedes landgang på et forblæst klippekær engang i 1721.

1500 nye job i mineindustrien

Endnu er de mange oliepenge fugle på taget. For det grønlandske samfund har ikke modtaget én eneste krone i royalty fra olieindustrien. Men skattemæssigt har indtægter fra de to miner, som indtil videre er åbnet i Grønland, stor betydning for de lokale kommuner.

I de små samfund er selv en arbejdsplads med et par hundrede ansatte uhyre vigtig, især i en tid med tilbagegang for fiskeriet. Det har den midtgrønlandske by Maniitsoq (Sukkertoppen) oplevet. Et svensk selskab gik i 2005 i gang med at udvinde olivin i kommunen i nærheden af bygden Atammik i Seqinnersuusaq ved Fiskefjord. Stedet har været kendt fra gammel tid og på grønlandsk betyder Seqinnersuusaq ”en slags solskin“, en henvisning til olivins mærkelige gule farve, som ses tydeligt i terrænet.

Olivin bruges til stålfremstilling. På grund af især kinesernes voldsomme forbrug af stål kunne det pludselig betale sig for svenske LKAB at udnytte det ellers ret billige mineral i et område så langt væk som Grønland. Olivinen ligger frit tilgængeligt i enorme mængder i et område omkring 90 kilometer nord for Nuuk. LKAB er et stort svensk firma, som arbejder med jernmalmudvinding i Kiruna og har en omsætning på omkring ti milliarder svenske kroner. Selskabet har oprettet datterselskabet Seqi Olivine A/S, som driver olivinminen i Grønland. Den svenske stat ejer LKAB, som er verdens største producent af jernmalm.

Det danske entreprenørfirma MT Højgaard tager sig af udvindingen, og

firmaet har etableret lejren og vejen fra stenbruddet til den nyanlagte havn, hvor minen ligger. Olivinen bliver sprængt ud af fjeldet, transporteret nogle kilometer ned til havnen og derpå knust og sendt med skib til Europa. Det forventes, at der vil blive brudt olivin i hvert fald de næste 25 år. Årligt vil der blive udskibet olivin til en værdi af 200-300 millioner kroner. I alt er der omkring 50 ansatte i minebyen fra minører til arbejdsmænd og rengøringspersonale, og hovedparten er grønlandere.

I den nærliggende by Maniitsoq så fremtiden sort ud, da rejefabrikken lukkede. Ledigheden var helt oppe på 18 procent i 2004. Men takket være blandt andet olivinminen faldt arbejdsløsheden i byen i 2007 til seks procent.

Enorme områder af Grønland er uudforsket. Men de to miner (guld og olivin), der allerede er åbnet inden for de seneste år, og næsten alle de mineralforekomster, som snart er på vej til at blive udnyttet, har været kendt i årevis af geologerne. Grønland kan takke økonomisk boomende lande som Kina og Indien for, at det pludselig er blevet rentabelt at sætte gang i miner, som ingen tidligere turde binde an med. Eller som blev lukket fordi de var urentable. Det økonomiske tigerspring i de nye vækstlande sendte i det nye årtusind prisen på stål og alle typer af råstoffer på himmelflugt.

Selv om finanskrisen i slutningen af 2008 og fremefter knækkede de løfterige kurver på verdens metalbørser, og krisen naturligvis også ramte Grønland, er der så store forekomster af en række metaller, at mineindustrien stadig har blikket rettet mod Grønland, selv om risikovilligheden er blevet mindre i takt med, at priserne ikke længere vokser ind i himlen.

Molybdæn-forekomsten i det øde område ved Mestersvig i Østgrønland har været kendt i årtier. Tilbage i 1950'erne og 60'erne lå der en blymine i Malmbjerget, men det var først et halvt århundrede senere, i 2008, at det canadiske selskab Quadra Mining fik tilladelse til at anlægge, hvad der formentlig bliver verdens største molybdæn-mine. Selskabet skønner, at der gemmer sig værdier for 10 milliarder dollars, omkring 55 milliarder danske kroner i Malmbjerget, som ligger et par hundrede kilometer nord for den lille by Ittoqqortoormiit.

På den øde østgrønlandske kyst er der ikke andre erhvervsmuligheder end fangst og fiskeri, hvis man da ikke er så heldig – at have job i det offentlige. Derfor bød hjemmestyret det canadiske mineselskab og de i første omgang godt 500 arbejdspladser, som følger med minen – flere end der bor i Ittoqqortoormiit – hjertelig velkommen.

Uden det store ramaskrig besluttede de grønlandske politikere og embedsmænd i samarbejde med deres danske kolleger at omstøde den stramme miljøregulering, som gjaldt det enestående naturområde, hvor minen skal ligge. Efter indstilling fra Råstofdirektoratet i Nuuk og i samarbejde med Danmarks Miljøundersøgelse sagde politikerne for første gang nogensinde i rigsfælles-

Det traditionelle grønlandske fangersamfund er på vej til at blive afløst af et industrisamfund, der udnytter de rige naturressourcer i undergrunden. Foto: Ivars Silis.

skabets historie ja til at sløjfe et fuglebeskyttelsesområde, der er beskyttet af den internationale Ramsar-konvention.

Det øde sumpområde besøges hvert år af omkring 5000 kortnæbbede gæs, som smider svingfjerene og yngler i området, som også har en stor bestand af kongeedderfugl, lille regnspove og islandsk ryle. Men netop i denne arktiske perle var det mineselskabets plan at anlægge landingsbane, havn, hundrede kilometer vej og et stort lager. Gæssene er følsomme over for støj, men Grønland og Danmark valgte altså i fællesskab at se stort på fredningsbestemmelserne. Fuglebeskyttelsesområdet blev flyttet ganske enkelt. Om fuglene er i stand til at fatte det, vil tiden så vise.

I første omgang får de kortnæbbede gæs dog fred endnu et par år. Ifølge Quadra Minings planer skulle molybdæn-minen åbne i 2012. Men projektet blev udskudt, fordi det ikke i første omgang lykkedes selskabet at samle den efter grønlandske forhold formidable kapital på fem milliarder kroner, som Quadra Mining skal rejse for at åbne minen og udbygge infrastrukturen med veje, havn og flyveplads i den jomfruelige arktiske natur, hvor der i dag er intet udover dyr og fugle.

Quadra Mining lover på forhånd, at omkring 80 procent af de beskæftigede kan blive grønlandere. Spørgsmålet bliver så, om det sker. Eller det går som i guldminen i Sydgrønland, hvor langt hovedparten af minearbejderne er canadere, som flyves ind langvejs fra. På bare lidt længere sigt, om 20-30 år, kan grønlanderne komme i mindretal i deres eget land, hvis mineral-eventyret når de højder, som eksperterne spår. For det er umuligt for Grønland at levere uddannet arbejdskraft nok til det mine- og olieeventyr, som måske vinker forude. Selv om hjemmestyret og kommunerne forsøger at opbygge uddannelser i de nye erhverv, halter Grønland indtil videre bagefter. Uddannelsesniveaue er simpelthen for dårligt.

Råstofområdet er eksploderet i de seneste par år. I 2008 havde Råstofdirektoratet tildelt ikke mindre end omkring 80 licenser til firmaer, som dermed får eneret på at søge efter mineraler af alle mulige typer.

Om et par år regner Råstofdirektoratet med, at bly- og zinkminen i Maarmorilik genåbner. Den nordgrønlandske mine lukkede i 1990, fordi den var urentabel. Men da indlandsisen har trukket sig tilbage, er nye store forekomster af de to vigtige metaller dukket op. Der er også efterladt bly og zink i den gamle mine, som med nutidens teknologi og højere priser vil kunne udnyttes profitabelt. 110 arbejdspladser ventes minen at give.

Ved Qeqertarsuaq syd for Nuuk undersøger et canadisk mineselskab, om det er rentabelt at starte et rubin-sliberi. Der er gjort fine fund i området, og måske går der en produktion i gang i den lille bygd med 30-40 arbejdspladser. Diamanter er der gjort lovende fund af ved Kangerlussuaq (Søndre Strømfjord). Måske åbner der en mine med 200-500 arbejdspladser

i 2011. Råstofdirektoratet venter desuden, at der åbner en mine ved Narsaq i Sydgrønland, som skal udvinde den sjældne bjergart eudialyt, der bruges i elektronikindustrien. Et australsk firma står bag minen, som vil give omkring 50 arbejdspladser.

Uran?

Andre lovende mineprojekter er et område nord for Nuuk, Isua, hvor der findes store forekomster af jern. Ved Citronen Fjord i det øde Nordøstgrønland gemmer sig en af verdens største bly- og zinkforekomster. Udfordringen bliver at udnytte værdierne, som i øvrigt befinder sig inde i Nordøstgrønlands Nationalpark, fordi isen det meste af året gør sejlads i området umulig, selv om klimaforandringerne også her kan vise sig at blotlægge hidtil upåagtede rigdomme. Et mineselskab har planer om at udnytte mineralerne og sejle dem ud om sommeren ved hjælp af isbryder.

Mest kontroversiel er det australske mineselskab, Greenland Minerals and Energys planer om at åbne en mine i Kvanefjeld få kilometer fra den idylliske sydgrønlandske by Narsaq. I 20 år har der været forbud mod at udvinde uran i Grønland. Men i takt med at stadig flere lande i verden igen begynder at interessere sig for det omdiskuterede mineral – Finland bygger for eksempel verdens største atomkraftværk – overvejer toneangivende grønlandske politikere også at opheve forbuddet.

Lokalt i Narsaq er den lille by spaltet i to for og imod minen. Tilhængerne fremfører, at hovedformålet med minen er at udvinde sjældne jordarter, som er en gruppe på omkring 15 værdifulde metaller, bl.a. tantal. De sjældne jordarters metaller findes kun få steder på kloden, bl.a. ligger der et par miner i Kina, og de bruges til produktion af mobiltelefoner, computerdele og elektronik generelt. Det drejer sig om meget vigtige metaller, som ifølge chefgeolog Leif Thorning fra Grønlands og Danmarks geologiske Undersøgelser kan være opbrugt om 4-10 år.

Ved brydning af disse sjældne jordarters metaller udvinder mineselskabet samtidig uran. Ifølge selskabet er det uundgåeligt ikke samtidig at få uran med som biprodukt. Uran udgør 0,03 procent af malmen men omkring 25 procent af værdien af metallerne i Kvanefjeld. I Narsaq har der rejst sig en proteststorm, fordi befolkningen frygter for forurening fra det radioaktive stof. Samtidig mener en – måske – lige så stor del af lokalbefolkningen, at minen er nødvendig for at holde liv i en ellers økonomisk skrantende lilleputby.

Forekomsten af de sjældne jordarters metaller menes at være verdens største. Så der er mange penge på spil, og et politisk og ideologisk opgør venter forude, når de grønlandske politikere i løbet af 2009 skal afgøre, om det australske selskab med en tidligere dansk-grønlandske topembedsmand i spidsen får lov til at åbne en mine i det smukke jomfruelige Kvanefjeld-område.

Ud over de to miner, som allerede er i gang i Grønland – regner Jørn Skov Nielsen med, at der åbner fem miner inden for de næste få år. Det skulle i alt give mulighed for job til 1500 mennesker eller omtrent lige så mange, som der i dag arbejder på fiskefabrikkerne i Grønland.

NT - INTERVJUN

SAMTAL MED ÞÓRARINN ELDJÁRN

Þórarinn Eldjárn (f.1949) är en enastående mångfasetterad författare. Från hans hand har kommit poesi för såväl vuxna som barn, noveller, romaner och skådespel. Dessutom är han en produktiv översättare och sångtextförfattare. Hans böcker åtnjuter stor popularitet och återfinns ofta på bästsäljarlistorna.

Kolbrún Bergþórsdóttir (f. 1957) arbetar som journalist på Morgunblaðið och är en av två kritiker i litteraturprogrammet Kiljan som visas varje vecka på isländsk tv (Ríkissjónvarpið/RÚV).

Þórarinn Eldjárn

En ny novellsamling av Þórarinn Eldjárn, *Alltaf sama sagan* (Samma gamla historia), kom ut under senare delen av 2009, samtidigt som författaren firade sin 60-årsdag. Samlingen innehåller elva noveller. Om titeln säger Þórarinn:

”Min son Úlfur sände mig titeln i ett sms. Han hade fått manuset för genomläsning och jag trodde först att det var frågan om någon sorts kärnfull recension och studsade till lite. Men jag hade ju också bett honom fundera lite på en titel och det visade sig att detta var hans förslag, vilket jag genast tyckte bra om. Titeln antyder antingen en mycket enformig bok eller enformig författare – om inte bådadera. Jag bestämde mig för att använda den därför att jag tror att berättelserna är rätt varierade.

Alltaf sama sagan är min sjätte novellsamling. De här berättelserna är som sagt rätt olikartade, men brås ändå på många sätt på annat jag har givit ifrån mig. Det är ju också samme författare som skrivit dem. Novellformen är fascinerande och lämpar sig mycket väl att användas i vardagens sträv och slit, tror jag”.

Som en släktträff

Humorn är framträdande i dina verk, men det finns ofta ett stort allvar bakom. Vad är det som tilltalar dig med denna blandning av skämt och allvar?

– Det är väl inget som tilltalar mig så särskilt. Så där är det bara. I de där trakterna har jag mitt habitat. Där hittar jag maskar och larver och material att bygga bo med och hinner lägga ägg om jag lämnas ifred och inte skräms bort.

En av novellerna handlar om en hund med poetisk gåva. Hur fick du den idén?

– Den fick jag direkt från Padda, en tik som tillhörde den avlidne journalisten, alltingsledamoten och författaren Stefán Jónsson. Under en period ägnade

hon sig idogt åt detta, att dikta via honom. Därifrån kommer idén, fast berättelsen sedan far iväg åt helt andra håll.

Dina dikter har blivit mycket populära och det är inte länge sedan dina samlade dikter kom ut i ett stort band. Ibland säger man att islänningarna i stort sett slutat läsa dikter, men det stämmer inte när det gäller de du skriver.

– Ja, den kom ut sommaren 2008, denna stora tegelsten, alla mina diktsamlingar, åtta stycken, i ett enda knippe med tillägg av ett urval från mina barndiktböcker. Bortåt sexhundra sidor och mer än fyra hundra dikter. Det var precis som en släkträff där olika grenar av samma släkt träffas och börjar prata med varann och blåsa liv i gammal bekantskap och göra upp om gamla tvister. Det gladdes mitt gamla hjärta att boken togs emot så välvilligt av den breda läsarskaran. Upplagen räknas i tusenden – för boken är ju så snygg.

Svårt att skriva

Du verkar skriva utan ansträngning, kommer den här lekande lätta stilen helt naturligt?

– Om det är så det verkar, måste jag tyvärr säga att skenet bedrar. Jag tycker det är svårt att skriva. Jag tycker inte att det är lätt. Om det ser ut att ha varit lätt så har jag ju lyckats med någon sorts bländverk. Det är förstås en framgång i sig. Jag tror att detta är en erfarenhet som delas av väldigt många författare.

Har du någon gång frågat dig själv varför du inte gör något annat än att skriva?

– Trots att det inte är något lätt jobb, är själva skapandet mycket givande och för med sig alla möjliga sorters märkligt förberedelsearbete och intressanta funderingar. Författare har aldrig semester. Det ligger alltid något och jäser i skallen och man kan ramla över idéer var som helst. Men det är klart att jag ibland tittar över axeln – vilket jag föreställer mig att alla gör som ägnat lejonparten av sitt liv åt en viss syssla – och frågar mig: varför började jag med det här jobbet och vad hade hänt om jag ägnat mig åt något helt annat? Det är förstås meningslöst att grubbla över det, men till och med meningslösheten har en mening när det handlar om författande.

Varför började du skriva?

– Jag följde en dröm och trevade mig fram i liten skala. Jag var länge säker på att jag var helt fel ute, men så insåg jag att det var min melodi. Efter det fanns ingen återvändo. Och det har ju gått bra.

En ordentlig människa

Boken tillägnas din mamma, Halldóra Eldjárn, som dog i fjol. Hurdan var hon som människa?

– Min mor var en väldigt ordentlig människa, och mycket begåvad, som alla visste som kände henne. Hon var inte mycket för att armbåga sig fram. Hon gjorde inget väsen av sig. Kanske beskriver man henne bäst med orden: hon var utomordentligt belevad i allt hon gjorde och sa, hon var omtänksam och trygg. Det är den bild utåt som hennes ättlingar främst kommer att tänka på.

Tror du att det var svårt för en kvinna som hon på den tiden att stå i rampljuset som presidentfru?

– Jag tror inte det var något hon strävade efter eller gick in för särskilt mycket, eller tyckte var märkvärdigt eller fantastiskt, men det var heller inget som plågade henne. Hon betraktade det som vilket jobb som helst som föll på hennes lott. Hon tog sig an det med redlighet, precis som allt annat hon åtog sig.

Hur var det för er syskon att vara presidentbarn – det verkar nästan som om ni inte ens visste om det?

– Samhället har förändrats mycket de senaste decennierna på så sätt att det har växt fram en veckotidningskultur. Man har gjort patetiska försök att tota ihop något om isländska jetsetare och berömda personer – kändisar, som de kallas på svenska. Sådant fanns inte på sextio- och sjuttiotalen, lika lite som grova brottslingar. Det var helt enkelt inget särskilt märkvärdigt. Någon var ju tvungen att åta sig det där presidentjobbet och det fanns inga som helst skäl att det skulle förändra livet för barnen så mycket. Och ännu mindre när barnen fyller sextio.

Hat är inte nyttigt för någon

En hel del isländska författare har efter bankkraschen gett sig på att skriva tidningsartiklar och böcker om krisen och deltagit i protester. Du har inte varit någon frontfigur i de sammanhangen. Varför inte det?

– Det har aldrig passat mig att stiga fram och basunera ut min åsikt om diverse samhällsfrågor. Det betyder inte alls att jag inte är intresserad av dem eller att jag inte bryr mig. Jag är helt enkelt inte den sortens författare som passar för sådant. Många av mina kolleger har gjort mycket bra ifrån sig på den arenan. Jag tror att de enorma omvälvningar vi varit med om förr eller senare kommer att dyka upp hos alla författare som skriver något som över huvud taget har med verkligheten att göra. Plötsligt är vi med om en av de största händelserna i Islands historia. Och allt kommer så småningom till ytan.

Vad tror du – vad var det som hände och vem bär skulden?

– Jag är inte beredd att säga exakt vad som är vems skuld. Och ännu mindre vad man ska göra åt saken. Nu har vi sett tre regeringar i rad som inte vet sitt levandes råd. Det vore ju konstigt om jag kunde leverera de råden. Men naturligtvis står det klart att vi alla har levt i en gigantisk illusion medan pesten drog över oss. Det stod klart för alla dagen efter kraschen. Som det står någonstans i min nya bok: Det var inte förrän efter kraschen som alla förutsåg den.

Jag tror att det till slut kommer att visa sig och råda rätt stor samstämmighet om vilken sjukdomen egentligen var. Det är nödvändigt att komma till botten med de här sakerna, man måste dra ut flisorna ur alla de verbölder man undersöker även om det gör ont. Annars finns det risk för att inflammationen blir kvar och i bästa fall sitter vi sedan där med ett samhälle som är fullt av fula ärr, eller kanske invaliderat.

Borde nationen vara ilsken länge till?

– Nationen har all anledning att vara ilsken. Men ilskan i sig åstadkommer väldigt lite även om den är rättfärdigad, för den leder till ett sinnelag som är förfärligt negativt och förlamande. Folk måste rikta tankarna mot uppbyggliga känslor. Jag har börjat skriva små goda-råd-dikter, till exempel den här pinfärska:

Följ optimisterna
skratta åt bristerna
segra i tvisterna
med pessimisterna

Du har aldrig varit särskilt partipolitisk, eller hur? Men du har ändå ibland fått skäll på grund av din vänskap med en av landets mest omstridda politiker någonsin, nämligen Davíð Oddsson.

– Jo, jo, och det är helt okej, lite skäll är alltid bättre än evig tystnad. Vi har alla goda vänner som vi uppskattar trots att de är omstridda. Men det drar förstås en våg av hat över landet som vill rikta all vrede mot denna enda punkt. Det passar många bra och det fanns ett grundligt förarbete som det visar sig ha varit lättvindigt att begagna sig av. Men om detta är resultatet är jag rädd för att det går dåligt med tillfrisknandet. Hat är inte nyttigt för någon, och skadligast är det för den som hatar.

Engelskan gör intrång

Med jämna mellanrum hävdas det att isländska språket utsätts för angrepp, att nationen håller på att förlora sitt språkliga medvetande och att ingen längre kan skriva med stilistisk känsla. Finns det något fog för dessa åsikter, tycker du?

– Engelskan har länge varit på inmarsch och om vi inte är på vår vakt kan vi förlora kontakten med vårt eget språk och vår egen kultur och då ligger vi illa till. På bio, tv och i datavärlden är engelskan dominerande. Det finns en växande undfallenhet inför allt detta, till och med i kretsar som borde stå fast vid att isländskan används. Det blir till exempel allt vanligare att intervjuer på engelska i nyheterna på radio och tv inte översätts. Det är liktydigt med att säga till oss: Island är ett tvåspråkigt land. Det är mycket skadligt. Vi måste stå fast vid att isländskan är det officiella språket här. Faktum är att Alltinget så sent som förra våren klubbade igenom en språkpolitik där man för första gången uttalar sig klart och tydligt om detta.

Å andra sidan tror jag inte att det isländska skriftspråket befinner sig på några villovägar eller blir sämre dag för dag. Förmodligen har det aldrig skrivits så mycket på isländska som nu. Mycket av det är inte särskilt vackert men isländskan är ju också ett bruksspråk och det viktiga är att språket fortsätter att vara användbart i alla olika sammanhang. Självklart kommer det att bli lite besudlat och få några rynkor, med det måste det tåla.

Svåra motgångar

Du fyller sextio i år. Är det mycket som du hade velat ha annorlunda i livet?

– Det är inte mycket jag absolut skulle ha velat ha annorlunda av det jag själv fått råda över. Jag är inte aktiv i ”borde-ha-gjort-klubben”. På det stora hela anser jag mig vara en lyckligt lottad man trots att min familj råkat ut för många svåra motgångar. Det hade jag förstås velat förändra men det stod bara inte i min makt. Vi har förlorat våra två äldsta söner, Kristján dog knappt trettio år gammal våren 2002 och Ólafur gick bort 1998 i en ålder av tjugotre.

Hur kom du över denna stora sorg?

– Sådan sorg kommer man inte över, utan man går runt den om och om igen. När man sedan upptäcker att man trots allt tagit sig igenom på något sätt och förmår njuta av livet tror man det knappt och säger till sig själv: har jag gått igenom något sådant? Har det verkligen hänt? Jag har en gång beskrivit den känslan i en dikt; resan fortsätter och den kan vara helt okej, även om den blivit annorlunda än det var tänkt. Man befinner sig på en ny plats och där kan landskapet vara vackert och det kan finnas många roliga saker att se. Resan har tagit en ny vändning. Man blev tvungen att ta ut en ny kurs.

Tror du på Gud?

– Att fråga ut mig om religion är lika begåvat som att förhöra en elektriker eller rörmokare om små detaljer i mureri eller urmakeri. Jag är religionshandikappad, det är ett helt område som bara saknas i mig. Därmed är inte sagt att jag påstår att det inte skulle finnas något som är större än vi själva. Men från

min horisont sett behöver en sådan inställning inte ha med religion att göra. Kanske handlar det om att kunna glädjas, så som man gläds åt vacker konst eller ett storslaget landskap. Formell gudstro är inte min avdelning.

Vad ligger framför dig på skrivarbanan?

– Jag har två romaner i vardande. De befinner sig på olika stadier och jag lägger undan dem ibland men jobbar ändå regelbundet med dem. Jag tänker inte berätta vad de handlar om eller visa någon runt i verkstan medan allt ligger huller om buller. Och så har jag några diktprojekt på gång, och noveller föds med jämna mellanrum, plus att jag jobbar med översättningar. Fördelen med författaryrket är att det är omöjligt att bli arbetslös.

Kolbrún Bergþórsdóttir

Översättning från isländska:

Ylva Hellerud

FÖR EGEN RÄKNING

MÄRKESÅRET 2109?

SVENSKT-FINSKT TEATERSAMARBETE

Birgitta Englin blev vd för Riksteatern 2005. Hon har arbetat som skådespelare och regissör på Dramaten och Uppsala Stadsteater.

2001 fick Birgitta Englin Svenska Dagbladets Thaliapris och Expressens teaterpris. Hon har varit ledamot av Kulturutredningen 2007-2009 och sitter i en rad styrelser bl.a för Danshögskolan och Svensk Scenkonst.

Birgitta Englin

Som vd för Riksteatern arbetar jag på många sätt för att fler perspektiv, fler berättelser och fler konstnärer ska rymmas inom Riksteaterns verksamhet. Jag gör det på uppdrag av ungefär 40 000 människor, som alla valt att bli medlemmar i Riksteatern, och som bestämde sig för en modig vision häromåret. De bestämde att Riksteatern ska ”skapa mentala krockar på många språk för att sätta tanken och känslan i rörelse”. 40 000 medlemmar uttryckte att det är viktigt med olikheter och att de mentala kollisioner dessa skapar är bra och utvecklande för demokratin.

Jag är således inte ensam om att se att det är bra när kultur rör sig över språkliga och nationella barriärer, och hur den då utvecklar både sig själv och människorna som möter och skapar den.

En viktig del i Riksteaterns verksamhet handlar därför om att stimulera internationella och interkulturella samarbeten. Märkesåret 2009 var viktigt för både nya och redan befintliga nätverk, det var också ett år som skapade mentala krockar på många språk som många gånger satte tanken och känslan i rörelse.

För Riksteatern, som har ett flerårigt samarbete med Esbo Stadsteater, Jyväskylä Stadsteater, Kotka Stadsteater, Kuopio Stadsteater, Tammerfors Arbetarteater, Uleåborgs Stadsteater, Wasa Teater, Åbo Svenska Teater och Uusi Teatteri i Sverige, har det varit oerhört utvecklande. Vi såg självklart Märkesåret som en möjlighet att sätta fokus på det bilaterala utbyte som redan fanns och i det kunna synliggöra möjligheterna med ett utvecklat bilateralt utbyte. Jag ser också ett stort värde i vårt bilaterala utbyte med de finska teaternarna för att kunna fortsätta utveckla den nordiska samverkan.

Det finsk-svenska samarbetet har varit mycket framgångsrikt, flera scenkonstproduktioner har mött en stor publik i Finland. För att bygga långsiktiga och hållbara relationer har det varit viktigt att inkludera fler parter under

resans gång. De svenska regionteatrarna har till exempel varit inbjudna att delta och har samproducerat två av föreställningarna i samarbete med Riksteatern. Jenny Andreassons uppsättning av ”Syskonbädd” tillsammans med Östgötateatern och Mobergs ”Utvandrarna” i regi av Farnaz Arbabi tillsammans med Regionteatern Kronoberg Blekinge. I vår uppsättning handlade det om människor som flydde förtryck och förödelse i hopp om ett bättre liv i Sverige. Det var en föreställning som skapade mentala krockar på många språk, hela nio stycken, varav svenskan och finskan var två.

Föreställningen av ”Utvandrarna” landade mitt i vår nordiska process att omskapa och utveckla våra nationella identiteter där globala skeenden som utspelar sig på helt andra platser och samhällen påtagligt påverkar vår verklighet lokalt i Kuopio eller Karlstad. I samband med turnéerna fördjupade vi vår relation till publiken genom föreläsningar, publiksamtal och workshops. Så kommer att ske även vid årets turné av Susanna Alakoskis ”Svinalängorna” som är vår första samproduktion över gränserna mellan Wasa teatern, teater Blaue Frau och Riksteatern. Jag kan garantera att den processen består av åtskilliga mentala kollisioner men de har också satt tanken och känslan i en rörelse som fördjupat förståelsen för varandras respektive perspektiv och förutsättningar. Den har gett oss ovärderlig kunskap om hur vi tillsammans kan berätta och gestalta en gemensam, viktig och känsloladdad historia. Det är inte ett vakuum mellan 1809 och 2009. Åtskilliga är de öden som skapat vår gemenskap och åtskilliga är tolkningarna av vår gemensamma historia. Det jag för egen del känner har blivit min motor under samarbetet, är inte bara det ansvar vi delar för vår historia utan framförallt vårt ansvar för den framtid vi vill se. Vad ska Märkesåret 2109 säga oss?

När man under Åbo kulturnatt lyckas auktionera ut Krister Henrikssons kvarglömda strumpor till ett klart överpris, så är det för mig ett slags bevis eller mått på vad det betyder att ”Doktor Glas” fick möjlighet att möta publik över hela Finland. Ett lika viktigt mått är de otroliga publiksamtal som förra året fördes runt om i Sverige i samband med att Riksteaterns publik mötte både dramatikern Juha Jokelas och Miina Leinos uppsättning av hans ”Fundamentalisten” förra året. Att möta den finsktalande publiken i Sverige under turnén med ”Fundamentalisten”, gav mig en stor förståelse av betydelsen av att få ha en levande relation till kultur på sitt modersmål. En kvinna i Södertälje uttryckte det när hon reflekterade över Juha Jokelas pjäs och text. ”Det är som att få vatten och inse hur oerhört törstig jag egentligen var”.

Strumpauktion och publiksamtal är kanske mått på framgång, och är det något som nordiskt samarbete verkligen behöver är det ett återberättande om vad det betyder för oss i både stort och smått. Idag är det nordiska samarbetet projektifierat och sektoriserat. Det är svårt att överblicka och hitta in i och uppenbart förlorar vi många möjliga synergieffekter mellan olika nordiska och

bilaterala projekt inom och utom Norden.

Det är viktigt att återberätta både framgångar och motgångar. För Riksteaterns finska samarbete är ett tydligt bevis på motgång, att samtliga inblandade parter efter fem års samarbete fortfarande inte vet från ett år till annat om det är möjligt att fortsätta. Detta trots stora framgångar, trots att allt fler externa intressenter inkluderas, trots de uppenbara utvecklingsmöjligheterna för svenska, finska, nordiska konstnärer att få en breddad publik och marknad.

De inblandade teatrarna sliter alla med stora och utmanande utvecklingsfrågor, ingen av oss har den egentliga kraften eller resursen att helt omfatta eller lösa dem på egen hand. Vi teatrar kan sägas utgöra ett Norden i miniatyr där vi frågar oss hur ska vi utveckla vårt samhälle eller våra teatrar för att de ska vara relevanta för morgondagens människor. Hur ska vår verksamhet säkerställa ett demokratiskt deltagande och engagemang i samtid och framtid?

Samhället är i förändring, kunskap är lättillgänglig och kommunikationsteknologins gränslösa möjlighet till kontakt och nya arenor för människans kreativitet utmanar både svensk och finsk teater, liksom det utmanar samhället i stort. Människor i 2000-talets samhälle kräver också ofta sin absoluta rätt till att vara medskapande kreatörer hellre än passiva konsumenter. De har tekniken, kommunikationsflödet, den globala marknaden och möjligheten att själva publicera sig. Allt detta ställer stora krav på sådana som mig, och andra i chefsroller och maktpositioner.

Vi som tidigare vetat bäst och beslutat efter eget huvud ska möta nya förväntningar. Människans lust till att delta och vara medskapande är stor och ingen tror längre att modern kommunikationsteknologi är ett övergående fenomen. Samtidigt är det få av oss som riktigt kan förstå eller förutspå hur det kommer att gynna eller drabba våra verksamheter. Det enda jag vet är att det är dumdrigt att inta samma hållning som en av filmindustrins giganter Harry M Warner gjorde 1927 när han avfärdade ny ljudteknik med "Who the hell wants to hear actors talk?". Han kunde snabbt bli varse att många människor ville höra aktörerna tala – och mer än så. Om vi som leder och ansvarar för kulturområdets utveckling inte ska göra om samma misstag som Harry M Warner, behöver vi hjälpas åt.

Vi behöver stimulera samverkan och kompetensutbyte, utvidga vår arenor, göra kontinuerliga och fördjupade omvärldsanalyser, öppna dialogen med andra samhällssektorer. Tillsammans kan vi investera i forskning och utveckling som kommer att öppna gränserna mellan verkliga och virtuella arenor. Min förhoppning är att om vi klarar att samverka, nätverka och arbeta på tvärsen kommer morgondagens teatrar att vara en plats vi delar med "the digital tribe".

Märkesåret har visat på betydelsen av nordisk samverkan. Tillsammans med de finska teatrarna i samarbetet och Uusiteater har Riksteatern skrivit en

avsiktsförklaring. Ingångsvärdet var att ta ansvar för att skapa förutsättningar för att kunna samarbeta i strategiska utvecklingsfrågor och bygga vidare på den plattform som ett femårigt kulturutbyte skapat.

Med avsiktsförklaringen vill vi helt enkelt fördjupa vår samverkan runt scenkonstens utveckling och utveckling av våra språk i en fortsatt långsiktig satsning.

Om vi vill utveckla kunskap och skapa djupare relation till publiken i Finland och om vi verkligen vill skapa ett intresse för varandras språk och kultur, kan det aldrig handla om att göra korta besök, enstaka gästspel – varken i kulturbranschen eller i andra sfärer. För oss alla inblandade är Märkesåret en utmaning att ta ytterligare ett steg och fördjupa vårt samarbete inom Norden.

Jag tycker det verkar finnas så många bekännande nordister att jag uppriktigt talat har problem att förstå varför vi inte kommit längre.

Varför rivs inte de hinder vi har för en ökad nordisk samverkan i snabbare takt och varför stimuleras inte möjligheten till kontinuerlig utveckling och samhörighet mellan nordiska länder bättre politiskt och ekonomiskt?

Vad är egentligen problemet med att öppna upp de strukturer som hämmar och sätter gränser för människors engagemang och kunskap inom Norden? Är det för tunga och tröga processer? Saknar vi ett tillräckligt bra forum för frågorna? Ur ett kulturperspektiv vore en ökad nordisk samverkan runt våra framtidsfrågor, både i EU och inom Norden fördelaktigt.

Det gemensamma regeringsmötet kunde ske i Tavastehus medan ett gemensamt möte på svensk mark inte hade varit möjligt. Det kanske vi kan leva med, men det är direkt kompetenshämmande att vi i Sverige inte kan ha till exempel ledamöter från övriga nordiska länder i svenska högskolestyrelser.

Vad behöver vi göra för att ett Märkesår 2109 inte konstaterar att relationerna mellan Finland och Sverige försvagats? Vad behöver vi göra för att nordisk kultur ska utvecklas och vara i dialog med expansiv kultur och teknikutveckling?

Jag ska erkänna mig som en nordist som nyligen klivit ur garderoben och erkänt min läggning. Jag är ingen nationalist, och vill inte hymla om att jag till en början ryggade inför begreppet nordist. Det kändes bakåtblickande och introvert och jag befarade att det var ett perspektiv som skymde framtidens utmaningar och fungerade exkluderande. Jag satt istället kvar i garderoben och var fördomsfull mot att satsa på nordisk samverkan. Jag började tack vare ett finskt initiativ och nordiskt samarbete, glänta på garderobsdörren redan 1994 då jag tillsammans med mina nordiska kollegor mötte de fria konstnärer från Baltikum i färd med att skapa sina konstnärliga identiteter utan ett sovjetiskt förtryck. Vi möttes i gestaltandet av bibelns kvinnor under en fantastisk sommar i Helsingfors. Projektet Bibelns kvinnor var en nordisk baltisk fortsättning på projektet Rasande Rosor. Båda var initierade och genomfördes tack

vare Ritva Siikala. Hon fick mig och många andra att förstå det konstnärliga och demokratiska värdet i att börja dela både historia och framtid. Under festivalen blev det uppenbart för oss konstnärer att det nordiska samarbetet är inte bara en intern relation oss nordiska länder emellan, det är i allra högsta grad relationen mellan oss och världen och en relation med världen inom Norden.

Jag menar att vi behöver politik och politiker som verkar för fördjupad och utvecklad nordisk samverkan - både interkulturell och internationell sådan. Vi behöver en politik som:

- Stärker upphovsmännen i Norden och ökar marknaden för konstnärer genom bilateralt och nordiskt utbyte och med gemensamma internationella satsningar.
- Börjar se språken som en tillgång! Investerar i dem!
- Stödjer forskning och utveckling av konstnärligt skapande och kulturbrukande på virtuella arenor. Ger stöd och stimulans för att utveckla synergier mellan virtuella och verkliga kulturarenor.
- Stimulerar ledarskapsutveckling och bilaterala/nordiska nätverk för att utveckla nästa generations ledarskap.

Det är bra och utvecklande för våra demokratier med öppna arenor där många olika människor deltar, där tankar och känslor kan sättas i rörelse. Det är när vi känner oss exkluderade från samhällets arenor som mentala krockar mellan människor istället riskerar att stänga av tanken eller känslan.

Så vad vill vi ska uppmärksammas 2109? Vad måste vi börja göra nu för att det ska bli möjligt?

Birgitta Englin

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

UNDVIK DOMÄNFÖRLUSTER – TALA NORDISKT

Nyligen var Islands utrikesminister Össur Skarphéðinsson intervjuad i Sveriges Radios Eko-program Lördagsintervjun. Efter att under en halvtimme ha svarat på Tomas Rambergs frågor avslöjade Össur att det var hans första intervju någonsin där såväl frågorna som svaren avgetts på skandinaviskt språk.

När jag några dagar senare träffar den 57-årige isländske utrikesministern gratulerar jag honom till en väl genomförd intervju i Sverige Radio. Jag sa att han inte tycktes ha några problem med språket. I hans ögon tyckte jag mig kunna se en glimt av stolthet men via sin mun sa Össur att han visst hade problem med språket. Han skulle kunnat ha uttryckt sig mycket bättre på isländska.

Össur har naturligtvis rätt. De allra, allra flesta av oss kan aldrig uttrycka oss lika bra på främmande språk som när vi får använda våra modersmål. Detta är en sak som vi har anledning att noga beakta i det nordiska samarbetet. Och jag tror att det är vi som har de skandinaviska språken som modersmål, som har störst anledning att fundera på hur vi ska bli bättre på att uppträda så att den nordiska språkgemenskapen blir tillgänglig också för dem som talar andra språk i Norden, exempelvis de som talar finska eller isländska.

Vi måste tala tydligt, söka ögonkontakt med den vi tilltalar och förtydliga oss så snart vi får besked om att det är svårt att förstå vad vi säger. När du anar att ett ord kan vara svårt att förstå kan det vara bra att dubblera budskapet genom att också använda synonymer. Det är bra att dra ned tempot och tala långsammare än vi brukar göra till dem som har samma idiom som vi själva. Kom ihåg att kroppsspråk kan bidra väsentligt till begripligheten. När du kan sådant kan användande av ”nabospråksord” vara till nytta.

Den nordiska språkgemenskapen bygger i väldigt stor omfattning på att det är de som talar finska och isländska, de som har inuitiska, samiska eller färöiska som modersmål ej att förglömma, som möjliggör denna genom att använda ett skandinaviskt språk istället för sitt eget modersmål. Med Ulla Börestams term består den nordiska språkgemenskapen oftast av en markant asymmetrisk konvergens.

Språk måste användas om de ska leva vidare. Detta konstaterande gäller inte bara enskilda språk. Det gäller också ömsesidig språkförståelse av det eller de slag som vi har i Norden. När jag som svensktalande pratar med min norska kollega så använder vi båda våra modersmål och det rör sig då om primär språkgemenskap. När jag talar med min finska kollega använder han den utmärkta svenska han lärt som andraspråk och det rör sig då om samtal i sekundär språkgemenskap.

I alla nordiska länder har det sedan flera år tillbaka förts diskussioner om att de nationella språken riskerar att lida domändeförluster. Så sker när de nationella språken inte längre används i viss vetenskaplig verksamhet eller i delar av närings- och nöjeslivet. De flesta är eniga om att detta är ett problem som kan vara särskilt allvarligt när de som har makt genom sin position, expertis eller maktresurser av annat slag, inte förmår att uttrycka sig så att befolkningen får veta vad de sysslar med. Det händer allt oftare att man träffar på experter som vill förklara det de har expertkunskaper om på engelska – ”eftersom det är det språk jag jobbar på”.

Mindre sällan talar vi om den domändeförlust det innebär, i vart fall för de nordiska språken, när engelska används vid nordiska möten. Jag vet inte om det finns vetenskapligt stöd för påståendet att engelska har blivit vanligare som språk vid sådana nordiska möten. Men påståenden om att så är fallet är så många att de bör tas på allvar. Jag tillhör dem som menar att det är en allvarlig domändeförlust som görs om vi accepterar att engelska regelmässigt blir nordiskt mötesspråk. (En helt annan sak är att vi bör bejaka att engelska används som hjälpspråk så snart detta främjar förståeligheten.)

För de allra flesta svensktalande, kanske alla, känns det mycket egendomligt och konstlat att tala engelska med andra svensktalande. För mig känns det lika konstlat att tala engelska med norrmän och danskar. Det gäller inte sällan också i kommunikationen med dem som talar finska och isländska när dessa har goda kunskaper i svenska eller annat skandinaviskt språk.

Trots detta har det hänt mig vid vistelse i Finland och Island att jag valt att inleda samtal på engelska och att jag efter en stund har förstått att jag talar med någon på engelska som talar lika bra svenska som jag själv. Jag brukar då bli generad och det brukar vara med en lättnad som vi övergår till vårt gemensamma modersmål.

Varför betar jag mig på detta viset? Trots att jag är övertygad anhängare, och aktivist!, när det gäller nordisk språkförståelse så tror jag att det har samband med min strävan att vara artig. Något inom mig säger att jag är artigare i mötet med okända i Island och Finland om jag inleder samtal på engelska. Jag har fått för mig att jag då inte gör dem generade. Det är en idiotisk slutsats i många fall. Sannolikheten för att träffa på personer som kan bättre svenska än engelska är ganska stor inte bara i Helsingfors utan också i Reykjavik.

Jag tror att jag inte är ensam om detta beteende. Det har vad jag förstår samband med språkens status. Engelska är ett språk med hög status i vår tid. Genom att tala engelska markerar jag inte bara min egen status. När jag tilltalar någon annan på engelska inbjuder jag också samtalspartnern till denna nivå.

Danska, norska och svenska har inte alls samma status. I Sverige kan man inte sällan höra nedsättande uttryck som benämningar på våra grannspråk.

Alla nordister bör sätta en ära i att bemöta sådana benämningar.

Status är något som förändras. Latin, franska och tyska har alla haft samma ställning i fråga om status i Norden som engelska språket nu har. Och visst har jag sett hur bokhandelsbiträdet i Reykjavik som pratar svenska med mig får avundsamma blickar av sina arbetskamrater liksom den finska servitrisen som talar svenska med mig när hon håller upp kaffe åt mig på Salutorget i Helsingfors får samma slags blickar av sina arbetskamrater.

Om den nordiska språkförståelsen ska leva också i fortsättningen krävs att alla som tror på nyttan av den också bidrar till att åstadkomma den. Börja alltid, om inte situationen uppenbart visar att det är olämpligt, samtal på skandinaviska i Island och Finland! Anpassa dig därefter till samtalspartners önskemål!

Visa att du uppskattar att skandinaviska språk används i nordiska sammanhang. Visa gärna samtidigt intresse för att förstå finska och isländska.

Åtskilliga kämpar för att inte visa sig besvärade och talar en stapplande engelska utan att be om ursäkt. Samma personer kan be om ursäkt för att deras skandinaviska är dåligt trots att deras skandinaviska är avsevärt bättre än deras engelska.

Nästan alla finstalande och alla som har isländska som modersmål som jag känner visar uppskattning när de får möjlighet att använda sina skandinaviska språkkunskaper i enskilda samtal. Det gäller i synnerhet om de får ett positivt bemötande när de använder sina kunskaper och om de också bemöts genom att bli tilltalade på en tydlig och långsamt uttalad skandinaviska.

Sist och slutligen påverkas statusen självklart också av statsmakten och medierna. Sveriges Televisions Skavlan-program och Sveriges Radios Lördagsintervjuer är två föredömliga program.

När det gäller statsmakternas politik är sannolikt inget viktigare än kurs- och läroplanerna för skolundervisningen. Det som här görs i Finland och Island har avgörande betydelse och jag tror att företrädare för nordiska grannländer allt för sällan uttalar sin uppskattning för det som görs i dessa båda länder. Men även det som sker i Sverige, Norge och Danmark är av stor betydelse. Själv avvaktar jag med spänning om det som sagts mig om en starkare ställning för nordisk grannspråkförståelse i svenska skolor ska visa sig vara riktigt.

Anders Ljunggren

BOKESSÄ

DANSK LITTERATURS HISTORIE

En samlet gennemskrivning af en nations litteraturhistorie kan være en manifestation af, hvordan en periodes mest markante litteraturhistorikere opfatter deres fag og sig selv. Måske kan den endda også afspejle, hvordan datidens læsere generelt har opfattet fortidens litteratur.

I Danmark har vi inden for de sidste 100 år haft tre markante bud, startende med *Illustreret Dansk Litteraturhistorie* fra 1924-34 på Gyldendal i fire bind, der så dansk litteratur som skrevet af store ånder udsprunget af en form for folkedyb. Den var skrevet af blot to forfattere, det første bind af Carl Petersen og de tre øvrige af Vilhelm Andersen, der ikke for ingenting i 1911 havde skrevet libretto til hvad der fra første færd havde status af dansk nationalopera, nemlig Carl Niensens "Maskarade".

I den fire bind store *Dansk Litteraturhistorie* fra 1964-66, redigeret af F.J. Billeskov Jansen, som ved genudgivelsen i 1975-77 blev udvidet til seks bind, var litteraturhistorieskrivningen derimod blevet et kollektivt projekt, med otte forfattere involveret på – mere eller mindre – lige fod. Holdningen var overvejende stilhistorisk og i særdeleshed forfatterskabsorienteret, og selve litteraturbegrebet blev udvidet med de nye genrer radio- og tv-dramatik.

Samtidig indgik "Dansk Litteraturhistorie" i en omfattende række af bindstærke, alment oplysende værker på Politikens forlag. Alene indenfor trykte medier var Billeskov Jansen desuden hovedredaktør på den tolv bind store *Verdens Litteraturhistorie*, der blev skrevet af et internationalt forfatterpanel og udsendt 1971-73, mens Hakon Stangerup, som også havde bidraget til "Dansk Litteraturhistorie", på egen hånd skrev *Avisens Historie*, der udkom i tre bind fra 1973-74.

Værker som disse er alle præget af en ambitiøs, folkeoplysende tradition, baseret på en forestilling om den seriøse litteratur som udtryk for et alment kulturelt og nationalt fællesskab. Derimod er "Dansk Litteraturhistorie", som med Johan Fjord Jensen som hovedredaktør udkom i ni bind på Gyldendal 1983-85, nok så meget skrevet i opposition til sine forgængere.

Selv om formen stadig ligner et folkeligt oplysningsprojekt, fremstår den i betydeligt omfang som 68-generationens forsøg på i en intern akademisk sammenhæng at give sin materialistisk funderede version af litteraturhistorien og ikke mindst dens forbindelse med de øvrige samfundsforhold. Herunder at give kvindelige forfattere og arbejderforfattere en mere markant plads.

Af samme grund vakte den ved udgivelsen betydelig diskussion. Ja, dens konfliktfyldte tilblivelse blev ligefrem genstand for en nøgleroman, Olav Harsløfs "Projektmanden".

I alle tre tilfælde er der tale om litteraturhistoriske oversigtsværker, der er sig deres karakter af monumentale manifeste bevidst. Det kan man ikke sige om det nyeste skud på stammen, Gyldendals *Dansk Litteraturs Historie*, der i fem bind med Klaus P. Mortensen og May Schack som hovedredaktører begyndte at udkomme i april 2006 og blev afsluttet i maj 2009.

Hvad angår det ydre, har det været påfaldende at følge, hvor lavmælt udgivelsen er foregået. Gyldendal har ikke i nævneværdig grad markedsført værket som andet og mere end fem bøger blandt hundredvis af andre i de respektive sæsoner, lige så lidt som den krøllede udgivelsesrækkefølge af de fem bind (4, 5, 1, 2, 3) nogensinde er blevet forklaret. Dog er det værd at hæfte sig ved, at titlen skriver litteratur i bestemt tal. Det giver mening ved læsningen, for i forhold til Fjord Jensen og sågar også Billeskov Jansen er det et langt mere snævert, for ikke at sige asketisk litteratursyn, der er i anvendelse her. Her er tale om litteratur forstået så godt som udelukkende som fiktion på papir. Hverken de litterære produktionsforhold eller ikke-skriftlige former inddrages substantielt, og markant nok begynder bind 1 med kristne manuskripter uden at forholde sig til f.eks. mytologi eller runer.

Heraf følger det som en slags logisk konsekvens, at værket i langt højere grad end sine forgængere har slagside mod nyere litteratur, hvor der er flest trykte bøger at forholde sig til. Hvor Fjord Jensens hold meget prisværdigt brugte hele fire bind ud af ni på den ældre litteratur op til ca. 1800, bliver den samme periode hos Mortensen og Schack afviklet på blot et enkelt, mens omvendt to ud af fem bind er helliget blot de sidste godt 90 år.

Det betyder imidlertid ikke, at litteraturbegrebet på nogen måde er udvidet for den nyere tids vedkommende heller. Genrelitteratur som krimi, science fiction, egnlitteratur eller kærlighedsromaner indgår ikke her. Lige så lidt som eksempelvis nyere sangtekster, filmmanuskripter, videnskabelige tekster, forlagsforhold, biblioteksvæsen eller journalistik gør det mærkbart, ja ikke engang Herman Bangs også internt i forfatterskabet helt afgørende reporter-karriere. Hvordan forfatterne i deres samtid overhovedet er blevet udgivet og læst af nogen, og hvordan, må man gætte sig til eller læse andetsteds, i lighed med hvad der måtte være skrevet af anden litteratur end den fiktive.

Mest mærkeligt er dog, at det grundlæggende meget konventionelle, i negativ forstand elitære litteratursyn aldrig begrundes eller diskuteres. Mest af alt kan det virke som om værket mere bare er opstået end egentlig blevet skabt.

Man savner i udpræget grad en litteraturvidenskabelig og formidlingsmæssig vision for værket, der rækker ud over blot at gennemskrive (dele af) dansk litteraturs historie nok engang. Og det altovervejende i form af gennemgange af enkelte forfatterskaber suppleret med lejlighedsvis oversigtskapitler af almen historisk karakter.

Hvis der har ligget et overordnet koncept for værket, er det ikke til at få

øje på. Mest markant er, at det i bind 2 om det tidlige 1800-tal lægger sig i forlængelse af de seneste års opvurdering af den såkaldte guldalderperiode – begrebet tillægges i øvrigt Vilhelm Andersen – til at være der hvor dansk litteratur bliver vakt til live.

Det er tilfældet i hovedstaden Københavns litterære cirkler med giganter som N.F.S. Grundtvig, H.C. Andersen, Søren Kierkegaard og Johan Ludvig Heiberg. Men det gælder også ude på heden hos Steen Steensen Blicher, der som den første sætter det eksotiske Jylland på det litterære Danmarkskort.

Det virker heller ikke som om værkets enkelte forfattere har fået særligt klare dessiner med hensyn til i hvilket omfang andre kunstarter eller lande burde inddrages, i hvor høj grad eftertidens (om) – dvs. (om)vurdering af forfatterskaberne burde det, eller for den sags skyld til hvor vigtigt det var at bestræbe sig på at skrive uakademisk og umiddelbart tilgængeligt.

Ikke desto mindre er der dog undervejs mange eksempler på gode læsninger af enkelte forfatterskaber og perioder. Ikke mindst de af bidragyderne, der som Henrik Wivel, Lars Handesten, Lasse Horne Kjeldgaard og Erik Svendsen også har erfaring med at formidle litteratur i dagbladsform, får ofte præsenteret deres stof med interessante vinkler og sproglig nerve.

Lejlighedsvis er der også interessante revurderinger af forfatterskaber, så som argumentationen for hvordan de labyrintiske førromantikere Johannes Ewald og Jens Baggesen var bemærkelsesværdigt tidligt (og langt) ude, over den obskure Ernesto Dalgas' betydning og den politisk kanoniserede Martin Andersen Nexøs litterære kvaliteter. Det gælder også fremhævelsen af hvordan der i Danmark mellem de to verdenskrige var mange andre og mere komplekse strømninger end den kulturradikalisme, der ellers i mange årtier efter ikke mindst i egen opfattelse havde monopol på nytænkning og nyskabelse.

Også flere nyere og stærkt tidstypiske forfatterskaber som Martin A. Hansen og Hans-Jørgen Nielsen bliver der gået velgørende kritisk til. Omvendt får et stort folkeligt forfatterskab som Tove Ditlevsens ved denne lejlighed endelig sin fortjente plads i litteraturhistorien, og 1970'ernes ofte med rette udskældte knækprosa bliver taget under fordomsfri behandling.

I hvor høj grad en så snævert forfatterskabsorienteret tilgang til litteraturhistorien er problematisk i dag, bliver dog frem for alt tydeligt i sidste bind, der helt går i opløsning i enkeltportrætter og værkopremsninger. Mange af dem er isoleret betragtet glimrende, men har ikke bare noget med litteraturhistoriskrivning at gøre.

Er værket mislykkedes? Ikke for så vidt, som det er svært at se, at det nogensinde har haft større ambitioner end at skildre forfatterskaber og værker som man tæller høns på en pind.

Og som sagt er der rigtig gode enkeltpræstationer undervejs. De virker dog mere udsprunget af de pågældende skribenters individuelle kvaliteter end af

værkets koncept som sådan, og adskiller sig ikke fra hvad man kan læse i rene forfatterværker som ”Danske Digtere i det 20. Århundrede”.

Det store principielle spørgsmål bliver dog, om denne type oversigtsværker overhovedet kan skrives i dag. Er litteraturbegrebet blevet udvidet så meget, at ingen – endsige ingen enkelt forfatter af Vilhelm Andersen-typen – kan skildre hele dansk litteraturhistorie samlet?

Og hvor meget mening giver det i det hele taget at skrive national litteraturhistorie? Når nu, som det også fra tid til anden fremgår i dette værk, den danske litteratur nok så meget er en historie om international indflydelse frem og tilbage over landegrænserne?

Jamen det kan jeg da ikke se nogen grund til at man ikke skulle kunne. Den nationale litteratur – i alle tænkelige betydninger og med de videst tænkelige grænser – er stadig en helt oplagt og afgørende måde at definere og fortolke os selv på, uanset i hvilke genrer, på hvilke sprog og af hvem og hvor den er blevet skrevet.

At få (gen)skabt det overblik og præsenteret de brudflader kan kun være et spørgsmål om udsyn og vilje hos de involverede, om man vil: om autoritet. At frasige sig det på forhånd, eller måske ikke engang nå frem til at gøre sig det klart, ville da først for alvor være at lade litteraturen og alt muligt andet blæse i vinden.

Det afgørende må være overhovedet at have et bevidst litteratursyn, det være sig et Vilhelm Andersensk, et Billeskov Jansensk, et Fjord Jensen-kollektivistisk eller et fjerde og tidssvarende. Derefter er det i princippet bare at gå til litteraturen og historien så nysgerrigt og åbenhjertigt som muligt.

I fuld bevidsthed om at det ikke blot gælder om at referere litteraturhistorien, men også om at genfortælle den. Og en dansk litteraturhistorie skrevet på de præmisser vil ikke blot fortsat give masser af mening – som Andersen og Billeskov Jansen stadig gør det – men også være nødvendig og til tiden.

Jakob Levinsen

Dansk litteraturs historie 1-5. Hovedred. Klaus P. Mortensen og May Schack. Gyldendal, København 2006-09.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

KVINNAN SOM BLEV ISLANDS PRESIDENT

1980 gick islänningarna till presidentval och röstade fram Vigdís Finnbogadóttir som därmed blev den isländska republikens fjärde president. Hon blev samtidigt den första kvinnan i världen som valdes till president i demokratiska val. Nu har denna framstående kvinnas biografi kommit ut. Bokens titel lyder *Vigdís – kona verður forseti* (Vigdís – en kvinna blir president). Författaren *Páll Valsson* är litteraturvetare och har tidigare skrivit en hyllad biografi över Islands mest beundrade nationalpoet, Jónas Hallgrímsson, som dog vid trettiosju års ålder i Köpenhamn. Denna bok fick det isländska Litteraturpriset för ett decennium sedan och man har därför sett fram emot hans verk om Vigdís med vissa förväntningar.

Biografen om Vigdís har fått ett mycket varmt mottagande, den säljer bra och kritiken har varit mycket positiv, men så är boken också både välskriven och intressant. Bemötandet har varit av en helt annan karaktär än det som boken om Islands nuvarande president Ólafur Ragnar Grímsson rönt när den kom ut i fjol. Den boken fick bister kritik, kallades ytlig och glättig, trots att den skrevs av en respekterad historiker.

Vigdís – kona verður forseti är skriven i tredje person men i korta, kursiverade avsnitt har Vigdís själv ordet i första person. Författaren har fått tillgång till Vigdís korrespondens och har också intervjuat medarbetare, vänner och bekanta, förutom att han gjort djupgående intervjuer med Vigdís själv. Brottstycken ur brev till vänner och släktingar publiceras i boken. Texten i dessa avsnitt är ofta gladlynt och humoristisk och ger en sympatisk bild av den unga Vigdís.

Som helhet lyckas boken förmedla en klar bild av kvinnan bakom presidentfasaden, vad det var som formade henne och gjorde henne till den hon är. En sträng uppfostran satte sina spår. Hon växte upp i ett borgerligt hem där man ställde höga krav. Hon lärde sig tidigt att hon måste ta ansvar för sig själv och andra. Hon fick inte misslyckas och det kravet gav upphov till en underskattning av den egna förmågan och en perfektionism hon kämpade mot långt upp i vuxen ålder.

Många islänningar har bilden av Vigdís som en kvinna som lyckades med allt från första början. Biografen avslöjar att så var inte fallet. Den största motgången i hennes liv var förlusten av brodern som drunknade tjugo år gammal. Vigdís stod mycket nära sin bror och vid hans bortgång rasade hennes värld samman.

Universitetsstudierna i Frankrike efter isländsk studentexamen visade sig inte vara någon dans på rosor, hon var olycklig, självförtroendet var i botten och hon tog aldrig examen. Hon gifte sig med en läkare och fick missfall,

vilket var en stor sorg eftersom hon hade en stark längtan efter barn. Hennes man blev förälskad i en annan kvinna och äktenskapet upplöstes. Drygt trettio år gammal var Vigdís frånskild, barnlös och utan akademisk examen – inte precis det som hennes krävande föräldrar hade förväntat sig av henne. Hon tyckte att hon misslyckats.

Denna skildring i bokens första del av en kvinna som genomlevt sorger och motgångar är mycket stark och har gett de isländska läsarna en helt annan bild av Vigdís än den de förut kände till. Just detta är bokens styrka; som läsare får man förståelse för människan genom de motgångar hon var tvungen att genomleva och som gjorde henne till en stolt och självständig individ som gått sina egna vägar utan att tveka. Till exempel ägnade hon stor energi åt att få adoptera ett barn, och var den första ensamstående kvinnan som fick den rätten på Island. Hon var 42 år när Ástriður kom till henne, dottern som hon kallar sitt livs ljus.

Vigdís presidentkandidatur 1980 får naturligtvis stort utrymme i boken. Vigdís säger själv att det var ett dumdrigt projekt. Hon var en ogift, ensamstående mor utan politisk erfarenhet och till detta kom något många ansåg var det allra värsta: hon var motståndare till den amerikanska militära närvaron på Island. På den isländska politiska skalan stod Vigdís till vänster.

När hon bestämde sig för att kandidera arbetade hon som teaterchef och hon säger själv att det var en bra förberedelse för arbetet som president. ”Vad handlar presidentjobbet om?” frågar hon, och svarar själv: ”Det handlar om människorna och samhället, om individen i förhållande till andra människor, kärleken, hatet, avundsjukan och samspelet människor emellan – precis det som teatern ägnar sig åt att skildra.”

Det var inte många av Vigdís anhängare som trodde på seger i presidentvalet – allra minst hon själv. Hon tävlade mot tre män, och kvinnoorganisationerna ville inte stödja henne offentligt. Vigdís framtoning i valkampanjen väckte beundran. Hon verkade folklig och trevlig och svarade med ett unikt tålmod på de upprepade frågorna om huruvida det inte var ett generalfel i kandidaturen att hon var ensamstående. Man frågade henne till och med om hon var oskuld. Hon hade kämpat mot cancer några år tidigare och hennes ena bröst var bortopererat. Under ett valmöte blev hon tillfrågad om detta att ha haft cancer och blivit av med ett bröst inte skulle kunna utgöra ett hinder i presidentarbetet. Vigdís svar blev legendariskt: ”Tanken har aldrig varit att amma det isländska folket.”

Det blåste friska vindar kring Vigdís kandidatur och det väckte uppmärksamhet även utanför landets gränser, och under kampanjens sista vecka hade hon ständigt utländska journalister i hälarerna. Hon vann en knapp, men dock klar seger och islänningarna blev först i världen med att välja en kvinna som president. Det var inte alla som tog emot den nya presidenten med öppna

armar, vilket skildras i boken. Männerna i myndighetsmaskineriet bemötte henne med misstänksamhet, de såg inga skäl att tro att en kvinna skulle ha förstånd nog att leda dem och nationen. Men det dröjde inte länge förrän Vigdís hade skaffat sig både respekt och beundran, såväl hemma som utomlands.

Det största misstaget under Vigdís tid som president var att inte sluta efter den tredje valperioden. Hon hade varit en enastående populär president i tolv år, tyckte det fick räcka och var fast besluten att sluta. Då utsattes hon för mycket starka påtryckningar att fortsätta. Det berättas i boken att framstående, utländska kvinnor kontaktade henne och sa att det var ytterst viktigt att hon och Irlands president Mary Robinson satt kvar så länge som möjligt. Vigdís bestämde sig, mot sin egen övertygelse, för att åta sig ämbetet i ytterligare fyra år. De åren blev svåra. När hon skrev under den mycket omstridda lagen om EES-avtalet fick hon utstå oerhört hård kritik från människor som tidigare stött henne. Hon berättar i boken att hon var övertygad om att hon gjort det rätta – med nationens intresse som ledstjärna. En protestvåg mot hennes officiella besök till Kina 1995 blev också en stor påfrestning. Där samtalade hon med premiärminister Li Peng och sa sedan i en intervju att frihet var något relativt. Uttalandet om den relativa friheten resulterade i en kritikstorm och Vigdís tog mycket illa vid sig av att anklagas för att inte ta parti för frihet och mänskliga rättigheter.

Motståndet under den sista valperioden förändrar dock inte det faktum att det isländska folket håller Vigdís högt, och den bild som boken förmedlar av en ärlig, begåvad och vidsynt kvinna är både övertygande och tilltalande.

Denna vederhäftiga och läsbara biografi slutar med ett samtal mellan Vigdís och författaren om bankkraschen på Island. Vigdís säger: ”Vår olycka ligger i att några människor agerade vårdslöst och att vi inte märkte det, inte var tillräckligt på vår vakt. Nu måste vi bygga upp den isländska nationens rykte på nytt. Det har lidit stor skada och nu måste vi stå enade för att restaurera vårt goda förtroende.”

Kolbrún Bergþórsdóttir

Översättning från isländska: Ylva Hellerud

Páll Valsson. *Vigdís – kona verður forseti* (Vigdís – en kvinna blir president). JPV útgáfa, Reykjavík 2009.

LANDSFORRÆDERI

En hvidbog af Einar Már Guðmundsson

På omslaget af Einar Már Guðmundssons hvidbog om krisen på Island, er der et hul i havet, dér hvor landet skulle have ligget. For i forfatterens optik eksisterer Island ikke længere. Nationen erklærede sin selvstændighed på Thingvallirslätten en regnfuld forårsdag i 1944, men ophørte med at eksistere i efteråret 2008, hvor Island gik bankerot. I dag tilhører landet Den

Internationale Valutafond med en gæld på flere tusinde milliarder islandske kroner, som det vil tage landets 300.000 indbyggere generationer at afvikle. Mistilliden til Island i det internationale samfund er så omfattende, at landet med dets økonomiske vidtløftigheder og bundløse gældsætning af England bliver betragtet som en potentiel terrortrussel. De lande, som blev udsat for de islandske finansfolks og såkaldte »ekspansionsvikingers« opkøbseventyr som England og Danmark, afregner ved den mentale kasse 1. Det er *pay back time*.

Men det synes det også at være for Einar Már Guðmundsson. Den tidligere modtager af Nordisk Råds Litteraturpris (1995) har været hovedtaler ved en række af de demonstrationer, landets borgere med retfærdig harme har sat i scene for at få grådighedens apokalyptiske ryttere til at levere deres tyvekoster tilbage og Islands regering til at tage et reelt ansvar. Det er på baggrund af taler og indlæg i den islandske presse, at Einar Már Guðmundsson har skrevet *Hvidbogen*. Om nogen egentlig hvidbog – altså en samling aktstykker – er der ikke tale, snarere om en samling anklager, som forfatteren afleverer med furiøs veltalenhed. Det er en afgørende pointe i Einar Már Guðmundssons hvidbog, at såvel erhvervsfolkene som politikerne har mistet deres sprog. Deres sprog giver ikke mening længere – hvis det nogensinde har gjort det. Erhvervslivets økonomiske tale er blevet til løgne og eufemistiske omskrivninger, mens den politiske tale er blevet til hule klicheer og latterlige fraser, der dækker over korrupsion og magtesløshed.

Magten er dermed tilbage hos dem, der i Islands historie og tradition altid har båret den med en form for værdighed og troværdighed, nemlig historiefortællerne og poeterne. De ejer jo ikke den økonomiske og politiske magt, men derimod den episke, evnen til at skabe det rum af ånd og vid, som i sidste ende definerer historien – og fortæller sandheden. Det er midt i denne tradition, Einar Már Guðmundsson placerer sig med *Hvidbogen*. Og så hamrer anklagerne ellers ud af hans episke turbolader og gennemhuller Altingets vægge, bankernes tomme bokse og finansforbrydernes surrelle fantasmer:

– En lille gruppe mennesker fra Islands såkaldte erhvervsliv har pantsat nationen igennem umådeholden låntagning, hæmningsløs grådighed og et frådseri hinsides enhver anstændighed.

– Det islandske finanstillsyn og erhvervsråd har reelt fungeret som en slags marketingbureauer, der har lanceret ekspansionsvikingerens planer som visionære frem for at føre tilsyn med finansforbrydernes transaktioner.

– I kraft af finansforbrydernes ejerskab til de islandske medier har journalistikken mistet sin troværdighed, indført censur og selvrensensur, knægtet ytringsfriheden og bidraget til den almene løgn frem for oplysning og kritisk indsigt.

– De politiske partier i Altinget har ladet sig købe og styret lovgivningen,

herunder privatiseringen af det islandske bankvæsen og de universitære handelsuddannelser, i forlængelse af erhvervslivets ønsker, frem for at sikre en lovmæssig fornuftig regulering af markedet. Ja, flere islandske politikere har selv deltaget aktivt for at sikre sig spekulative økonomiske gevinster og dermed indtaget dobbeltroller og korruperet det politiske system.

– Den islandske præsident har i kraft af sin status legitimeret finansforbrydernes ageren og solet sig i kapitalens glans på Bessastadir frem for at hæve sig over den rått emmende grådighed i markedet.

Einar Már Guðmundsson konklusion er klar. Det liberalistiske system har spillet fallit, og den økonomiske, politiske og ceremonielle magt i Island har gjort sig skyldig i så – om ikke andet – uagtsomt landsforræderi. Nationen eksisterer ikke længere som selvstændig enhed og har pantsat landets naturressourcer i årtier fremover. Og dermed har ekspansionsvikingerne og deres klakører også pantsat islændingenes selvværd og stolthed. Islændingene vil synke ned på »selvmedlidenhedens niveau«, hvor nationens indbyggere tidligere befandt sig.

Og løsningen? Her peger Einar Már Guðmundsson på det, man kunne kalde for den instinktive retfærdighed. Næmlig at de finansfolk, der har beriget sig på befolkningens bekostning, og i sommeren 2008 trak de sidste værdier ud af de banker, de selv ejede og havde kontrol over, rent faktisk betaler gælden tilbage. Afleverer alt, hvad de uretmæssigt har ranet til sig.

Forfatteren skriver ikke så meget om den juridiske ret, fordi den er blevet illusorisk i et land, hvor erhvervslivet selv har tilrettelagt lovene, så dets fantasifulde økonomiske transaktioner og katastrofekapitalisme kunne lade sig gøre »inden for lovens rammer«. Han skriver om den moralske ret. Dette at vedgå sig et ansvar og betale prisen. Der er en sagalignende gengældelseslogik på færde i hans argumentation. Også over for de politikere, der, som (den nu afgåede statsminister) Geir H. Haarde, nåede at kalde befolkningen i de spontane demonstrationer, der opstod efter landets kollaps, for »rækkerpak«. I stedet for foragten skal landets politikere til at vise ydmyghed og sikre Island igennem en socialt ansvarlig lovgivning – og betingelsesløs undskyldning.

Kan være at Einar Már Guðmundsson i sine løsningsmodeller bliver lige så illusorisk som finansfolket med deres »velklædte overbudsstil«. Men hans retoriske, humoristiske og indignerende kraft er velgørende. Han påkalder sig besværgende Halldor Laxness' frie mænd som dem, der skal bringe nationen tilbage på pladsen i Nordhavet. Nogen skal jo fylde hullet ud. Der er sanglinjer i hans skrift, også fra Bob Dylan, der i »Just like Tom Thumbs Blues« fra *Highway 61 Revisited*, synger *I started out on Burgundy but soon hit the harder stuff*. Det var sådan det hele begyndte, da rødvinen flød i bestyrelseslokalerne, udvalgsværelserne, firehjulstrækkerne, gourmetrestauranterne og i de termiske bades druknepøle, hvor gedulgte aftaler boblede op og steg til

vejsr som dampen fra de underjordiske trykkogere. Der skulle noget mere til. Hårdere stof. Det blev til alt for meget, før finansforbryderne forlod og efterlod Island med en gæld, der er større pr. indbygger end tyskernes krigsgæld efter Anden Verdenskrig. I sandhed en ruin.

Hvidbogen er eksemplarisk, fordi Island er eksemplarisk, ikke blot for Norden, men for verden. En lille, også genetisk sammenhængende befolkning, der agerer som så mange andre har gjort det op til det økonomiske sammenbrud. Men bare i ekstrem og kondenseret form. Det er ikke *ultima Thule*, det her, det er *ultima Økonomica*, et lærestykke i, hvor galt det kan gå, når man går hele vejen.

Henrik Wivel

Einar Már Guðmundsson, *Hvidbogen. Krisen på Island*. Informations Forlag 2009.

INFORMATIVT OCH UNDERHÅLLANDE OM ISLAND

Island är kanske det nordiska land som fått mest uppmärksamhet i medierna det senaste året. Dessvärre har den uppmärksamheten inte varit särskilt positiv, vilket detta lilla land, geografiskt åtskilt av ett oändligt hav och ofta bortglömt i glupskt självbespeglade politiska kottier, inte minst det nordiska, hade behövt. För trots att Island ingår i den nordiska gemenskapen på samma villkor som övriga fyra nordiska länder, föreställer jag mig att landet, av övriga nordbor, inte betraktas på samma sätt som man ser på övriga grannländer. Norge, Finland och Danmark är ungefär som vårt eget land och av den anledningen känns de nära. Island däremot, med sitt lavalandskap och sina varma källor talar man mer ofta om i estetiserande exotiska ordalag. Och med viss rätt, naturligtvis, för var någon annanstans i Norden har vi lavalandskap och varma källor? Och var någon annanstans i Norden har ekonomin fullständigt skenat i sådan glättig tankspriddhet som just där? Var i Norden har det funnits politiker som lika hängivet kastat sig på rygg för snabba klipp? Så här i efterhand kan den grundläggande klokskapen säga att det oförutsägbara faktiskt var förutsägbart, men vad sa den då, när glädjen slog gnistor om lånekarusell och börskurser? Och med den omskakande beska eftersmaken i munnen kan man fundera över vad som ändå hade hänt om samma rasande race hade inträffat också här. Hade våra styrande, männe, dragit i bromsen tidigare, och hårdare, än vad de isländska politikerna gjorde? Går det över huvud taget att dra i bromsen i en värld som karakteriseras av de snabba klippens etik?

Med det som bakgrund i en tid när den vulgära penningmanin sänkt Island är det uppriskande att läsa *Christina* och *Lars-Åke Engbloms* bok *Samband – Sverige och Island i växande kontakt*, en bistert livaktig grimas åt den som räknat ut landet och lämnat det åt sitt öde ute i det stora Atlanten. Boken är tillkommen med stöd av den svensk-isländska samarbetsfonden. Visst – fon-

den har ju ett egenintresse av att belysa förhållandena mellan våra båda länder, Sverige och Island, på ett så positivt sätt som möjligt. Uppenbart är dock att författarparet Engblom inte har känt sig vingklippt av detta utan tagit sig an ämnet, att beskriva Sveriges och Islands växande kontakter på en rad områden, med stor aptit. Som en extra angenäm krydda i anrättningen är att båda kan sitta på Island – Christina Engblom är universitetsadjunkt och har undervisat i svenska på Island, och Lars-Åke Engblom, idag professor i medie- och kommunikationsvetenskap vid Högskolan i Jönköping, har varit direktör för Nordens hus i Reykjavik.

Urvalet av ämnen som boken tar upp kan möjligen kännas lite traditionellt. Turism, litteratur och idrott är sådana ämnen som varje välutrustad bok om Island måste innehålla. Och hästar, naturligtvis! Islandshästen, som ömt ihjälkramas i varje skildring av och från Island! Men sjukvård, föreningsliv och näringsliv är kanske inte sådana ämnen som man hittar när Island ska beskrivas. Med spännt intresse kastar man sig över kapitlet om sjukvård och får sig till livs att det finns 200 isländska läkare i Sverige och att isländska patienter som behöver en organtransplantation numer får denna möjlighet framför allt på Sahlgrenska i Göteborg.

Varför kan de inte göra det hemma, tänker man förundrat? Är det mánntro för att så många isländska läkare har valt att flytta till Sverige? Var är alla svenska läkare som flyttat till Island? Boken heter ju ”Samband”, och ett samband borde väl gå i båda riktningarna. Det känns enerverande otillräckligt att inte få veta varför sambandet på detta område, och på flera andra går bara i den ena riktningen. Till och med hästarna fraktas från Island till Sverige, aldrig i andra riktningen. En islandshäst som lämnat Island får inte komma tillbaka eftersom man är rädd för att rasen ska blandas upp med andra raser, men läkare, skådespelare och idrottsmän får väl ändå återvända? Precis som att deras svenska motsvarigheter borde kunna vara livgivare åt läkekonst, kultur och idrott på Island.

Nu är ju Island ett i sammanhanget litet land med bara 320 000 invånare, kanske alldeles för litet för att föda yrkesgrupper från andra länder. Särskilt idag i den finansiella krisens spår är nog möjligheterna mikroskopiska. Men landet hade världens högsta levnadsstandard bara för fyra år sedan, och hade en hel del invandrare från låglöneländer i östeuropa och ända bortifrån Vietnam och Thailand. Så i en bok som *Samband – Sverige och Island i växande kontakt* borde kanske bristen på utbyte i båda riktningarna problematiseras och analyseras.

Men det är, trots allt, bara en kommentar i marginalen, när man ska tycka om Christina och Lars-Åke Engbloms informativa och underhållande bok. Och till bokens absoluta styrkor måste nämnas att man slipper den poetiska Eddan, som av någon anledning sitter som fastgjuten i ett idealiserande ljus så

snart Island kommer på tal. Har vi inte haft nog av alla historiserande perspektiv? I alla fall verkar författarna tycka det och väljer istället att koncentrera sig på nuet och också lite försöka kika runt framtidens knut. Att, som de båda gjort, fokusera på exemplen och inte på den knastertorra statistiken karvar fram mening och sammanhang ur verkligheten. Att beskriva den, verkligheten, med passare, linjal och stapeldiagram ger visserligen en dimension av tyngd, men också av slutlighet. Och slutligt är inte det tillstånd som Island befinner sig i just nu, trots att det har något av spilld mjölk och tappat smör över sig.

En detalj, som nästan är symbolisk i sammanhanget, är att just den svensk-isländska samarbetsfonden, som alltså gett stöd till *Samband – Sverige och Island i växande kontakt*, är den fattigaste av de bilaterala nordiska samarbetsfonderna i Sverige. Kapitalet är bara 4 miljoner, jämfört med den svensk-finska som har 125 miljoner i kapital, den svensk-norskas 30 miljoner och den svensk-danska med drygt 12. Så Svensk-isländska samarbetsfonden har små ekonomiska möjlighet att dela ut bidrag och driva olika projekt, precis som själva Island har idag.

Det är den ömkliga verkligheten. I en sådan verklighet hade det varit handboksriktigt att skriva något akademiskt högbrynt som andas bekymmer och framtidspessimism. Det har inte Christina och Lars-Åke Engblom gjort. Istället känns det alldeles väldigt befriande att få läsa något som i så hög grad klätts i en framtidsoptimistisk överlevnadsförpackning. Island är definitivt värt det!

Torsten Hallberg

Christina och Lars-Åke Engblom. *Samband – Sverige och Island i växande kontakt*. Huskvarna 2009.

LÄSVÄRD DONNER-BOK OM BERGMAN

Året var 1962 då *Jörn Donner* först gav ut en bok om Ingmar Bergmans filmer: *Djävulens ansikte*. Det var en tidstypisk essäbok, som både situerade regissörens filmer i ett kulturhistoriskt och filosofiskt idésammanhang och gav sig in i tolkningar av enskilda bildlösningar eller dialoger. Här talade kritikern Donner, som visste att beskriva "B" som syntesmakaren som lyckades omskapa och förena traditionerna från stumfilmstidens bägge pionjärer Victor Sjöström och Mauritz Stiller samtidigt som han förblev sin egen. B förstod, menade Donner, "att använda både de grälla effekterna (Gycklarnas afton) och de diskreta medlen".

Det är en analys av ett filmiskt konstnärskap under det decennium då filmkonsten allmänt tycktes befinna sig på höjden av sin utveckling. Hur annorlunda nu! Vi skriver 2009, och åter kommer en bok om samme regissör av Donners penna, lakoniskt betitlad *Bergman: [PM]*. Denna gång har B blivit Bergman. Jämte honom uppträder emellertid i boken också en viss

J. Nu handlar det mindre om filmer, mer om människor. J:s historia tecknas parallellt med Bergmans. Deras vägar korsas mer än en gång under de sju decennier som här skildras i fragmentets form. De båda männen blir dock, om man får tro författaren, aldrig förtroliga. Det är som om Donner ville markera distansen mellan J och Bergman, och särskilt betona att deras inbördes förhållande knappast präglades av ömsesidighet: "Mestadels har J ärende till Bergman – sällan tvärtom". Samtidigt är boken i lika hög grad ett porträtt av J själv – hans misslyckanden och framgångar, hans bitterhet men också skoningslösa klarsyn. En och annan, sällsynt glimt av försoning skyntar: "lite saknad, ändå".

Som en röd tråd genom boken löper en analys av skillnaden mellan Finland och Sverige, och de skillnader i perspektiv som detta innebär för J respektive Bergman, från å ena sidan ett land präglad av tydliga brytpunkter som inbördeskriget och andra världskriget, å den andra ett land som "har sett Europa och världen från en skyddad läktarplats". Men, skriver Donner: "Desto märkligare att Bergman lyckats göra denna skyddade plats åskådlig genom att på ett förfinat sätt tolka själsrörelser i bild och ord". Donner analyserar också med sedvanlig skärpa Bergmans komplicerade förhållande till socialdemokratin – inte minst personifierad i Harry Scheins gestalt – och det irreparabla ärr som skatteaffären 1976 efterlämnade i hans sinne, en skada som Schein förgäves försökte hela.

Ett annat av de mest fängslande partierna i Donners bok gäller tillkomsten av "Fanny och Alexander", där J själv spelade en nyckelroll. Med facit i hand är det förfärande läsning, ett vittnesbörd om kortsiktighet och trångsynthet hos flera ledande beslutsfattare på filmområdet. Men framför allt är det ett vittnesbörd om en nästan svindlande tillit från J:s sida visavi Bergman, och en tilltro till ett projekt som, om övriga maktavare i Filmsverige fått bestämma, aldrig fått någon finansiering. Och, konstaterar Donner torrt, dessa belackare förvandlades givetvis till ryggklappare i samma stund som filmens framgång var ett faktum.

Antydningvis polemiserar Donner också mot den gängse tolkningen av "Fanny och Alexander" som en apologi för den "lilla" världen gentemot den andra, sociala och politiska realiteter någonstans därutanför. "Jag tror inte att det är sant", skriver han, och tillägger: "Men det finns många gåtor i "Fanny och Alexander", som människorna har anledning att tänka på, trots att filmen är Ingmar Bergmans öppnaste, rikaste, bredaste."

Vilka gåtor? Om det ger Donner inga besked, liksom han lämnar många andra frågor obesvarade. Men är det inte just detta som utmärker ett konstnärskap av Bergmans kaliber, att det inte låter sig uttömmas i några enkla svar? Donners totala brist på inställsamhet i förhållande till regissören, i kombination med hans respekt för de många gåtorna – liksom inte minst också för läsa-

rens förmåga att själv tänka vidare – gör hans bok till en av de mest läsvärda som över huvud skrivits om Ingmar Bergman.

Astrid Söderbergh Widding

Jörn Donner. *Bergman [PM]*. Ekerlids förlag, Stockholm 2009.

TYPOGRAFI OCH BILDER HOS MIKAEL AGRICOLA

Boken, det tryckta ordet mellan ett par pärmar, är satt under press. Men detta är inte enbart ett resultat av teve, datoriseringen, internet eller någon annan sådan ”medierevolution” à la Marshall McLuhan – han med *Gutenbergsgalaxen* och ”världen som en liten by”. Den industriella bokproduktionen har nämligen själv högst väsentligt bidragit till bokens trivialisering. Tryckpressen har nog haft ett stort civilisationsuppdrag, det insåg ju redan Lord Bacon – alltså han med *Det nya Atlantis* och ”kunskap är makt”. Men den grafiska industrin har samtidigt på 200 år inflaterat boken som inget annat. På 1400-talet, Gutenbergs tid, gjordes kanske 35 000 bokutgåvor allt som allt – en respektgivande mängd i och för sig. Under följande tre århundraden spreds visserligen tekniken men den ändrade sig inte väsentligt. Men under 1800-talet översteg utgåvorna redan med råge 8 miljoner. År 1957 (f.ö. den svenska pocketbokens födelseår) stod världsproduktionen på fem miljarder exemplar. Enligt Unescos statistik utgavs år 1996 i världen totalt 790 426 boktitlar. De främsta utgivarna var Storbritannien, Tyskland och Förenta Staterna med omkring 10 procent av titlarna respektive. Sverige, Finland och Danmark intog platserna 15–17 med drygt 1,5 procent av titlarna per land.

När världen började överflödas av de massproducerade böckerna blev den handtillverkade boken också ett särskilt studieobjekt. Bokvetenskapen eller bokhistorien föddes ur behovet att bibliografiskt kartlägga och särskilja de gamla bokbestånden så exakt som möjligt. Grovt taget kan detta studium indelas i två huvudlinjer, nämligen en engelsk och en fransk. Det engelska sättet som dels kan kallas deskriptivt, dels analytiskt, har utgått från boken själv och dess olika delar och element. I Frankrike däremot har man betydligt mera sett till världen runt omkring boken, t.ex. förlag, spridning, censur, och således närmast sig ett socialhistoriskt och sociologiskt betraktelsesätt. Ett starkt skäl härtill är källäget. Bokmonopolen och censuren har nämligen just i Frankrike lämnat ett rikt källmaterial att ösa ur. Ett motsvarande material har i stort sett saknats i det mer liberala England. Den tyska kulturkretsen – dit även Norden i detta fall med fog kan räknas – företräder ett slags mellanform i bokvetenskapen, men ändå med fler så att säga engelska än franska drag.

Så är fallet även med *Anna Peräläs* bok *Mikael Agricolas teosten painoasu ja kuvitus* (Typografi och illustrationer i Mikael Agricolas verk). Om

framställningen av den finske reformatorn Mikael Agricolas (ca 1507–1557) böcker finns tydligen bara en samtida berättande källa bevarad, ett brev från Agricola till Nils Pederson (Bielke). Gustav Vasa hade nog infört en i och för sig hård förhandsensur i Sverige. Men då bokproduktionen vid landets enda officin, det kungliga boktryckeriet i Stockholm, ändå var tämligen begränsad, räckte det till den delen med en av kungen utnämnd *korrektor*. Någon särskild byråkrati med dito dokumentation och arkivbildning behövdes alltså inte.

Trots det torftiga källäget är det anmärkningsvärt hur mycket man kan få ut av en jämförande bibliografisk analys av Agricolas böcker. I några fall kan slutsatserna till följd av källbristen få en smak av gissning, men skall det genast tilläggas, synnerligen kvalificerade gissningar som stöds av kännedomen om tidens praxis och andra adekvata paralleller. Perälä är väl insatt i sin bokhistoria, författare till bl.a. *Finsk typografisk atlas* (I–II, 2000) som hon är. Goda insikter i allmän historia, konsthistoria, kyrkohistoria och teologi har självfallet även efterfrågats för ett ämne som detta. Författaren diskuterar med sina föregångare, Kauko Pirinen, Niilo Ikola, Jyrki Knuutila – och motsäger dem också delvis. Samt, naturligtvis, med den ofrånkomlige Isak Collijn, den svenska bibliografins förgrundsgestalt. För Agricola hör självfallet också till Sveriges bokhistoria.

Agricolas nio böcker trycktes hos den kunglige boktryckaren Amund Laurentsson mellan 1543 och 1552. Perälä beräknar att de då svarade för ca 46 procent av tryckeriets alla arbeten. Därmed var Agricola vid denna tid också Stockholmstryckeriets största kund. Även kvalitativt handlade det om krävande uppdrag. Analysen av typografin berättigar Perälä att sluta sig till att tryckeriet har anställt en ny sättare och att typerna har gjutits om under arbetets gång. Särskilt det finska Nya testamentet (*Se Wsi Testamenti*, 1548) med dess många och fördyrande bilder och kanske ännu mer den digra finska bönboken (*Rucouskiria Bibliasta*, 1544) med dess rika bruk av rödtryck var ovanliga för sin tid och ort. Enligt Collijn hade den finska bönboken ”intet motstycke i den samtida tryckta svenska litteraturen”. Faktum är att boken med dess 900 sidor också var den dittills mest omfattande bönboken på protestantisk grund. I sin bönbok införde Agricola vid sidan av det andliga och det teologiska dessutom relativt mycket allmänt stoff. Därför har boken med fog även räknats som den finska facklitteraturens första verk.

De första boktryckarna i Sverige var tyskar. I slutet av 1530-talet hade Gustav Vasa (på nytt) kallat till sig lybeckaren Jürgen Richolff d.y. för att trycka den svenska bibeln. Officinen övertogs några år senare av Amund Laurentsson som var svensk och vars första större kund Agricola blev. Richolff hade haft med sig helt nya stilar i Schwabach (och Teurdank) som var av samma typ som de som Luthers skrifter hade satts med i Wittenberg. Dessa nya gotiska typsnitt hade skurits i Tyskland under den lutherska refor-

mationens genombrottsår. De protestantiska böckerna, den nya litteraturen på Nordeuropas folkspråk, fick på det sättet sin särpräglade grafiska utformning, något som i flera fall kom att bestå in på 1900-talet. Gustav Vasas bibel var den första bok som i Sverige fick detta lutherska utseende. Agricolas skrifter och Finlands senare litteratur följde samma mönster. Form, innehåll och ideologi följdes alltså åt. För latinet, de romanska språken (och engelskan) och i de katolska länderna började man däremot redan på 1500-talet huvudsakligen använda olika antikvatypsnitt.

Reformationen och renässansen gav formen även åt bildmaterialet i Agricolas böcker. Titelsidornas breda träsnittsramar med deras växtornamentik, arkitektoniska element, putti och andra figurer var typiska för renässansen och förekommer i de flesta av Agricolas verk – i det finska Nya testamentet något förbryllande t.o.m. på två ställen. Vissa initialer och anfangar sattes därtill i renässansantikva med typer som funnits i Sverige redan tidigare. De flesta av träsnittstockarna var dock sådana som Richolff fört med sig från Tyskland. Originalen hade ofta sitt upphov i Wittenberg hos kretsen kring Luther, bl.a. Lucas Cranach d.ä. och Georg Lemberger. Bilderna av evangelisterna och apostlarna samt de många illustrationerna till Uppenbarelseboken hör till denna grupp.

På alla dessa sätt var alltså Agricolas böcker helt tidstypiska protestantiska tryckeriprodukter på ett av de nya skriftspråk som den lutherska reformationen hade frambringt. Men i ett avseende avvek Agricola ändå som redaktör och förläggare från förebilderna. Det finska Nya testamentet illustrerades nämligen på ett sätt som inte var helt vanligt, med hela 94 bilder varav de flesta i anslutning till evangelierna (särskilt till Matteus). Evangelietexterna hade av tradition just inte pryts av bilder. Agricola däremot lät placera ut en hel liten serie med bilder, den s.k. evangelieserien, som illustrerade Jesu liv och liknelser. Hos Agricola får dessa vanligen i stället för en illuminerad initial introducera den följande texten. Det rör sig om små och rätt naiva bilder av en typ som vanligen hade förekommit i katekeser och andra religiösa böcker för folket. Från sin vistelse i Wittenberg kände Agricola väl till dessa böcker. Intressant nog hade både Erasmus av Rotterdam i sitt latinska Nya testamente (Antwerpen 1543) och tidigare Jacob van Liesvelt i sin upplaga av Lutherbibeln på holländska (Antwerpen 1538) använt liknande bilder. Då en del av papperet som användes kom från Rehndalen via Antwerpen, är det inte uteslutet att också bildstockarna (som var nya) kan ha härstammat från just Nederländerna. Någon enstaka bild kan eventuellt ha skurits i Stockholm under arbetets gång. Åtminstone delvis användes bildmaterialet redan 1544 för en svensk passionsbok som har tillskrivits Laurentius Petri, och senare (1567) även för den andra upplagan av den svenska evangelieboken. Förlagan till de flesta av bilderna kan i vilket fall som helst spåras till Nürnberg där

1526 en piratupplaga av Luthers Nya testamente hade tryckts av Hans Herrgot med 233 bilder av Seebald Beham.

Frälsarens lidande och död var ett annat bildmotiv där Agricola avvek från tidigare bruk. Sådana bilder hade nog tidigare förekommit ofta och lite varstans, men *inte* i Nya testamentet. Allra högst hade de setts som en detalj på titelsidan, så som i Lutherbibeln. Agricola använde motivet på flera ställen i sitt Nya testamente. Ytterligare en bildtyp som Agricola torde ha varit först med att låta trycka i Sverige var en grupp allegoriska och symboliska bilder så som *Agnus Dei*, *Salvator mundi*, det allsmåktiga Jesusbarnet och Guds ord framställt som ett ljungande svärd.

Mikael Agricola var en av dessa nästan bortglömda finska kulturheroer som togs ur malpåsen under det nationella uppvaknandet på 1800-talet. Trots att ingen kan veta hur han såg ut, står han bl.a. sedan 1887 staty i Helsingfors domkyrka. Det främsta monumentet över Agricola är dock alltjämt hans egna samlade verk (faksimilerade 1931 och 1987) som vi däremot väl känner till utseendet. Tack vare Perälä får vi nu veta ännu mycket mera om detta. Det finska skriftspråkets skapare var ändå främst en andans och skriftens man, begåvad och lärd och just därför också så fast knuten till sin tid och till den nordeuropeiska reformationsrörelsen. Den saken framgår tydligt även av Anna Peräläs nya bok.

Thomas Westerborn

Anna Perälä. *Mikael Agricolan teosten painoasu ja kuvitus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1123, Helsinki 2007.

HELT OG FORRÆDER

Mogens Fog hed han, denne søn af det bedre intellektuelle borgerskab, som blev en af de mest feterede og udkældte skikkelser i det offentlige liv i Danmark i det forgangne sekel. Han blev født i 1904 på Frederiksberg – et af hovedstadens mere velstående kvarterer – og han døde i 1990, da århundredet gik på hæld, og den kommunisme, han havde viet en stor del af sit liv, styrtede sammen i Europa.

Historien om ham kunne nemt være endt i 1945, faktisk var det et mirakel, at han overlevede Anden Verdenskrig; han sad som modstandsmand som levende skjold i en loftscelle i Shellhuset i marts 1945 som Gestapos prominente fange, da 46 engelske flyvere bombede det tyske hovedkvarter i København. Hundreder døde, Fog kunne vade over lig og murbrokker og færdiggøre sit arbejde som en af modstandsbevægelsens absolutte hovedskikkelser. Om denne fascinerende skikkelse er der nu udkommet en imponerende grundig biografi skrevet af den unge historiker *Morten Møller*. At læse den er som at gennemvandre centrale dele af det danske 20. århundredes politiske landskab.

Fog brød med sit borgerlige miljø og blev kommunist i 1924, steg hurtigt i graderne, men trak sig tilbage fra partiarbejdet og var menigt medlem af Danmarks Kommunistiske Parti, DKP, mens han gjorde lynkarriere som læge. Allerede i 1938 blev han professor i neurologi, under besættelsen blev han medstifter først af den tværpolitiske modstandsorganisation Frit Danmark og siden af Frihedsrådet (modstandsbevægelsens samlede ledelse), hvad der gjorde ham til befrielseskampens velfortjente helt og et selvfølgelig medlem af befrielsesregeringen. Formelt havde han ikke noget med DKP at gøre, reelt var han i den grad deres mand.

Efter krigen var han en form for fritstående kommunist, blev efter nogle år som folketingsmand leder af den på kommunistisk initiativ dannede Fredens Tilhængere og var meget betydelig i processen, der efter Ungarn 56 førte til dannelsen af Socialistisk Folkeparti – denne danske forløber for den eurokommunistiske strømning. I årtier var han åndelig mentor for venstreintellektuelle som dramatikerne Kjeld Abell og forfattere som H.C. Branner, Paul la Cour og Knud Sønderby. Fog blev rektor på Københavns Universitet i de vilde år fra 1966 til 1972, da han døde 86 år gammel, var cirklen sluttet. Han var velmeriteret og tilbage i det intellektuelle borgerskab, han var brudt ud af i 1924.

Sådan lyder den korte version af Mogens Fogs liv. Den længere handler om et karismatisk og charmerende menneske, der livet igennem spillede dobbeltspil og underspillede eller direkte løj om sin relation til DKP. Morten Møller har vist været igennem alle de tilgængelige kilder, der kan belyse Fogs liv, og han præsenterer for læseren de dramatiske kursudsving i offentlighedens syn på ham og kommunistpartiet. I dramatisk koncentrat: Hele Danmarks helt i 1945, tre år senere udspreget som landsforræder i forbindelse med Pragkuppet, som Fog og de øvrige kommunister hævdede som et demokratisk fremskridt, mens alle andre var vidne til etableringen af et kommunistisk diktatur.

Møller har fint fat i disse voldsomme udsving på popularitetsbørsen, som sammen med Fogs besynderlige dobbeltsind er velgørende styrende for fremstillingen. Gestapos chef, Karl Heinz Hoffmann, satte ord på en flig af dobbeltsindet i februar 1945, da en af Fogs bekendte besøgte ham i cellen i Shellhuset: ”Hvordan kan det være, at en mand som Mogens Fog er blevet kommunist? Han er dog, så vidt jeg kan se, en udpræget individualistisk type.”

Der er flere skjulte rum i den fog'ske kuffert. Først: Forblændet af Sovjetsamfundet valgte han sammen med andre humanistisk indstillede intellektuelle stalinismen som det værktøj, som skulle sikre en humanistisk visions realisering. Det var et valg, han traf sammen med andre intellektuelle som forfatterne Hans Kirk, Martin Andersen Nexø, Hans Scherfig og uden for partikredsen – lidt mindre sammenbidt, men ikke meget – nogle af de ovennævnte venstreintellektuelle. Dernæst: Med sand heroisme kæmpede han under besættelsen for Danmarks frihed og demokrati med det faste forsæt, at

egentlig demokratisk blev landet først, når kampen mandede ud i et såkaldt folkedemokrati.

Men den egentlige gåde er mere mental end klassisk politisk, og den kredser Morten Møller om bogen igennem uden at kunne trænge helt ind i det fog'ske sind: Dobbeltspillet, det dobbelte bogholderi, den kolde beregning.

Udadtil fastholdt han en tilforladelig facade, det var billedet af den gode og anfægtede, dannede læge snarere end den brutale politiker, han viste offentligheden. Politik interesserede ham faktisk ikke, måtte man forstå, kun Danmarks frihed og senere sandt demokrati og endnu senere fred på jord. Mens han indadtil i kommunistpartiet år efter år diskuterede med ledende kammerater, hvilken sukker man sådan rent oratorisk skulle komme på kringlerne (Fogs eget udtryk under besættelsen) for at få det hårde brød til at tage sig appetitligt ud uden for partiets rækker. Til sidst faldt han vist så meget ind i rollen, at han selv troede på sine dobbeltspil.

Dobbelttheden fortsatte helt frem til det forløsende brud med Stalintænkningen efter 1956, som karakteristisk nok først for alvor tog fart, da Stalins efterfølger Krustjov med sin hemmelige tale på SUKPs kongres i 1956 havde legaliseret et kontrolleret faderopgør. Spirer til utilfredshed var sået i Fogs sind allerede under Lysenko-affæren i 1948, som gjaldt videnskabens underkastelse politiske beslutninger, men helt frem til bruddet med DKP spillede han dobbelt og sagde ét indadtil og noget andet udadtil. Han mente ikke at kunne indrømme egne fejl på grund af det debatklime, hans modstandere var skyld i; se, hvad I tvinger mig til at mene!

Morten Møller giver os alle kilderne til at indkredse dette fascinerende fænomen, men ikke til at forstå det til bunds. Hans udredning har det meget brede vingefang, men ikke udpræget psykologisk dybde. Møller nøjes med afslutningsvis at konstatere, at Fog var for sammensat til at kunne pakkes i fir-kantede kasser. Han giver læseren alle brikkerne til puslespillet, men overlader det til den enkelte at lægge det retvisende billede af Fogs sande sind. Samtidig lader han nogle af Fogs samtidige give deres bud.

Eksempelvis den noget yngre forfatter Klaus Rifbjerg, der trækker på skulderen af Fogs fascination af det totalitære, "... han var jo også – oh, hellig rædsel – kommunist i forlængelse af en opdragelse, hvis inspirationskilde lå i brandesianismen." På den anden side litteraten og den borgerlige tænker Henning Fonsmark, der søgte at pulverisere Fogs eftermæle:

"Trods Fogs egen henvisning til retfærdigheden som basal værdi blev der aldrig i alle hans selvopgør ytret den mindste grad af medlidenhed med stalinismens ofre, hvis krav på retfærdighed jo ellers var krænket derved at de f.eks. var blevet henrettet."

Var Fog en helt? En satan? En satans helt?

Bogens andet bind ("Den røde rektor") er især helliget tiden som universi-

tetets førstemand, og det er naturligvis spektakulært at følge den gamle revolutionære fanget som embedsmand midt i studenterverdenens minirevolution. Det stærkeste indtryk efterlader bind 2 dog i forhold til Fogs eftermælekamp, splitten er ikke sat tilbage i den mentale håndgranat selv efter Fogs brud med DKP, tilslutningen til SF og hans tilbagevenden til den borgerlige verden som læge og rektor. Fascinerende er især hans samarbejde med den berømte danske besættelsestidshistoriker Jørgen Hæstrup om at få Fogs selvbillede til at blive den historiske sandhed om ham også. Hæstrup var mentalt placeret i lommen på Fog, og der lyser en næsten hundsk underdanighed ud af Hæstrups breve til Fog. Måske en afspejling af deres roller under krigen, hvor Fog var den store modstandsskikkelse og Hæstrup en af de mindre?

Til sidst – efter et langt livs rejse med sin tilværelses mangerums-kuffert – synes Fog selv at have troet på, at han faktisk ikke var en del af DKP-spillet i kulissen, han fremstår næsten som en parallel til forfatteren og Gyldendal-lederen Ole Wivel, der i en høj alder med dødsforagt dementerede sin egen tysk-heroiske fascination i de første besættelsesår. 80 år gammel fastslog Mogens Fog om sit forhold til DKP, at ”jeg gled ud allerede i 1941, da jeg mente, partiet blev mere og mere afhængigt af Sovjet.” En frækhed eller en erindringsforskydning? Formelt var det sandt, kontingentindbetalingerne tørrede ud det år, men det var først nu, fra 1942, at års dobbeltspil som DKPs uafhængige ambassadør, uafhængige folketingsmand og uofficielle deltager i partiets ledelsesmøder begyndte.

Som psykologisk figur minder Fog om forføreren, som betaler for sit charmerende og vindende væsen ved også at forføre sig selv. Møllers store biografi vil uanset historikerens professionelle balance få forføreren Fog til at vakle og styrte fra den piedestal, han har stået placeret på efter årene som Københavns Universitets rektor.

Arne Hardis

Morten Møller. *Mogens Fog – en biografi, bind 1 og 2*. Gyldendal, København 2009.

KLEMT MELLEMELEFANTEN OG DE RADIKALE

Cavling-prisen er den største hæder, som danske journalister kan få. Men hvem er den Cavling, prisen er opkaldt efter?

Henrik var fornævnet, og han havde sin gang på jord i årene 1858-1933. Fra 1905-27 var han chefredaktør på dagbladet Politiken. Og han var en kraftkarl af den slags, som erhvervsgrønt kun prydes af få gange inden for et århundrede.

Nu har Ekstra Bladets tidligere chefredaktør *Sven Ove Gade* taget på sig at udfolde Henrik Cavling og hans tid. Det er der kommet et stykke lyslevende Danmarks- og nordenshistorie ud af.

Cavling var barn af velbegavede, men uskoledede svenske indvandrere, der

ankom til Danmark i 1850-51. Faderen var analfabet, men talentfuld, og blev hurtigt daglig leder af Lyngby Teglværk, der i perioder beskæftigede 100 mand, hovedsageligt svenskere. Forældrene fordanskede deres efternavn Olsson til Olsen, og Henrik tog sidenhen sin mors pigenavn Cavling. Hans ti år yngre bror, Frejlif, beholdt Olsen, og var under disse for- og efternavne kendt som Ekstra Bladets ildsprudende chefredaktør fra 1905-36.

Henrik Cavling kørte som dreng i skoven efter træ til den brændehandel, som faderen gav sig til at drive, da det kneb med at skaffe ler til teglværket. Skovturene vakte drengens varige kærlighed til naturen. Efter konfirmationen stod han til søs med panserskonneren 'Absalon', og efter endt togt kom han på maskinfabrik på Københavns Nørrebro. Han arbejdede 12 timer om dagen og læste om natten til både maskinisteksamen og præliminæreksamen. Han fik begge og oveni en uddannelse som skolelærer.

Men det var reporter, Cavling ville være. Allerede som lærerstuderende havde han skabt opsigt med en dramatisk skildring af en eksplosionskatastrofe på Donse Krudtvæk ved Hillerød nord for København. De dybt grebne læsere måtte tro, at han havde overværet ulykken. Cavling var nu nok snarere kommet ilende bagefter. Hans evne til forestilling og fremstilling var imidlertid så overvældende, at virkeligheden sprang frem af avissiden. Siden skulle Cavling bemestre journalistik fra henrettelser, retsfejder og krige – stedse under skumlen fra konkurrenter om, at hans fantasi var hovedkilden.

En ven kaldte ham i drillende beundring: »En mand, der ikke siger et usandt ord og aldrig skriver et sandt.« Men en ørn af en iagttager var Cavling. Fra et besøg ved Kieler-kanalens åbning i 1895 rapporterede han: »Kanalens minder i mange henseender om en tysk banelinje. Langs bredderne ligger hver sten sirligt på plads. Græsset vokser kun, hvor det skal vokse, og dér vokser det på kommando.« Den ene af Politikens ejere, Viggo Hørup, holdt faderligt af Cavling. Den anden – Edvard Brandes – så ned på Cavling som en opkomling, men fandt hans talenter nyttige for sine egne formål. Edvard Brandes skrev i 1901 til sin radikale partifælle Ove Rode:

»Cavling er så smagløs med al sin begavelse.« Den vurdering delte den anden Brandes-bror, Georg.

I 1902 døde Hørup, og Edvard Brandes blev eneredaktør. Cavling gik med planer om at stifte et nyt blad, 'Pressen', der skulle puffe Politiken af markedet. I et brev betroede Cavling om sit projekt: »Det skulle hurtigt tage afstand fra den affalmede københavnsk-liberal saloneradikalisme, der har 500 tilhængere, om hvem man kan sige, hvad teaterdirektøren siger om forgængerer, at der klappes ikke.« Til sin ny avis rejste Cavling penge fra københavnske rigmænd, som han beundrede for deres foretagsomhed. I et brev havde Cavling allerede i 1896 beklaget sig over, at Politiken, mens han var bortrejst, havde »fornærmet én af mine millionærer«. Især stifteren af ØK, Østasiatisk Kompagni – den

mægtigste af alle danske erhvervsmand og bærer af Elefant-ordenen – H.N. Andersen beundrede Cavling næsegrust både i Politikens spalter og udenfor.

Det var H.N. Andersen, der sikrede Cavling den fornødne kapital til en ny avis. I mellemtiden var Politikens ejerkreds blevet frygtsom ved udsigten til Cavlings afhopning, og Cavling brugte i stedet H.N. Andersen- penge til at købe sig selv ind på Politiken og Edvard Brandes ud af chefredaktør-stolen.

Derpå gik Cavling i gang med en totalreovering af det 'affalmede' radikale partiorgan. Hans forbillede var de moderne britiske og amerikanske omnibus-aviser, han havde stiftet bekendtskab med under sine korrespondentrejser. Cavling knyttede landets bedste skribenter til sin avis og opfandt dem Politikens kronik som rum at udbrede sig fra. Han lavede smart design, fik avisen væk fra lagenstørrelse og ned i håndterbart format. Han lavede sladder og skævt skrevne spalter, fik opdyrket interviewet til kunst, knyttede bånd til læserne gennem arrangementer, sportsbegivenheder, konkurrencer og indsamlinger til gode formål.

I omlægningen kom Politiken hurtigt til at danne forbillede for andre nordiske aviser, iblandt dem den norske Verdens Gang og den svenske Göteborgs Handels- og Sjöfartstidning.

I Danmark bragede Politiken frem i oplagstal, fra 17.000 i 1902, til 82.000 i 1920. Annoncer strømmede ind, talenter blomstrede. Politiken befæstede sin stilling som det helt centrale medie for kritisk og fornyende debat om kultur og politik.

Og rent politisk kunne det jo tage sig ekstra fornemt ud i årene 1913-20, hvor det parti, som Politiken var forbundet med – Det Radikale Venstre – dannede regering, støttet af Socialdemokraterne. Men i virkeligheden var Politikens forhold til de radikale Henrik Cavlings akilleshæl. Han anbefalede partiet forud for valg, men uden begejstring. Han brød sig ikke om socialdemokrater og havde hang til progressive folk i partiet Venstre, der også den gang stod til højre for de radikale. Helst ville Cavling have en avis, der stod frit og skaffede sig læsere af alle opfattelser. Men Politikens ejerforhold – aktierne ejet af Brandes og Hørups enke – lænkede avisen til de radikale. Da partiet dannede regering i 1913, og der året efter udbrød en verdenskrig, hvor Danmark tiptåede neutralt over afgrunden, nærlæstes Politiken og broder Frejlifs Ekstra Blad i de fremmede ambassader og i den radikale Erik Scavenius' Udenrigsministerium.

Krigen trak ud. Politiken lænede i tysk retning i forventning om tysk sejr. Den radikale regering regulerede og regulerede. Erhvervslivet – og elefanten, ØKs erhvervsfyrste H.N. Andersen – sværmede om kong Christian den 10. med konspirationer mod regeringen. Da de radikale tilmed nægtede at udnytte Tysklands nederlag til kræve tysktalende dele af Slesvig tilbage, blev en ængstelig majestæt skubbet ud i handling. Han fyrede den radikale regering.

Socialdemokraterne og fagbevægelsen truede med generalstrejke.

H.N. Andersen så sit snit til aflive Politikens Hus som kritisk samfundskraft. Han stod i kulisserne bag en annoncør- og læserboykot mod den 'landskadelige, majestætsfornærmende og masseopviglende' presse.

Venstre vandt en jordskredssejr, og Politiken var ved at styrte i grus. H.N. Andersen tilbød at købe huset og holde Cavling som redaktør – i en overgangstid, indtil en helhjertet Venstre-mand kunne træde til. Politiken og Ekstra Bladet knirkede sig over skærene – for i 1930'erne at få den ekstremt-neutrale Scavenius i formandsstolen, mens Hitler hærgede syd for grænsen. Cavling trådte tilbage i 1927 og døde i 1933 som en udslidt mand. Han forvandt aldrig den klemme, han kom i, da Elefanten og de radikale tørnede sammen.

David Rehling

Svend Ove Gade. *Journalisten – en biografi om Henrik Cavling*. Politikens forlag, København 2009.

BREV FRA EN PIONERKVINNE I NORDISK LITTERATUR

Magdalene Thoresen (1819-1903) var en dansk-norsk forfatter med en omfattende produksjon i mange genrer i andre halvdel av 1800-tallet. Hun utga to diktsamlinger, fem dramaer, fire romaner, syv novellesamlinger og tre samlinger med "bilder" fra Nord-Norge og Vestlandet. Hun ble oversatt til en rekke språk. I følge litteraturhistorikeren Vilhelm Andersen var hun 1860-tallets store forfatterinne, slik Amalie Skram var det på 1880-tallet. Men forfatterskapet ble ansett som en del av en romantisk-idealistisk skole, og ble relativt fort glemt. I dag hører hun så absolutt til litteraturhistorien, og det er få som kjenner til henne annet enn som Henrik Ibsens svigermor (Susannah Ibsen var et av fem barn hennes ektemann hadde da de giftet seg). Store deler av sitt liv satt hun midt i det litterære og intellektuelle miljø i København og førte korrespondanse med mange av tidens ledende menn og kvinner.

En viktig side ved denne brevskrivningen – nemlig korrespondansen med Georg Brandes – ble utgitt i 2002 (Jorunn Hareide: *Madalene Thoresen og Georg Brandes. En brevveksling 1865-1872*). Nå foreligger en så komplett samling av Thoresens brev som det er mulig å etablere på grunnlag av eksisterende brev (en del brev som er publisert tidligere, i beskåret form, finnes ikke noe sted, og er altså lite å stole på) – tre bind i papirinnbinding, levert i kassett – på alle måter en solid og skikkelig brevutgave og et viktig bidrag til norsk-dansk og nordisk litteraturhistorie, kulturhistorie og mentalitetshistorie gjennom mange tiår som var avgjørende år i vår politiske og kulturelle utvikling.

Hvem var hun så denne forfatterinnen som var stor i sin samtid og så vidt fort ble glemt etter sin død? Et kort biografisk riss er nødvendig før vi kommenterer selve brevutgaven.

Anna Magdalene Thoresen (f. Kragh) ble født i Jylland. Tjue år gammel kom hun til København for å utdanne seg til lærerinne, og i 1842 kom hun til presten Hans Conrad Thoresen på Herøy (på Sunnmøre i Norge) som guvernante hos denne enkemannen med fem barn. De ble gift året etter, men i mellomtiden fødte Magdalene et barn som ble satt bort i pleie. Faren var en ung islandsk student som siden tok seg av barnet.

Sommeren 1844 flyttet familien til Bergen der Thoresen var blitt prost i Korskirken. Der fikk paret to gutter og to jenter i løpet av noen år, men rakk likevel å være aktive i kulturlivet – Bergen hadde bl.a. et nyoppført teater som Magdalene Thoresen fikk oppført flere stykker på. I 1858 døde prost Thoresen, og Magdalene flyttet etter noen år tilbake til København (1861). Med unntak av noen år i Christiania på 1860-tallet og kortere utenlandsopphold ble Magdalene Thoresen boende i København til sin død i 1903. Hun måtte tjene til livets opphold og forsørge sine barn, og det gjorde hun som forfatter. Hun ble kjent for det lesende publikum med to bøker som begge benyttet emner fra norsk folkeliv – *Fortællinger* (1863) og *Signes Historie: En Fortælling* (1864). Men den egentlige debuten hadde funnet sted i 1860 med den anonymt utgitte *Digte af en Dame*, som Bjørnson skal ha hjulpet henne med å få utgitt. Det virkelige gjennombruddet kom imidlertid langt senere, med *Billeder fra Midnatsolens Land* i to bind (1884-86). Samlede romaner og fortellinger ble utgitt i 6 bind av Gyldendal like etter hennes død, men i dag er det bare tre av bøkene som er å få tak i. En slags renessanse kan hun likevel sies å ha fått med flere artikler både i *Norsk kvinnelitteraturhistorie* og i *Nordisk kvinnelitteraturhistorie*.

Den store brevutgaven vil neppe gjøre at flere leser hennes skjønnlitterære arbeider, men hun er en dyktig brevsriver og har et så vidt kontaktnett at brevene har stor interesse langt ut over det biografiske eller det som gjelder det egne forfatterskap. Likevel er det som utgiveren skriver ”forfatterinnen, eneforsørgeren og moren vi møter i de fleste av brevene.” Selv om vi kommer nært inn på mennesket Magdalene Thoresen i brevene som gjelder bekymringer og sorger (begge sønnene døde av tuberkulose da de var 30 år gamle), er det brevene som gjelder litteratur, teater og kultur i sin alminnelighet som i dag har størst interesse. Hennes kontaktnett er utpreget nordisk, med overvekt på det danske som rimelig er, og med norske og svenske korrespondenter deretter.

Magdalene Thoresen skriver brev til kultureliten i Norden. Noen brevvekslinger foregår over flere tiår; andre viser mer kortvarige forbindelser. Kjente navn er Caroline og Bjørnstjerne Bjørnson, Victoria Benedictsson, Camilla Collett, Frederik Hegel, Susannah og Henrik Ibsen, Ellen Key, Alexander Kielland, Amalie og Andreas Munch, Nordahl Rolfsen og mange flere kunstnere, forleggere, teatersjefer, redaktører, venninner og familiemedlemmer.

Noen brev bidrar til å forsterke det overleverte bildet av Magdalene Thoresen som en femme fatale; bl.a. brevene til Herman Schirmer (omkring 1871). Her fremstår fru Thoresen som en 50-årig nyforelsket kvinne, helt i sine følelsers vold, i forhold til en ung mann på alder med hennes egne sønner.

I sitt instruktive og konkrete forord beskriver utgiveren av brevene, professor i nordisk litteraturvitenskap, Jorunn Hareide, hva de i sum sier om brevskriveren:

Til sammen gir de et bilde av ulike sider ved Magdalene Thoresen som privatperson, forfatterinne og forretningskvinne, samtidig som de avspeiler hennes utvikling både rent menneskelig og litterært-stilistisk. Brevene gir også et interessant og konkret tidsbilde. De forteller mye om hva som rører seg i kulturlivet og politikken i Magdalene Thoresens samtid: danskernes kamp for å beholde Slesvig-Holstein i 1864, teaterstridigheter i Christiania og København, synet på Bjørnsons og Ibsens dramatik, som hun følger nøye, parlamentarismens innføring i Norge, stridighetene som leder opp til unionsbruddet i 1905, og kvinnesakens oppblomstring i Sverige og Danmark, ofte sett gjennom enkeltskjebner.

Vi får med andre ord glimt inn i en viktig periode i norsk og dansk kulturliv, og fra dagens ståsted er dette kanskje det viktigste ved en slik brevtutgave. På den andre siden kan man ikke unngå å danne seg et portrett av brevskriveren under lesningen av de mange brev. Slik får vi et slags indirekte selvportrett og innsyn i en helt uvanlig klassereise fra enkle kår til anerkjennelse og berømmelse som en pioner i den nordiske kvinnelitteraturen. På 80-årsdagen fikk hun fortjenstmedaljer i gull fra den svensk-norske og den danske kongen; noen år senere var hun så godt som glemt. Også det kan både litteraturhistorikere og andre ha noe å lære av.

Som for brevsamlinger flest gjelder det for denne å lese med forståelse for de utfordringer som brevet som genre medfører gjennom sine spesielle retoriske strategier. Brev fra gamle dager er en uvurderlig kilde til historisk og biografisk kunnskap, og siden de fleste større brevsamlinger gjelder brev fra menn er det ekstra gledelig med en stor og omfattende samling brev fra en kvinne. Utgaven er støttet av Det norske språk- og litteraturselskap som har stått for flere store brevtutgaver siden det ble etablert i 1953.

Hans H. Skei

Jorunn Hareide, red. *Magdalene Thoresen. BREV I-III*. Emilia Forlag, Oslo 2009.

GRUNDLAGEN SOM ÖVERLEVDE SIG SJÄLV

Katastrof är en mild beskrivning av Sveriges situation för 200 år sedan. Resterna av det gamla svenska stormaktsväldet höll på att falla samman. Ryssland hade lagt beslag på Finland år 1808 och våren 1809 intog de ryska trupperna Åland och angrep Umeå. Från motsatt håll attackerades Sverige av

Danmark och Norge. Det talades om att Sverige skulle komma att delas vid Motala ström.

Vad gjorde Sveriges maktelit i detta krisläge? Jo, avsatte kungen, inkallade riksdagen och satte igång med att skriva en ny författning. Det hela gick snabbt. I mars 1809 lyftes kungen bokstavligt talat ut från slottet. Den 1 maj öppnades riksdagen och ett konstitutionsutskott, sammansatt av representanter för de fyra stånden, fick ett par veckor senare i uppdrag att utarbeta en ny författning. Redan efter två veckor kunde utskottet presentera ett färdigt förslag till ny regeringsform som sedan antogs av riksdagen den 6 juni, en av anledningarna till att detta blivit Sveriges nationaldag.

Den nya grundlagen, dess tillkomst och bakgrund har varit föremål för mycken forskning. Den snabbhet med vilken konstitutionen tillkom har engagerat och förvånat. När grundlagen väl byttes ut 165 år senare hade den hunnit bli världens näst äldsta skrivna författning. Endast USA:s konstitution var äldre.

I en nyutkommen bok, *Maktbalans och kontrollmakt – 1809 års händelser, idéer och författningsverk i ett tvåhundraårigt perspektiv* speglas såväl idéerna som utvecklingen av författningen på ett intresseväckande och stimulerande sätt. Boken, som består av bidrag från 15 författare ges ut av Sveriges riksdag i samarbete med Riksbankens Jubileumsfond; redaktörer är *Margareta Brundin* och *Magnus Isberg*.

En författning är inte bara en samling paragrafer. I den finns också en levande praxis och en anpassning till verkligheten. Skriften ”Maktbalans och kontrollmakt” ger inte bara en bild av situationen när Sverige fick den nya grundlagen, utan följer också på ett spännande sätt utvecklingen av författningen och dess förankring, eller kanske lika gärna brist på förankring i den konstitutionella verkligheten.

Vilka idéer som utgjorde basen för den nya regeringsformen har varit ett länge omtvistat spörsmål. *Max Edling* jämför i sin uppsats ”Den konstitutionella revolutionens startskott – Amerikansk författningsutveckling från självständighetsförklaringen till konstitutionen” den amerikanska konstitutionen och de olika delstatsförfattningarna med den svenska grundlagen. Hans slutsats är att de amerikanska idéerna var kända av de svenska grundlagsfäderna men att skillnaderna när det gäller till exempel maktodelningsläran är betydande.

Oavsett bakgrunden kan resultatet av det snabba författningsarbetet knappast ha tillfredsställt de radikala krafterna bakom den nya grundlagen. Visserligen bröts det kungliga enväldet men kungamakten bestod, liksom ståndssamhället och ståndsriksdagen; det skulle dröja ett drygt halvsekel innan riksdagen fick ett tvåkammerssystem. Därtill stärkte kung Karl XIV Johans greppet om makten under sin regeringstid.

Den från början normativa författningen förhindrade emellertid inte att den kungliga makten försvagades under de 165 år 1809 års regeringsform existerade. *Olof Ruin* pekar i "Kung och statsminister – Från RF 1809 till RF 1974" på betydelsefulla steg i den utvecklingen. Begränsningen av kungamakten har skett vid ett antal tydliga brytpunkter i historien – departementalreformen 1840, tillkomsten av statsministerämbetet 1876 och statsministervalet 1917 för att nämna några. Med tillkomsten av den nya regeringsformen 1974 sattes definitivt punkt för varje form av kungligt inslag i politiken – bortsett från de rent ceremoniella uppgifterna.

Det intressanta och anmärkningsvärda är att dessa förändringar, liksom även andra, kunde ske utan att det återspeglades i regeringsformen. Den normativa och deskriptiva författningen visade sig så småningom besitta en höggradig flexibilitet. Den konstitutionella verkligheten kom att avlägsna sig allt mer från den skrivna författningens påbud.

Efter demokratireformerna saknade grundlagens ord praktisk betydelse, skriver *Fredrik Sterzel* i det intressanta bidraget "Författningens föränderlighet – Från grundlagstext till konstitutionell praxis".

Sterzel beskriver hur regeringsformen, de många förändringarna till trots, fick en allt svagare förankring i verkligheten. Att man kom att läsa "regeringen" när det stod "Konungen" framstår som "ett konstitutionellt fikonlöv, en konstruktion som ville dölja att Sverige i praktiken saknade en skriven författning", skriver han. Det sista halvseklet av RF 1809 levde Sverige i ett författningslöst tillstånd.

Med en regeringsform som upphört att fungera och ersatts av praxis kan man ställa frågan om något förmådde överleva i RF 1974. *Fredrik Sterzel* lyfter fram två nyskapelser – ombudsmannainstitutionen och konstitutionsutskottets granskning av statsråden. Den förra har blivit vår främsta konstitutionella exportvara, den senare har fått nytt liv i enkammarriksdagen. Men i detta sammanhang får man inte glömma tryckfriheten och offentlighetsprincipen. Dessa har spelat en central roll för den icke-parlamentariska kontrollen av såväl riksdag som regering.

Detta är principer som har en stark och långvarig förankring i Sverige. Tryckfriheten togs in i den franska författningen 1791. Men redan då fanns i Sverige "en mera konkret förebild i 1766 års tryckfrihetsförordning med offentlighetsprincipen som en världsunik skapelse", skriver *Johan Hirschfeldt* i "Den återerövrade tryckfriheten 1809 – något att bry sig om i dag?"

Tryckfriheten urholkades under det gustavianska enväldet men återfick sin centrala plats 1810. Vilken betydelse offentlighetsprincipen hade vid den tiden får man en aning om när man följt försöken att etablera denna princip i EU nära 200 år senare.

Kontrollmakten – både den parlamentariska och den icke-parlamentariska –

har kanske blivit det viktigaste bestående arvet från 1809 års grundlagsfäder. Och en betydelsefull konstitutionell exportvara.

Anders Wettergren

Margareta Brundin och Magnus Isberg (red.) *Maktbalans och kontrollmakt – 1809 års händelser, idéer och författningsverk i ett tvåhundraårs perspektiv*. Sveriges riksdag i samarbete med Riksbankens Jubileumsfond, Stockholm 2009.

LÄSVÄRD ANTOLOGI OM SKANDINAVISK HISTORIA

Detta är Europas orangutanger, skrev Gustaf III upprört i ett brev till Gustaf Mauritz Armfeldt i augusti 1789.

Han skrev om det Frankrike han så länge beundrat men där ett kaos nu hotade. Kung Ludvig XVI hade tvingats kalla in generalstånderna, Bastiljen hade stormats, nu rullade det vidare.

Gustafs vacklan mellan å ena sidan sin kärlek till Frankrike och fransk kultur, å andra sidan sin avsky mot den antiroyalistiska revolutionen analyserar den amerikanske historikern *Arnold Barton* i flera essäer i antologin *Essays on Scandinavian History* (Southern Illinois University Press 2009).

Barton är en nestor i amerikansk forskning om Sverige, Skandinavien och om skandinavisk-amerikanska förbindelser, inte minst immigrationen. Om detta senare ämne har han tidigare gett ut en samling essäer (*The Old Country and the New: Essays on Swedes and America*, 2007).

Den nya volymen känns särskilt aktuell i år, vid 200-årsminnet av den gustavianska tidens slut och det moderna Sveriges tillkomst. Större delen av boken ägnar Barton just åt detta sitt specialområde, med essäer tillkomna under 40 års tid.

Barton visar hur djupt den unge Gustaf tog intryck av upplysningen och de franska filosoferna, med besöket i Paris 1771 som höjdpunkt. Som kung kom han också att genomföra en rad reformer i upplysningstidens anda som avskaffande av tortyr och dödsstraff, bättre fängelser och sjukvård, mindre religiöst förtryck, frigörelse av handel, uppriktning i byråkratin osv. Barton ser positivt på denna reforminsats.

Men samtidigt var Gustaf III starkt övertygad om kungadömetets ledande roll. Tillsammans med hans romantiska känslighet, menar Barton, motverkade detta inflytandet från upplysningen.

Med sin statskupp 1772 krossade Gustaf frihetstiden, det Sverige som beundrats av filosoferna och av t ex Voltaire betecknats som ”det friaste kungadömet på jorden”. Men samme Voltaire prisade senare, till Gustaf III:s glädje, 1772 års nyordning.

Revolution uppifrån kunde gå an, i upplyst rojalistisk anda, men inte nedifrån. Gustaf III var ideologiskt emot den nordamerikanska frigörelsen. Men av realpolitiska skäl, understryker Barton, stödde han Frankrikes engagemang

i Nordamerika, Frankrike var ju Sveriges traditionella bundsförvant och subsidiegivare.

Med Frankrike efter 1789 var det annorlunda. Här gällde det att hejda revolter mot monarkierna i Europa. Gustaf III försökte sommaren 1791 skapa en stor koalition mot det alltmer revolutionära Frankrike. Men liksom så många av hans planer gick även denna upp i rök.

För Sveriges framtida sociala och politiska utveckling, framhäver Arnold Barton, var minskningen av adelns privilegier genom förenings- och säkerhetsakten 1789 (bara någon vecka innan generalstånderna samlades i Versailles) viktigare än upplysningsreformerna. Adeln återfick aldrig sin ställning. Han betonar också framtidsbetydelsen av Gustaf IV Adolfs inrikespolitiska reformer, särskilt skiftesreformerna.

Flera av de essäer som behandlar andra ämnen är också läsvärda. Inte minst studien av likheter och skillnader mellan Norges och Finlands väg till självständighet. I realiteten var både Norge och Finland självstyrande, om än inte självständiga, nationer efter 1815. Detta gav grunden till att de kunde utvecklas kulturellt och politiskt.

Men Norge stod starkare – med sin egen författning och utan några fördelar att vinna i affärer eller karriärer i Sverige. Ryssland öppnade däremot en marknad för arbetare, ämbetsmän och militärer från Finland.

Även synen på historien var annorlunda. Medan Norge ville återuppliva sin forntida nation ville Finland skapa en ny nation.

Mindre lyckad är Bartons avslutande essä där titeln ”From Warfare to Welfare State” är bättre än innehållet. Nog har Sverige en mycket svagare nationalism än de både nya staterna Finland och Norge. Men när Barton hävdar att nationalismen är svag också i det gamla Danmark måtte han blunda för den nationalegoistiska utvecklingen i Danmark under 2000-talet.

Inte heller Bartons påstående om folkhemmet som den svenska nationalstoltheten, en ”modell för framtidens idealvärld”, är rimligt. Så var det kanske 1985 men inte längre i dag. Men bortser man från denna avslutande essä är det en mycket synpunktsrik och läsvärd antologi som Arnold Barton presenterar för en internationell publik.

Olof Kleberg

Arnold Barton. *Essays on Scandinavian History*. Southern Illinois University Press 2009.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:

Bergþorsdóttir, Kolbrún, journalist, Morgunblaðið, Reykjavík

Hallberg, Torsten, chefredaktör, Nordens Tidning, Stockholm

Hardis, Arne, politisk redaktör, Weekendavisen, Köpenhamn

Kleberg, Olof, fd chefredaktör, Stockholm

Levinsen, Jakob, litteraturredaktör, Jyllands-Posten, Århus

Rehling, David, journalist, Dragør

Skei, Hans H., NT:s norske redaktör, Oslo

Söderbergh Widding, Astrid, professor i filmvetenskap, Stockholm

Westerbom, Thomas, förlagsredaktör, Helsingfors

Wettergren, Anders, fil. dr, Göteborg

Wivel, Henrik, NT:s danske redaktör, Virum

Mandatställningen i de nordiska parlamenten. Antal och partitillhörighet

Danmark

Folketinget 179 medlemmar

Val 13 november 2007

Venstre, Danmarks Liberale Parti	47
Socialdemokratiet	45
Dansk Folkeparti	25
Socialistisk Folkeparti	23
Det Konservative Folkeparti	18
Det Radikale Venstre	9
Enhedslisten – De Rød-Grønne	4
Liberal Alliance	3
Inuit Ataqatigiit	1
Siumut	1
Tjóðveldisflokkurin	1
Sambandsflokkurin	1
Uden for folketingsgrupperne	1

Finland

Riksdagen 200 ledamöter

Val 18 mars 2007

Centerpartiet	51
Samlingspartiet	51
Finlands socialdemokratiska parti	45
Vänsterförbundet	17
De Gröna	14
Svenska folkpartiet och Ålands representant	10
Kristdemokraterna	7
Sannfinländarna	5

Island

Alltinget 63 medlemmar

Val 25 april 2009

Alliancen/Samfylkingin	20
Bevægelsen/Hreyfingin	3
Fremskridtspartiet/Framsóknarflokkur	9

Selvstændighedspartiet/ Sjálftæðisflokkur	16
Venstrepartiet - De Grønne/ Vinstri hreyfingin - grænt framboð	14
Uden for partier	1

Norge

Stortinget 169 representanter
Val 14 september 2009

Arbeiderpartiet	64
Fremskrittspartiet	41
Høyre	30
Sosialistisk Venstreparti	11
Senterpartiet	11
Kristelig Folkeparti	10
Venstre	2

Sverige

Riksdagen 349 ledamöter
Val 17 september 2006

Socialdemokraterna	130
Moderata samlingspartiet	97
Centerpartiet	29
Folkpartiet liberalerna	28
Kristdemokraterna	24
Vänsterpartiet	22
Miljöpartiet de gröna	19

Färöarna

Lagtinget högst 33 medlemmar
Val 19 januari 2008

Tjóðveldisflokkurin (Det Republikanske Parti)	8
Fólkaflokkurin (Folkepartiet)	7
Sambandsflokkurin (Samhørigheidspartiet)	7
Føroya Javnaðarflokkur (Socialdemokraterne)	6
Miðflokkurin (Centerpartiet)	3
Sjálvstýrisflokkurin (Selvstyrepartiet)	2

Grönland

Inatsisartut 31 medlemmar
Val 2 juni 2009

Inuit Ataqatigiit	13
Siumut	10
Demokraterne	4
Atassut	3
Kattusseqatigiit partiiat	1

Åland

Lagtinget 30 ledamöter
Val 21 oktober 2007

Liberalerna på Åland	10
Åländsk Center	9
Obunden samling	4
Frisinnad Samverkan	3
Ålands socialdemokrater	3
Ålands framtid	1

LW per 22 januari 2010.

SAMMANFATTNING

NT:s 133:e årgång inleds med de sedvanliga politiska och ekonomiska länderöversikterna. Fem erfarna politiska bedömare sammanfattar vad som tilldragit sig under 2009 i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige. Om nye statsministern Lars Løkke Rasmussen och höstens danska kommunalval skriver Weekendavisens Arne Hardis. En politisk bomb detonerade strax före jul i Finland, noterar Jan-Anders Ekström, då Matti Vanhanen aviserade sin avgång som statsminister och centerledare. Arna Schram skriver initierat om den politiska och ekonomiska dramatiken på Island. Aftenpostens Harald Stanghelle uppmärksammar förra höstens val till Stortinget. Arbejderpartiets Jens Stoltenberg fick fortsätta som statsminister. Anders Wettergren analyserar utvecklingen mot ett tvåpartisystem i Sverige sedan en rödgrön valallians bildats.

Danska journalisten Marianne Krogh Anderssen skriver om naturresursernas inverkan på Grönlands framtid. NT-Intervjun har Kolbrún Bergþórsdóttir gjort med poeten Þórarinn Eldjárn. Under vinjetten *För egen räkning* skriver Riksteaterns chef Birgitta Englin om svenskt-finskt teatersamarbete i Märkesårets tecken. Anders Ljunggrens *nordiska krönika* handlar om vikten av att tala nordiskt. Jakob Levinsens *Bokessä* handlar om en nyutkommen dansk litteraturhistoria.

Kring böcker och människor består av 10 bidrag. Páll Valssons biografi om världens första folkvalda kvinnliga president, Vigdís Finnbogadóttir, anmäls av Kolbrún Bergþórsdóttir. Henrik Wivel uppmärksammar NR-pristagaren Einar Már Guðmundssons eldfångda vitbok om dramatiken på Island. Torsten Hallberg skriver om Christina och Lars-Åke Engbloms informativa och intressanta bok om Island. Filmprofessorn Astrid Söderbergh Widding har tagit sig an Jörn Donners bok om Ingmar Bergman. Thomas Westerbom anmäler en bok om Mikael Agricola av Anna Perälä. Arne Hardis har läst en biografi om universitetsrektorn m.m. Mogens Fog. Publicisten Henrik Cavling har blivit biograferad av Svend Ove Gade. NT:s norske redaktör Hans H. Skei tar upp dansk-norska författaren Anna Magdalena Thoresens brevsamling. Anders Wettergren har botaniserat i en antologi om riksdagen och 1809 års regeringsform. Olof Kleberg avrundar med en läsning av Arnold Bartons antologi om skandinavisk historia.

C W-d

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskriftin 133. vuosikerta alkaa tavanomaisilla katsauksilla Pohjoismaiden politiikasta ja taloudesta. Viisi kokenutta poliittista arvioijaa tiivistää Tanskan, Suomen, Islannin, Norjan ja Ruotsin tapahtumat vuodelta 2009. Uudesta pääministeristä Lars Løkke Rasmussenista ja Tanskan syksyllä pidetyistä kunnallisvaaleista kirjoittaa Weekendavisenin Arne Hardis. Suomessa räjähti vähän ennen joulua poliittinen pommi, toteaa Jan-Anders Ekström, kun Matti Vanhanen ilmoitti jättävänsä pääministerin ja keskustapuolueen johtajan tehtävät. Arna Schram kirjoittaa asiantuntevasti Islannin poliittisesta ja taloudellisesta draamatiikasta. Aftenpostenin Harald Stanghelle ottaa esille viime syksyn suurkäräjävaalit. Työväenpuolueen Jens Stoltenberg sai jatkaa pääministerinä. Anders Wettergren analysoi Ruotsin kehitystä kaksipuoluejärjestelmää kohti punavihreän vaaliallianssin perustamisen jälkeen.

Tanskalainen journalisti Marianne Krogh Anderssen kirjoittaa luonnon resurssien vaikutuksesta Grönlannin tulevaisuuteen. *NT:n haastattelun* on tehnyt Kolbrún Bergþórsdóttir ja haastateltava on runoilija Þórarinn Eldjárn. Vinjetin *För egen räkning* alla kirjoittaa Riksteaternin johtaja Birgitta Englin ruotsalais-suomalaisesta teatteriyhteistyöstä Merkkivuoden yhteydessä. Anders Ljunggrenin *nordiska krönika* käsittelee, miten tärkeätä on puhua pohjoismaisia kieliä. Jakob Levinsenin *Bokessä* käsittelee äskettäin ilmestyneitä Tanskan kirjallisuuden historiaa.

Kring böcker och människor käsittää 10 kirjoitusta. Páll Valssonin kirjoittaman, maailman ensimmäisen yleisillä vaaleilla valitun naispresidentin, Vigdís Finnbogadóttirin, elämäkerran ilmoittaa Kolbrún Bergþórsdóttir. Henrik Wivel ottaa esille Pohjoismaiden neuvoston palkinnon saaneen Einar Már Guðmundssonin tulenaran valkoisen kirjan Islannin draamatiikasta. Torsten Hallberg kirjoittaa Christina ja Lars-Åke Engblomin informatiivisesta ja mielenkiintoisesta Islantia käsittelevästä kirjasta. Filmiprofessori Astrid Söderbergh Widding on ottanut esiteltäväkseen Jörn Donnerin kirjan Ingmar Bergmanista. Thomas Westerbom ilmoittaa Anna Perälän Mikael Agricola kirjoittaman kirjan. Arne Hardis on lukenut yliopistonlehtori ym. Mogens Fogin elämäkerran. Svend Ove Gade on kirjoittanut toimittaja Henrik Cavlingin elämäkerran. *NT:n* norjalainen toimittaja Hans H. Skei ottaa esille tanskalais-norjalaisen kirjailijan Anna Magdalena Thoresenin kirjekokoelman. Anders Wettergren on tutkinut valtiopäiviä ja vuoden 1809 hallitusmuotoa käsittelevää antologiaa. Olof Kleberg on lukenut Arnold Bartonin antologian Skandinavian historiasta ja hän päättää jakson.

C W-d

Suomennos: Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2010 sin hundra-
tredje årgång, den åttiosjätte i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden
begannte 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska
kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt
hänför sig till de nordiska folkens gemenskap. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar
sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda
områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att
fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska
samarbetsideologiska spörsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer. *Prenumerationspriset inom Norden för 2010 är
250 kr, lösnummerpriset är 65 kr.*

*Prenumeration för 2010 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr
409195-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75
Skå.*

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till
redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Hantverkargatan 29,
112 21 Stockholm. Tel 08-506 113 00. Äldre årgångar kan rekvideras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 22333, SE-104 22 Stockholm. Telefntid fredagar 10–12.

Redaktionssekreterare: Fil.kand. Lena Wiklund.

Besöksadress: c/o Föreningen Norden, Hantverkargatan 29, Stockholm.

Telefon 08-654 75 70, telefax 08-654 75 72.

E-post: info@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Skillingagatan 38 A, SE-646 32 Gnesta.

Tel 0158-137 89 (bostaden).

E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Engbakken 26, DK-2830 Virum.

Tel 33 75 75 75. E-post: hw@weekendavisen.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Grankullavägen 13 B26, FI-02700 Grankulla.

Tel 09-505 29 74. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-102 Reykjavík.

Tel 5-45 84 62. E-post: snjolaug.olafsdottir@for.stjr.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo.

Tel 22-85 41 45. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no